

ŠÉFREDAKTOR
ROBERT SCHUSTER
ÚVODNÍKY, KOMENTÁŘE
ZDENĚK ZBOŘIL
ODPOVĚDNÁ REDAKTORKA
MILENA STREJČKOVÁ
SEKRETÁŘKA REDAKCE
IRENA KREJČOVÁ
GRAFICKÝ NÁVRH PETR TĚŠÍNSKÝ
GRAFICKÁ ÚPRAVA MILENA BOUČKOVÁ
AUTOR OBÁLKY FILIP SOJKA
DISTRIBUCE DAGMAR ČERVINKOVÁ

REDAKČNÍ RADA:

PŘEDSEDA: OTTO PICK

VOJTĚCH BELLING, MILOŠ CALDA,
PETR DOSTÁL, MARTIN EHL,
JIŘÍ FÁREK, JOSEF FUČÍK,
RADEK KHOL, PETR KRATOCHVÍL,
KAI-OLAF LANG, KRISTINA LARISCHOVÁ,
PETR LEBEDA, PAVEL MÁŠA,
MILOŠ POJAR, PAVEL PŠEJA,
MICHAEL ROMANCOV,
JIŘÍ SCHNEIDER, PAVEL SVOBODA,
IVO ŠLOSARČÍK, JIŘÍ ŠTĚPANOVSÝ,
FILIP TESAŘ, JOSEF VESELÝ,
TOMÁŠ VESELÝ, ZDENĚK ZBOŘIL

Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele. Nevyžádané rukopisy redakce nevrací.

All rights reserved. Copyright under the International Copyright Convention. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval systems or transmitted in any form or by any means without the prior permission of the International Politics editorial office. Reprints are available upon request. Reprints and permissions: Write to International Politics, Nerudova 3, 118 50 Praha 1.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50 Praha 1. Telefon 251 108 107; fax: 251 108 222; e-mailová adresa umvedo@iir.cz.

Objednávky a předplatné přijímá administrace redakce. Vychází měsíčně. Cena výtisku 29,50 Kč. Předplatné na rok činí 294 Kč, pro studenty a důchodce 244 Kč, ve Slovenské republice 584,40 Sk.

Registrováno MK ČR E 5210

Tiskne Petr Dvořák – Tiskárna, Jeřábková 1302, 263 01 Dobříš.

Rozšiřuje redakce a další distributoři v drobném prodeji. Ve Slovenské republice rozšiřuje L. K. Permanent, s.r.o. P.P.4., 834 14 Bratislava 34, tel.: +421 244 453 711, fax.: +421 244 373 311, e-mail: Herslova@lkpermanent.sk. www.predplatne.cz. Informace o MP a ediční činnosti ÚMV na www.iir.cz

Podávání tlačovin povolené SsRP Banská Bystrica č. j. OPč-3215/B-96 ze dne 12. 9. 1996.

ISSN 0543-7962

INDEX 46911

OBSAH 10/2005 ROČNÍK XXIX

STR.

SVĚTOZOR	2
NĚMECKO PO VOLBÁCH 2005 / -zz-	3
NĚMECKO PO VOLBÁCH 2005	
VOLBY PORAŽENÝCH VÍTEŽŮ? / Uwe Müller	4
NĚMECKO A AMERIKA – QUO VADIS?	
PERSPEKTIVY NĚMECKO-AMERICKÝCH VZTAHŮ / Peter Schmidt	6
NORMALIZACE A EVROPEIZACE JAKO MANTINELY PŘÍPADNÉ POVOLEBNÍ ZMĚNY V ČESKO-NĚMECKÝCH VZTAZÍCH / Vladimír Handl	9
TURECKÉ OTÁZKY V NĚMECKÝCH VOLBÁCH / Zora Hesová	12
NĚMCI ROZHODOVALI O TEMPU EKONOMICKÝCH REFORMŮ / Jiří Sládek	14
ČESKÁ ZAHRANIČNÍ POLITIKA	
PROJEV PŘEDSEDY VLÁDY ČR JIŘÍHO PAROUBKA A MINISTRA ZAHRANIČNÍCH VĚCÍ CYRILA SVOBODY NA PRAVIDELNÉ SCHŮZCE VELVYSLANCŮ 29. 8. V PRAZE	16
VZTAHY A PROBLÉMY	
ROPOVOD BAKU-TBILISI-CEYHAN A NOVÁ KAVKAZSKÁ GEOPOLITIKA / Ondřej Ditrych	22
ZEMĚMI SVĚTA	
CHUDÍ JIHOAMERIČANÉ CHTĚJÍ PODÍL NA MOCI A BOHATSTVÍ / Martin Ehl	24
VOLNÁ TRIBUNA	
DVOJÍ OBČANSTVÍ: DŮSLEDKY PRŮNIKU NĚMECKÉHO OBČANSTVÍ	
DO ČESKÝCH ZEMÍ / František Emmert	26
EVROPSKÁ FRONTA GLOBÁLNÍHO TERORISMU / Jan Eichler	29
DIPLOMATICKÉ AKTIVITY JANA MASARYKA A JEHO PODÍL NA VZNIKU OSN	
PO 2. SVĚTOVÉ VÁLCE / Pavel Carbol	31
RECENZE	
MYTUS ČÍNSKÉHO EKONOMICKÉHO ZÁZRAKU A JEHO DEKONSTRUKCE / Rudolf Fürst	33
O KULTUŘE VZPOMÍNÁNÍ V BÝVALÝCH ZEMÍCH S NACISTICKOU DIKTATUROU / Lukáš Novotný	34
VÝBĚR Z NOVINEK KNIHOVNY ÚMV	35

Upozorňujeme naše čtenáře a předplatitele, že od ledna 2006 dojde vzhledem ke zvýšení výrobních nákladů ke změně ceny Mezinárodní politiky. Jednotlivé číslo bude stát **39,50 Kč**, roční předplatné bude činit **380 Kč**. Zároveň bude zrušena i zvláštní sleva pro studenty a důchodce. Děkujeme za pochopení.

VYJDE V PŘÍŠTÍCH ČÍSLECH MP

Bosna a Hercegovina deset let po konferenci v Daytonu ► *Zahraniční politika Bosny a Hercegoviny: mezi Bruselem, Washingtonem a Teheránem* ► *Politický systém poddaytonské Bosny a Hercegoviny* ► *Bosna a Hercegovina: Symbióza zločinu, podnikání a politiky* ► *Politika Evropské unie ve vztahu k západnímu Balkánu* ► *Polsko po parlamentních a prezidentských volbách* ► *Rakousko se připravuje na předsednictví v Evropské unii*

1. – islamistická teroristická síť al-Káida se přihlásila k teroristickým útokům v Londýně ze 7. července.

1. – americký prezident George W. Bush nasadil na pomoc do států zasažených koncem srpna hurikánem Katrina Národní gardu.

1. – šéfové tří slovenských koaličních vládních stran se dohodli, že ukončí spolupráci s Aliancí nového občana, jejíž šéf Pavol Rusko byl odvolán z křesla ministra kvůli finančním machinacím.

2. – neformální setkání ministrů zahraničí států Evropské unie se ve velšském Newportu nedokázalo shodnout na textu rezoluce, která by Turecko přiměla k urychlenému uznání Kypru.

5. – bylo oznámeno, že polovina členských zemí EU reagovala na žádost Spojených států a nabídla konkrétní pomoc oblastem USA postiženým hurikánem Katrina.

5. – Evropská unie a Čína uzavřely dohodu, která umožňuje uvolnit čínský textil zadržovaný na evropských hranicích. Proti uvolnění se postavily Francie, Itálie a Španělsko.

6. – americká armáda předala Iráčanům plnou vojenskou kontrolu nad městem Nadžaf.

7. – irácký prezident Džalál Talabání prohlásil, že bývalý diktátor Saddám Husajn se přiznal ke zločinům včetně vražd, které byly spáchány za jeho režimu. Saddámův obhájce však 8. září popřel, že exprezident takové doznání učinil.

7. – v prvních přímých prezidentských volbách v Egyptě zvítězil dosavadní prezident Husní Mubarak, který získal přes 88 procent hlasů.

8. – lídři Německa a Ruska, Gerhard Schröder a Vladimir Putin, podepsali smlouvu o stavbě plynovodu přes Baltské moře. Projekt

má hodnotu kolem čtyř miliard eur a měl by začít fungovat od roku 2010.

8. – ukrajinský prezident Viktor Juščenko odvolal vládu premiérky Julije Tymošenkové kvůli údajnému nedostatku „týmového ducha“. Rozbuškou vládní krize bylo odstoupení státního tajemníka Zinčenko a jeho následné výroky o korupci v nejvyšších politických kruzích. Úřadujícím premiérem byl jmenován poslanec a gubernátor Jurij Jechanurov.

11. – izraelská vláda schválila konec vojenské okupace pásma Gazy. Jednotky se mají paralelně stáhnout ze všech pozic a budou rozmístěny na nových stanovištích podél hranice s Gazou.

11. – japonský premiér Džuničiró Koizumi a jeho Liberální demokratická strana vyhrály předčasné parlamentní volby. Premiér se k nim odhodlal poté, co Horní komora parlamentu zhatila klíčovou privatizaci.

12. – bylo oznámeno, že americkým vojákům se údajně podařilo zabít velitele teroristické odnože al-Káida u severoiráckého Mosulu, abú Zajda.

12. – opustili poslední izraelští vojáci pásmo Gazy. Kontrolu nad opuštěnými osadami převzaly palestinské bezpečnostní síly.

12. – v norských parlamentních volbách zvítězila levicová koalice vedená sociálnědemokratickou Norskou dělnickou stranou, která získala 87 křesel ze 169. Novým premiérem se stane sociální demokrat Jens Stoltenberg, jenž stál v čele vlády už v letech 2000 až 2001.

13. – americký prezident George W. Bush prohlásil, že přebírá „plnou odpovědnost“ za chyby, kterých se vláda dopustila při zvládnání následků ničivého hurikánu Katrina.

13. – italský Nejvyšší odvolací soud rozhodl o tom, že jeden z údajných pachatelů nezdařených atentátů z 21. července v Londýně, Issak Hamí, známý jako Usman

Husajn, bude vydán do Velké Británie.

14. – v New Yorku byl zahájen třídenní summit OSN na počest 60. výročí jejího založení. Byla přijata kompromisní závěrečná deklarace, která mj. obsahuje odsouzení terorismu ve všech jeho formách, deklaruje odpovědnost států při bránění genocidě, válečným zločinům a etnickým čistkám. Rezoluce hovoří také o nutnosti pokračovat v boji s chudobou, hladem a nemocemi; neobsahuje však mj. část týkající reformy OSN včetně rozšíření RB OSN.

14. – ukrajinský prezident Viktor Juščenko navrhl do funkce premiéra Jurije Jechanurova.

15. – izraelský premiér Ariel Šaron prohlásil na zasedání VS OSN v New Yorku, že Palestinci mají právo na vlastní stát. Vyzval k usmíření s Palestinci a ke kompromisům, které by ukončily vzájemný konflikt.

18. – irácký parlament definitivně schválil novou ústavu.

18. – se konaly předčasné parlamentní volby v Německu. Opoziční křesťanskodemokratické strany CDU/CSU získaly 35,2 procenta, vládní sociálnědemokratická SPD 34,3 procenta. Na dalších místech skončily liberální FDP s 9,8 procenta, Levicová strana s 8,7 procenta a Zelení s 8,1 procenta.

18. – proběhly parlamentní volby v Afghánistánu, kterých se zúčastnilo přes 50 procent voličů.

20. – ve věku nedožitých 97 let zemřel Simon Wiesenthal, který pomohl vyhledat a předat spravedlnosti na 1100 nacistických válečných zločinců.

22. – ukrajinský parlament vyslovil souhlas s tím, aby se novým premiérem stal Jurij Jechanurov.

24.–25. – izraelská letadla, helikoptéry a dělostřelectvo ostřelovala raketami postavení palestinských ozbrojenců z hnutí Hamas v rámci odvety za raketové útoky na Izrael.

25. – parlamentní volby v Polsku vyhrály pravicové strany. Vítězná konzervativní strana Právo a spravedlnost při nich získala 26,84 procenta. Na dalších místech se umístily liberálně-konzervativní Občanská platforma s 24,23 procenta a populistické hnutí Sebeobrana se ziskem 11,66 procenta. Dosavadní vládní Svaz demokratické levice obdržel 11,38 procenta hlasů.

26. – ústřední výbor izraelské vládní strany Likud rozhodl, že volby nového stranického vedení se budou konat až v příštím roce. O urychlené vypsaní voleb usilovali hlavně vnitrostraniční konkurenti premiéra Šarona, Benjamin Netanjahu a Uzi Landau.

26. – Irská republikánská armáda se zbavila všech zbraní, jimiž více než 30 let bojovala za odtržení Ulsteru od Velké Británie.

28. – americký vojenský soud odsoudil vojínku Lynnday Englandovou ke třem letům vězení za týrání iráckých vězňů.

28. – Evropský parlament odložil ratifikaci protokolu o rozšíření celní unie mezi EU a Tureckem na deset nových členských zemí včetně Kypru.

29. – velvyslanci zemí EU se opět nedohodli na vyjednávacím mandátu k přístupovým rozhovorům s Tureckem, které měly být podle plánu zahájeny 3. října. Proti přijetí Turecka se staví zejména Rakousko.

30. – více než 97 procent alžírských voličů podpořilo v referendu částečnou amnestii pro stovky muslimských radikálů.

31. – prezidenti Visegrádské čtyřky se v jihopolské Wisle shodli na tom, že Evropská unie potřebuje změny a že to nemohou být změny kosmetické.

31. – expert OSN David Nabarro varoval, že globální pandemie ptáčích chřipky by si mohla vyžádat až 150 milionů lidských životů. WHO má mírnější odhad.

5. – polský prezident Aleksander Kwasniewski kritizoval českého prezidenta Václava Klause za jeho návrh rezignovat na budování evropského státu a místo toho vytvořit Organizaci evropských států.

5. – premiér Jiří Paroubek se vyslovil pro přijetí eura v roce 2010.

7. – prezident Václav Klaus při návštěvě Chorvatska prohlásil, že čím dříve se Evropská unie zbaví evropského sociálního modelu,

tím lépe. On sám by dal průchod volné konkurenci a soutěži.

7. – česká vláda schválila humanitární pomoc Spojeným státům ve výši 25 milionů korun na zmírnění následků hurikánu Katrina.

12. – následník španělského trůnu princ Felipe a princezna Letizia slavnostně otevřeli v Praze Cervantesův institut.

13. – ruské ministerstvo zahraničí oznámilo, že je znepokojeno předáním několika tun nepotřebné munice české armádě do Gruzie.

13. – prezident Václav Klaus byl v Tel Avivu přijat prezidentem Moše Kacavem. V delegaci hlavy českého státu bylo 40 podnikatelů.

13. – předseda ODS Mirek Topolánek v písemném prohlášení ostře napadl možný souběh českého předsednictví Evropské unie a nestálého člena RB OSN plánovaného na léta 2008–2009. Podle něj to svědčí o nesprávně nastavených ambicích české diplomacie, které by znamenaly velké finanční a personální nároky.

19. – prezident Václav Klaus odcestoval na šestidenní návštěvu Spojených států. V Metropolitním muzeu otevřel výstavu Karel IV. – císař z Boží milosti, jednal s viceprezidentem USA Richardem Cheneyem a ministryní zahraničí Condoleezou Riceovou. Při roz-

hovoru s Cheneyem 21. září uvedl, že v americko-českých vztazích nejsou žádné problémy.

20. – bylo zveřejněno, že Česko daruje Iráku vojenský materiál za 1,1 milionu korun.

26. – bylo zveřejněno, že během Světové výstavy EXPO 2005 v japonském Aiči, která skončila 25. září, navštívilo český pavilon přes 1,7 milionů návštěvníků, čímž se česká expozice zařadila mezi nejvyhledávanější.

31. – německý kancléř Gerhard Schröder krátce navštívil Prahu. S premiérem Jiřím Paroubkem probírali vztahy ČR–SRN a unijní problémy.

Německo po volbách 2005

Až vyjde toto číslo Mezinárodní politiky, budou nejen známé a potvrzené výsledky předčasných voleb do německého Bundestagu, ale možná, že už bude jasné složení budoucí vládnoucí koalice, která je označována i renomovanými německými politology trochu žertovně jako *svatba slonů, jamajský sňatek, semafor a Rudoru-dželení*. Možná ale také ještě dlouho nebudeme vědět, kdo chce v Německu vládnout s kým, a hlavně jak dlouho. To, že se mluví o politickém patu, je možné jen proto, že německou politiku nebo politiku obecně vidíme jako politickou hru, jako šachovnicovou úlohu na tři až čtyři tahy dopředu, nebo dokonce jen jako politikaření, které tradičně nepožívá dobré pověsti.

Úvahu o posledních volbách v Německu bychom mohli začít otázkou z Schillerových Loupežníků, *co je to Německo a kde vlastně leží?* Ne snad proto, že dnešní společenství spolkových zemí je možná volnější než třeba v dobách Bundu, velkoněmeckých říší nebo Vymarské republiky. To jistě nikoli, ačkoli někteří dnešní občané Saska, Braniborska nebo Meklenburska a Pomoran se necítí být plnoprávními a bylo jim to před posledními volbami někdy s větší, někdy s menší arogancí připomínáno. Teritoriální vymezení významu celoněmeckých voleb spočívá totiž také v tom, že SRN je dnes členem po roce 2004 rozšířené Evropské unie. Není již totiž jen významným činitelem evropské integrace, ale je její integrální součástí, a proto jsou výsledky německých voleb sledovány se stejnou pozorností na severu, jihu a západu Evropy a konečně i v té její části, kde mají občané, podnikatelé i některé členské státy trochu hlouběji do kapsy.

V německých volbách se také ukázalo, že velké sociální téma současné společnosti – nezaměstnanost – rozděluje německé občany na dvě téměř stejné poloviny. Například SPD volilo, podle německých pramenů, asi 37 procent dělníků a CDU-CSU jen o tři procenta méně. Voliči pravice-levice požívají téměř shodných plodů sociální volby a zdá se, že i v Německu, stejně jako ve střední a východní Evropě, se politické strany polarizují spíše ideově až ideologicky, a nikoli sociálně. Také druhé velké téma německé předvolební kampaně – daně, ačkoli bylo často předmětem předvolebních diskusí, začalo být brzy vnímáno eristicky a přeformátováno do pojmosloví podnikatelské odvahy nebo sociálního pečovatelského působení během voleb v druhém plánu jako rituální završování minulosti i současnosti.

Ať již se povolební situace bude vyvíjet v Německu jakkoli, nejzajímavějším důsledkem bude vztah a postavení SRN k Evropské unii, které se podstatně nezmění v případě jakékoli nové nebo staronové vládní koalice. A také to, zda programy a chování německých politických stran v nové koalici ovlivní nějakým způsobem Německu nejbližší politické okolí. Asi není nutné připomínat, že vítězná koalice CDU-CSU je křesťansko-demokraticky orientovaným společenstvím se silným sociálním cítěním a SPD stranou, která obdobně navazuje na dlouholetou tradici německé sociální demokracie nebo reformních stejně jako radikálních levicových stran. Relativně úspěšná FDP, která dosáhla zřejmě svého deseti-procentního maxima, je opět představitelem současného evropského liberálního nebo liberálně-demokratického proudu, který je sice tu a tam obdivován, ale tradičně má spíše jen velkou morální a intelektuální než materiální podporu. Také Zelení, přesto, že se počít

jejich příznivců nepatrně zmenšil, dosáhli asi svého současného maxima a konečně *Die Linke*, v čele s možná dočasně exkluzivně levicovými předřečníky, ale s ohlasem spíše u obětí politických a ekonomických změn na Východě, dosáhla svých osmi procent, která víc odpovídají mediálně popisovanému sociálnímu složení německého elektorátu než jeho skutečné struktúře. Viditelný úspěch této strany na Západě je pak dán povahou mobility pracovních sil v SRN, pro kterou je typické nejen stěhování za pracovními příležitostmi, ale i stěhování a usazování se v bývalém západním Německu.

Položíme-li si mapu výsledků německých voleb na mapu Evropské unie nebo ji srovnáme se složením Evropského parlamentu, zjistíme, a jistě ne s překvapením, že až nápadně odpovídá hlavním tendencím evropské politiky, a to jak ve starých, tak v nových zemích. Také tam se volí nikoli převážně sociálně, ale ideově, také tam se úporná snaha oddělit pravici od levice dostává na úroveň sice odlišné rétoriky, ale velmi podobných představ o politice, ekonomických reformách a třeba i o zahraniční politice.

Konečně je pro nás, myšleno v České republice, zajímavé podívat se, zda podobná mozaika politických stran a skupin jako v Německu nevzniká, nebo dokonce již nevznikla i zde. Také v České republice existuje politická strana, která absorbuje minimálně deset procent voličů, kteří vzpomínají na minulost, nikoli snad jen s nostalgií, ale i s představou silného sociálního státu. Těch dalších jejich deset procent je mobilní voličský potenciál, který čerpá svou energii spíše z negativních hodnocení existujícího stavu a může být spotřebován nebo zaniknout díky mediální manipulaci či citovým předsudkům. Podobně jako němečtí Zelení i v České republice, pokud si představitelé tohoto stále ještě spíše hnutí než strany uvědomí, že jejich téma je velkým politickým tématem a že jde skutečně o životní prostředí a jeho ochranu, a ne o životní šanci prosedět se do nějaké politiky, mohou mít svůj volební potenciál až okolo deseti procent.

Ale zejména, ČSSD sice není německou SPD, snaží se však tak tvářit a může získat podobnou pozici sociálního advokáta, ombudsmana i spasitele před reformami, jako se to podařilo jejich německým soudruhům. Klidná a třetí síla – KDU-ČSL – to má vlastně nejjednodušší. Má tradiční politický program i elektorát, je nenásilně zapojena do evropských struktur, stojí na myšlence i víře v sociální starostlivost a většinu sporných problémů (restituce, zbytkové privatizace, a dokonce i zahraničněpolitická témata) umí v případě potřeby odložit na neurčito. Konečně snad jediná optimisticky se tvářící ODS má k CDU trochu dál, než se snaží na veřejnosti tvrdit. Ale o tom, že před voliči bude hrát hlavního oponenta ČSSD, není třeba pochybovat.

Podobnou paralelu s německými volbami bychom mohli hledat i v dalších členských zemích Evropské unie. A proto můžeme konstatovat, že německý pat lze očekávat i v dalších nadcházejících národních volbách, které budou už také trochu evropskými, a ačkoli víme, že rozhodování voličů bude mít v různých zemích ještě jiné důvody. Činíme tak nikoli proto, abychom v Německu nacházeli nějaký nový model evropských politických stran a volebních systémů, ale abychom si dokázali položit otázku, zda je evropská integrace skutečně tak daleko, že volby v jedné zemi mohou být vzorem, nebo v českém případě dokonce i návodem k volbám v zemi jiné, zda volební systémy 20. století nejsou trochu anachronismem, zda současné volby nejsou jen trochu kultivovanější, ale přece jen manipulační hrou na *Vývolené*, a zda se sociální téma nevrátí do evropské politiky s mnohem větší naléhavostí, když bude pokračovat to, co ještě nenazýváme ropnou krizí, když bude pokračovat boj s terorismem, který je popřením válek vedených dosud známými vojenskými prostředky, ale přesto stále ještě bojem nebo válkou, když rozpadající se hodnotový systém zplodí opět nějaké nové *les fleurs du mal* naší doby.

Ale ať již bude evropská budoucnost jakákoli, německé volby při pohledu z menší vzdálenosti ukazují, že nejsou jen německé, i kdyby měly být třeba jen inspirací pro stávající členy Evropské unie, kteří usilují o přistoupení, a dokonce i pro ty, kteří z větší dálky k Evropské unii zatím jen s úctou vzhlížejí.

-zz-

zboril@iir.cz

Volby poražených vítězů?

UWE MÜLLER

Je neděle 18. září 2005, 18.00 hodin. Německé televizní stanice uveřejnily první propočty výsledků voleb do Spolkového sněmu. Země zatajuje dech: opoziční blok tvořený Křesťanskodemokratickou unií (CDU) a bavorskou Křesťanskosociální unií (CSU) končí se ziskem 35,2 procenta hodně pod předpokládanými výsledky a nebude mít s posílenými liberálními Svobodnými demokraty (FDP) v parlamentu většinu. Vládní sociální demokraté (SPD) si s 34,3 procenta naopak hodně polepšili. Ale ani oni nebudou mít dost hlasů pro pokračování dosavadní koalice se Zelenými, protože do parlamentu se dostala poprvé celoněmecká PDS pod názvem Levicová strana. Nastala patová situace.

Před čtyřmi měsíci se zdálo být všechno jasné. Dne 22. května v 18.30 hodin zvonil mobil předsedkyně CDU Angelý Merkelové. Křesťanskodemokratický poslanec Peter Hintze jí oznámil, že předseda sociálních demokratů Franz Müntefering prý po prohraných volbách v Severním Porýní-Vestfálsku právě vyhlásil předčasné volby do Spolkového sněmu. V Německu začíná volební kampaň, a to sice přesně o rok dříve, než se původně počítalo. Soudě dle výchozích pozic obou táborů byly občanské strany CDU/CSU a FDP v roli favoritů.

Situace zeleno-rudé koalice v Berlíně po prohraných zemských volbách byla zoufalá. Velký koaliční partner, sociální demokraté, ztratil po předešlých porážkách v jiných spolkových zemích moc i v největší spolkové zemi. Navíc se traduje, že zemské volby v Severním Porýní-Vestfálsku jsou předzvěstí voleb do Spolkového sněmu. Průzkumy na spolkové úrovni jako by potvrdily tristní obraz. Sociální demokraté podle nich měli dostat výrazně pod 30 procent, křesťanská opozice z CDU/CSU byla v pozici neo-hroženého vítěze. Společně se Svobodnými demokraty (FDP) by sestavila bez problémů většinovou koaliční vládu.

Už nyní ovládá opozice spolkovou radu, druhou komoru, která je sestavena ze spolkových zemí. V minulosti zde dokázala opoziční většina úspěšně zablokovat

reformní projekty Schröderova kabinetu. Nyní brání totální blokádě jedině fakt, že ve třech spolkových zemích vládnou křesťanští a sociální demokraté spolu ve velkých koalicích.

Kancléř chtěl nový mandát pro reformní politiku

Akceschopnost Schröderovy vlády byla omezena. Navíc se kancléř svou reformní politikou vzdálil části své strany, která kritizuje nutné změny nastartované před dvěma lety pod názvem „Agenda 2010“. Mocné odborové centrály se distancovaly od sociálnědemokratického kancléře, a porážky v zemských volbách jen posílily nespokojené levé křídlo.

Gerhard Schröder se ocitl zády ke zdi. Ale to je role, která mu nesedí, je mu zcela proti mysli. Schröder je mužem činu, miluje politický boj. Proto se rozhodl pro předčasné volby do Spolkového sněmu, čímž se stal znovu pánem situace. Už v minulosti dokázal – zahnán do kouta – zvrátit situace ve svůj prospěch. Jen jedna otázka zůstává nezodpovězena: Jak by kancléř naložil s případným vítězstvím? Neboť důvody, kvůli kterým inicioval ve Spolkovém sněmu hlasování o důvěře, nepominuly. Opozice má i po volbách většinu ve Spolkové radě, a je dost málo pravděpodobné, že by se nespokojené levicové křídlo SPD nepřihlásilo znovu o slovo.

To platí tím více, že se na levém křídle politického spektra formovala nová síla. Sloučením východoněmecké postkomunistické Strany demokratického socialismu (PDS) se západoněmeckou Volební alternativou sociální spravedlnost (WASG) vznikla Levicová strana s celoněmeckou působností, která měla hned raketový start. Dle průzkumu agentury Infratest-dimap z 22. července obsadila nová strana třetí příčku s dvanácti procenty za CDU/CSU s 42 procenty a sociálními demokraty s 27 procenty hlasů. Zvláště silné pozice si vydobyla v nových spolkových zemích.

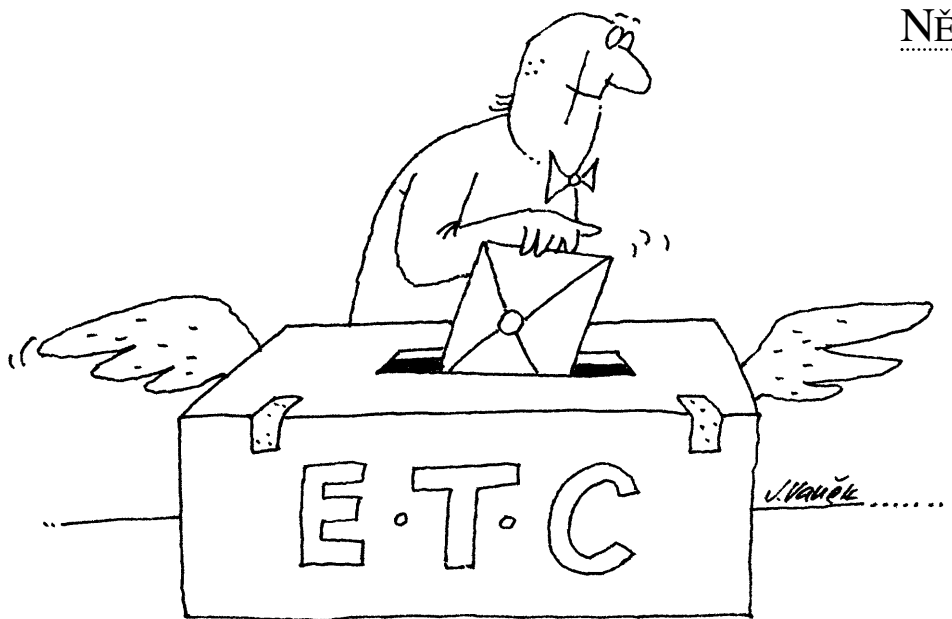
Křesťanští demokraté proto dokonce zvažovali zvláštní strategii pro východ Německa. Saský ministerský předseda Georg Milbradt (CDU) si stěžoval, že úbytek podpory pro konkurenční SPD se nepromítl do vyšší podpory pro jeho stranu, protože dřívější voliči SPD hodlali odevzdat hlasy pro Levicovou stranu. Milbradt proto žádal, aby se jeho strana ve volebním boji zabývala zvláště vysokou nezaměstnaností a nedostatečným hospodářským růstem na východě Německa. Stranická centrála ovšem zvláštní volební taktiku pro nové spolkové země odmítla.

Úspěchy Levicové strany v průzkumech veřejného mínění, které šly na úkor sociálních demokratů, ale začaly být problémem i pro opozici, protože se začala snižovat jejich šance na jasné vítězství, neboť hlasy CDU/CSU a FDP by pravděpodobně nestačily na sestavení většinové koaliční vlády, a že pak jediným východiskem možná bude vznik velké koalice.

Přesto ale nikdo nepochyboval o tom, že Angela Merkelová, společná kandidátka CDU/CSU na kancléře, byla v pozici favoritky. Věděla, že udržet tuto pozici si vyžádá soustředěnou koncepci. Konzervativní strany měly stále před sebou bolestnou zkušenost z roku 2002. Jejich tehdejší kandidát na kancléře Edmund Stoiber takřka na cílové čáře o fous prohrál už zdánlivě vyhraný zápas s Gerhardem Schröderem. Proto bylo cílem CDU především udržet veřejný zájem a nedopustit se žádných velkých chyb.

Volební kampaň opozice se neobešla bez chyb

Těm se ovšem nedá při nejlepší vůli zabránit. Tak Merkelová například v první fázi volebního boje popletla v televizní debatě pojmy brutto a netto. Zdánlivě dala svým kritikům za pravdu, že v ostřím souboji ztrácí, nedovede udržet soustředěnost. Pak nedokázal šéf CSU a bavorský ministerský předseda Stoiber při

volebních vystoupeních v Bádensku-Württembersku a v Bavorsku udržet své emoce na uzdě, když se neomaleným způsobem paušálně obořil do východních Němců. „Nesmíme znovu dopustit, aby o výsledcích voleb do Spolkového sněmu rozhodovali frustrovaní voliči,“ hřimal na adresu nových spolkových zemí. Jeho tamní kolegové z CDU byli šokováni a požadovali omluvu.

Stoiberovy výroky ale také ukázaly na zvláštní taktiku jeho bavorské CSU. Ačkoli bavorský premiér vystupoval v průběhu volební kampaně jako jeden z čelních představitelů konzervativců, bylo celkem jasné, že mu leží na srdci především úspěch jeho vlastní strany. Cílem CSU proto bylo získat doma v Bavorsku takový počet hlasů, aby alespoň vyrovnala celoněmecký zisk liberálů z FDP. V opačném případě by totiž hrozilo, že by jí v možné budoucí koalici CDU, CSU a FDP připadla úloha juniorpartnera s nejmenším vlivem na sestavování vlády a vládního programu.

Do ostřejšího volebního boje se CDU/CSU pustila až od poloviny srpna. I když kampaň postrádala nadále ofenzivního ducha, podařilo se opozici přesto přilákat mediální pozornost. Dne 17. srpna prezentovala Merkelová svůj „Kompetenční tým“, něco jako základ jejího budoucího kabinetu včetně poradců. Zabodovala přitom obzvláště nominací bývalého ústavního soudce a experta na finanční právo Paula Kirchhofa, jehož radikální návrhy na snížení daně z příjmů fyzických osob a zrušení možnosti odpisů šly dokonce ještě dál než stranické programy CDU a CSU. Tím ale Kirchhof narazil, a tak nebylo překvapením, že čelní představitel strany, jako dolnosaský ministerský předseda Christian Wulff, veřejně prohlašovali, že CDU/CSU by

neměly jít tak daleko jako Kirchhof. Jediným výsledkem bylo, že tím ztratily reformní plány možné budoucí kancléřky Merkelové na důvěryhodnosti.

Jinak si ale Merkelová vedla v průběhu kampaně překvapivě dobře. Na veřejnosti dokázala přesvědčit věcnou argumentací a obsahově konzistentními vystoupeními v několika televizních debatách. Dokonce i ve velkém televizním duelu s kancléřem Schröderem si udržela pozici rovnocenného partnera.

Dařilo se jí také vysílat srozumitelné signály směrem k veřejnosti, jako když nominovala bývalého šefa koncernu Siemens a dnešního předsedu jeho dozorčí rady Heinricha von Pierera jako poradce pro hospodářské otázky. Poselství tohoto kroku bylo jasné: My z CDU/CSU chceme pro uzdravení Německa spolupracovat s nejúspěšnějšími německými manažery. Dalším signálem bylo, že začátkem září předstoupili straniční šéfové budoucích koaličních partnerů Merkelová (CDU), Stoiber (CSU) a Guido Westerwelle (FDP) před televizní kamery a dali tak najevo, že chtějí společně vládnout a ukončit vládu rudo-zelené koalice.

Přesto ale začaly preference CDU/CSU v průzkumech veřejného mínění pomalu klesat, a naopak podpora pro sociální demokraty, a hlavně pro Schrödera osobně narůstat. Byl to zajímavý zvrat, když si uvědomíme, že v první fázi volebního klání se sociálním demokratům vůbec nedařilo přilákat zájem veřejnosti a udržet pozice toho, kdo předurčuje témata. Sociální demokraté dělali dojem, jako by už sami nevěřili ve vlastní vítězství, omílali volební hesla, která měla průbojnost slepých střel. Tím, že stále znovu opakovali, že po znovuzískání mandátu hodlají pokračovat tam, kde teď končili, jim hlasy nepřibýly. Moc jim ta-

ké nepomohly výzvy k trpělivosti, že reformy už pomalu zabírají a ovoce se dostaví v příštích letech.

Povodně v Bavorsku jako dejavu

Jiskra naděje – ačkoliv to zní sarkasticky – se u sociálních demokratů objevila v polovině srpna během záplav v Bavorsku. V roce 2002 byly velká voda v nových spolkových zemích a mediálně působivé vystoupení spolkového kancléře Schrödera jedním z momentů, které tehdy přivodily zvrat ve volbách do Spolkového sněmu na úkor konzervativců. I nyní přispěchal Schröder do postižených míst, přislíbil pomoc ze spolkových fondů a kritizoval bavorského ministerského předsedu Stoibera za nedostatečnou pomoc. Ten kritiku nejenom tvrdě odmítl, ale hlavně neopakoval chybu z roku 2002. Zrušil všechny termíny plánovaných schůzek a nepropásl ani hodinu, aby se jako bavorský ministerský předseda vydal přímo do zatopených míst.

Kancléř Gerhard Schröder ani na vteřinu nepřipustil možnost, že by se po 18. září přestěhoval do opozičních lavic. Byl vždy dobře naladěný, v televizních a nesčetných veřejných vystoupeních z něho zářila víra ve vítězství. Tím v pozitivním smyslu nakazil vlastní stranu. Sociální demokraté koncem srpna jako by zahodili poraženectví a šli do „poslední bitvy“ jednotni a se zdravou dávkou vzdorovitosti.

Přitom těžili hlavně z toho, že Merkelová otevřeně pojmenovávala nutné bolestné kroky, včetně zvýšení daně z přidané hodnoty. Šéfka CDU vždy zdůrazňovala, že nechce vzbudit falešné naděje, že by se poměry po eventuálním vítězství CDU/CSU rychle, takřka přes noc, změnily. Neúnavně opakovala, že úkoly mají dlouhodobý charakter. Neslíbila nikdy modré z nebe, jak bývá před volbami zvykem. Ale ani nenastínila, jaké budou pozitivní výsledky reformu. Podcenila fakt, že lidé jsou ochotni podstoupit bolestné kroky především tehdy, když se jim řekne, že pak nastane změna k lepšímu.

Schröder toho obratně využil. Mistrně zpozoroval slabost a nejednotnost CDU/CSU v prezentaci reformního politika Kirchhofa, jehož radikální reformní plány označil za demontáž sociálního státu, a nastínil voličům hrůzostrašný obraz budoucnosti země v čele s kancléřkou Merkelovou v koalici se Svobodnými demokraty. U voličů se tak znovu podařilo oživit faktor „strach“. Ve volbách 2002 to byla válka v Iráku a možná účast německých vojáků, kterým Schröder operoval a sebe prezentoval v roli „mírového kanc-

léře“. Nyní vyvolal strach před „černou republikou“ ovládanou CDU/CSU.

Protiargumenty Merkelové přišly buď pozdě, anebo nezabraly. Snažila se sice usvědčit sociální demokraty ze lži a vytáhla seznam plánovaných škrtů, který byl údajně připravený na ministerstvu financí pod vedením sociálnědemokratického ministra Hanse Eichela pro období po volbách. Eichel existenci tohoto projektu popřel. Až teprve týden před volbami prohlásili zemští ministři předsedové CDU, že stojí jednotně za kandidátkou Merkelovou. Na veřejnosti to nepůsobilo přesvědčivě.

Voliči těsně před volbami znejistěli

V posledních týdnech před volbami se ukázalo, že německý volič znejistěl, což dokazovalo nezvykle vysoké procento nerozhodných voličů: Ještě den před volbami nevěděla třetina voličů, komu odevdá hlas. Tři dny před volbami prohlásilo dokonce jen 20 procent dotázaných v rámci výzkumu pro agenturu Infratest dimap, že volby jsou rozhodnuté, zatímco 77 procent je považovalo za zcela otevřené.

Výsledek voleb je tak pro mnohé pozorovatele překvapením. Někteří aktéři politické scény ale s touto situací zřejmě už počítali. Stranický šéf SPD Franz Müntefering koncem srpna v rozhovoru pro Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung na otázku, jak by se rozhodoval mezi opozicí a účastí ve velké koalici, prohlásil, že „politické strany musí chtít vládnout“.

Merkelová sice vždy opakovala, že Německo jde do „osudové volby“, do „volby o budoucím směru“. Možnost velké koalice proto odmítla v červnu 2005 v rozhovoru pro Frankfurter Allgemeine Zeitung s tím, že její „požadavky zásadně pracovat jinak se nemohou ve velké koalici uskutečnit“. Stanovisko opakovala znovu v září v druhém německém televizním veřejnoprávním programu ZDF, když zdůraznila, že velká koalice by nebyla tím, „co Německo potřebuje“. Nyní je situace ale taková, že zřejmě velká koalice je jediným možným řešením, které Merkelové zajistí vlastní politické přežití.

Její protikandidát Schröder, který se ukázal být v poslední fázi volebního boje úspěšnější, si už možná připravil cestu, jak se zdviženou hlavou opustit bojiště. Po volbách sice opakuje, že je odhodlán stát se znovu kancléřem. Bude-li ale přitom stát vlastní straně v cestě, ta ho určitě obětuje. Schröder bude muset ustoupit a v očích veřejnosti odejde jako poražený vítěz.

○

Německo a Amerika: Quo vadis?

Perspektivy německo-amerických vztahů

Jsou to méně než dvě desetiletí, která leží mezi diskusí o rizicích koridoru u západoněmeckého města

PETER SCHMIDT

Fulda (tzv. „Fulda gap“) jako místě možného vpádu vojsk Varšavské smlouvy do západního Německa v 80. letech a výrokem německého ministra obrany Petera Strucka, že bezpečnost Německa je chráněna také na pohoří Hindúkuš ve Střední Asii. Koridor u Fuldy byl chráněn Spojenými státy v rámci Severoatlantické aliance, v Afghánistánu se německé jednotky – 5000 kilometrů od Berlína – zase účastní v rámci NATO vojenské operace, která má vytvořit bezpečné prostředí pro demokratický rozvoj země.

Příčina výše uvedené změny tkví v tom, že konfrontace mezi Východem a Západem, která ovlivňovala světovou politiku od konce 50. let, skončila nejpozději v okamžiku oficiálního zániku Sovětského svazu dne 26. prosince 1991. Po tomto zlomovém okamžiku nastal střet o novou podobu systému světové politiky, v jehož rámci muselo najít odpovídající místo i Německo. Historik Hans-Peter Schwarz poukázal na skutečnost, že podobně jako v situaci po roce 1945 by nemělo nikoho překvapit, že uplyne přibližně jedno desetiletí, než se mocenské poměry ustálí a bude možné hovořit o existenci „nového světového pořádku“. Zdá se, že Schwarz délku trvání zmíněného procesu spíše podcenil, než přecenil. Každopádně ale obecně platí, že vývoj evropsko-amerických vztahů, stejně jako německo-amerických, ještě není ukončený.

Pozitivní a negativní kapitoly v německo-amerických vztazích

Převratné změny ve světové politice, k nimž došlo koncem minulého tisíciletí, přinesly jak pozitivní, tak i negativní kapitoly v německo-amerických vztazích. Obě varianty mají ale jedno společné: Německo má v oblasti zahraniční politiky k dispozici zvětšený manévrovací prostor, a to i ve vztahu ke Spojeným státům. „Novou svobodu“ bylo možné odvodit od prostého faktu, že bezpečnostněpolitická garance ze strany Spojených států vůči Německu, která byla dlouho pojívem vzájemných vztahů, ztratila na váze. Solidární postoj vůči Spojeným státům se zdál být najednou výsledkem vědomého politického rozhodnutí, a nikoli záležitostí bezpečnostněpolitické nutnosti.

Po útocích na Světové obchodní centrum 11. září 2001 našla daná systémová změna své pozitivní vyjádření v těsné německo-americké součinnosti. Symbolem a důkazem pro novou kvalitu vztahů bylo, že tentokrát to nebyl americký prezident, jako kdysi John F. Kennedy, který vyjádřil v červnu 1963 svým empatickým výrokem před berlínskou Schöneberskou radnicí „Já jsem Berlíňan“ spjatost s Německem, ale byl to německý kancléř, kdo hovořil o „neomezené solidaritě“ se Spojenými státy. Je třeba dodat, že po těchto demonstrativních slovech následovaly i konkrétní činy. Ještě dnes se účastní německé lodě s 250 vojáky protiteroristické operace „Enduring Freedom“ na rohu Afriky a v Afghánistánu podporuje 2225 německých vojáků v hraniční oblasti mezi Afghánistánem a Pákistánem nepřímo boj americké armády proti zbývajícími jednotkám Tálibánu v rámci operace NATO ISAF (International Security Assistance Force).

Avšak o rok později se ocitla demonstrativní harmonie v troskách. Kancléř Schröder prohlásil v lednu 2002 na předvolebním mítinku ve městě Goslar, že Spolková republika v Radě bezpečnosti nepodpoří rezoluci, která by legitimovala válku proti Iráku. A skutečně – Německo, v jednom šiku hlavně s Francií a Ruskem, takovou rezoluci zablokovalo. Přesto by se ale neměla přehlédnout skutečnost, že blokační politika v Radě bezpečnosti byla pouze jednou stranou mince. Postoj Německa vůči politice Bushovy vlády v otázce Iráku ale také znamenal, že spolková vláda podpořila vojenské operace v Iráku nepřímo, a to sice, že dovolila, aby americké vojenské letouny přeletěly

přes německé území – stejně – jako když nechala hlídat americké vojenské základny v Německu. Tímto protimluvem se mimochodem nedávno zabýval Spolkový správní soud, který rozhodl, že německá politika vůči Iráku je protiprávní, když jednání vojáka, jenž odmítl splnit rozkaz, a tím pádem nepřímo podpořit operaci v Iráku, prohlásil po právní stránce v pořádku.¹⁾

Ačkoli se tím z pohledu americké vlády dají v německé politice najít pozitivní i negativní aspekty, bylo německé „NE“ v souvislosti s Irákem pro německo-americké vztahy pouze singulárním jevem. Jeden z prvků nových mocenských poměrů ve světové politice spočívá v tom, že k výměně rozdílných stanovisek dochází právě na poli bezpečnostní politiky, které dříve představovalo nejsilnější svorník německo-amerických vztahů.

Spolková vláda se zcela nepochybně cítí být ve vztahu k Washingtonu daleko nezávislejší než dřívější vlády. Ruku v ruce s tím jde také kritická nálada vůči Spojeným státům i mezi německým obyvatelstvem, přičemž tady se dá jenom velmi těžko rozlišovat mezi kritikou současné Bushovy administrativy a obecným anti-amerikanismem. Jistě, i před zhroucením komunistického režimu ve střední a východní Evropě se objevovaly v německo-americké relaci problémy a v Německu zaznívala kritika. Proti válce ve Vietnamu demonstrovalo koncem 60. a začátkem 70. let několikrát víc než sto tisíc demonstrantů; přijetí tzv. dvoukolejného řešení vedlo k další mobilizaci německé veřejnosti proti rozmístění raket středního doletu a střel Cruise Missiles na evropském kontinentu, proti čemuž tenkrát protestovalo rovněž několik stovek tisíc lidí. Avšak na úrovni vlády zůstalo ve všech případech bezpečnostněpolitické pouto silné: Ani válka ve Vietnamu, ani rozmístění raket nedokázaly rozdělit americkou a německou vládu.

Snadno mobilizovatelný protiamerický potenciál

Změna nastala v průběhu kampaně před volbami v roce 2002 a nebylo jistě náhodou, že se tak stalo z vnitropolitických důvodů. Snaha mobilizovat proti Spojeným státům v centrální politické otázce, a tím i proti zemi, která nejenom zaplatila za osvobození Německa od nacistismu vysokou cenu, ale také proti zemi, která na rozdíl od britských nebo francouzských spojenců, soustavně podporovala sjednocení Německa, byla podporována latentním a lehce mobilizovatelným antiamerikanismem, který lze vystopovat nejenom u bývalých aktivistů studentských

nepokojů roku 1968, kteří dnes sedí na nejvýznamnějších rozhodovacích místech v Německu. Důkazem toho je nedávný dopis ministra životního prostředí Jürgena Trittina, který v souvislosti s následky hurikánu Katrina odsuzuje Spojené státy za jejich politiku ve vztahu k ochraně klimatu, aniž by v něm vyjádřil soucit s oběťmi přírodní katastrofy. Tento anti-amerikanismus je příznačný hlavně pro Stranu demokratického socialismu (PDS), která je silná ve východním Německu a novou (západoněmeckou) levici. U širokých vrstev společnosti se tento postoj zakládá na skepsi vůči (skoro) každému použití ozbrojených sil, které má za úkol něco víc, než pouhou stabilizaci situace. V srpnu 2005 mířil kancléř Schröder v rámci volební kampaně stejným směrem, když nechal v parku Úřadu spolkového kancléře postavit protiválečnou sošku Carla Frederika Reuterswārda, která znázorňuje pistol se zauzlovanou hlavní. Bylo to symbolické, protože tím se v centru politického rozhodování Spolkové republiky poskytl prostor filozofii, která zpochybňuje monopol státu na použití násilí při udržování míru. Že něco takového bylo možné poté, co ministr

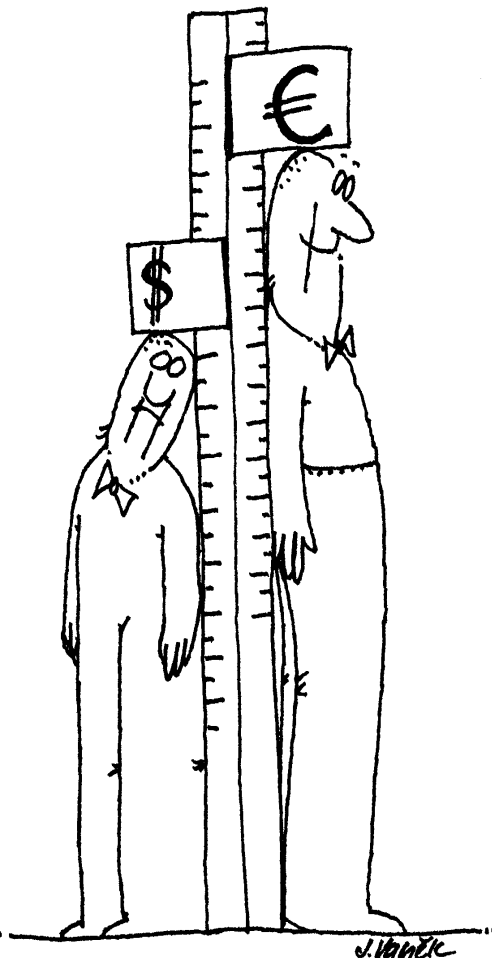
obraný koncem roku 2002 prohlásil, že obrana Německa se uskutečňuje také na pohoří Hindukuš a vláda se podílí především v Afghánistánu, stejně jako na Balkáně na zajištění globálního pořádku, což se děje pod širokým americkým deštníkem a ukazuje, že se jedná o stejný protimluv, jako v případě postoje vůči válce v Iráku.

Větší zahraničněpolitická mobilita Německa ale nesouvisí pouze s tím, že odpadla přímá hrozba v podobě Varšavské smlouvy, popřípadě s vnitropolitickými proudy v zemi. Jedná se také o důsledek vývoje Evropské unie. Posílení integračního procesu patřilo až dosud vedle pevných vazeb na Spojené státy v podstatě raison d'être Spolkové republiky. Znovusjednocení Německa bylo ještě zcela ve znamení politiky, která usilovala o rovnováhu mezi evropskou integrací a atlantickou vazbou. Ještě výrazněji se tato doktrína rovnováhy projevila, když prezident George Bush starší hovořil v prosinci 1989 o Spojených státech a Německu jako o „partnerech ve vůdcovství“ (**Partners in Leadership**), tzn., že Německu nabízel privilegované bilaterální vztahy. Spolková vláda ovšem nabídku nepřijala, protože německo-americká vůdčí role by odporovala třetímu principu německé zahraniční a bezpečnostní politiky, a to sice multilaterální spolupráci, a znamenala by především políček Francii. I když irácká válka Evropskou unii rozdělila, ukázalo se přesto, že Společenství dosáhlo jistého stupně integrace, který poskytl spolkové vládě dostatečný ochranný štít vůči tlaku Spojených států. Těchto pokroků bylo dosaženo přijetím smluv z Maastrichtu, Amsterdamu a Nice, přičemž počínaje rokem 1998/1999 začala Unie vytvářet i vlastní bezpečnostní a obrannou politiku.

Možné povolební koalice a jejich vztah k USA

Jak využije nová spolková vláda, která vzejde z výsledků voleb z 18. září 2005, svůj manévrovací prostor s ohledem na německo-americké vztahy? Jak je možné zacházet s náladou ve společnosti, jejíž kritický potenciál vůči Spojeným státům je lehce mobilizovatelný?

Jak nakonec dopadnou rozhovory o vzniku nové vlády, není zatím autorovi tohoto textu známo. Jak dosavadní vládní koalice sociálních demokratů a strany Zelených, tak alternativní vláda tvořená křesťanskými demokraty, křesťanskými sociály a liberály nemá potřebnou většinu v parlamentu. Na pozadí očekávaných obtížných koaličních jednání neposlouží volební programy politických stran zcela

určitě jako spolehlivé vodítko. Mohou ale naznačit, jaká panuje nálada v nejužším vedení jednotlivých stran. Nakonec bude záležet na tom, která koalice vytvoří vládu. V případě spojení CDU/CSU a FDP, které ovšem nemá potřebnou většinu, by se dalo – aspoň na papíře – ve vztazích mezi Německem a Spojenými státy očekávat nejmenší napětí. Znamenalo by to návrat „dobrého tónu“ ve vzájemných vztazích a politiky rovnováhy mezi evropskou integrací a transatlantickými vazbami. Pro CDU/CSU zůstává Severoatlantická aliance „nejdůležitější bezpečnostní sítí pro Německo“, zahraniční mise německé armády nejsou zpochybňovány a transatlantické vztahy mají být znovu oživeny.²⁾ Žádné podstatné rozdíly se nedají najít ani ve volebním programu Svobodných demokratů (FDP).³⁾

Jinak by tomu bylo v případě vzniku velké koalice mezi CDU/CSU a SPD. Konfliktní vztah ke Spojeným státům se ve volebním programu sociálních demokratů odráží ve skutečnosti, že vůbec neobsahuje žádné pasáže o transatlantických vztazích a o Severoatlantické alianci se zmiňuje pouze okrajově. Překonání takového rozdílu by nebylo jednoduché, ale dalo by se to zvládnout i přesto, že SPD by mohla inklinovat k tomu, aby cíleně využívala kritického potenciálu vůči Spojeným státům, který je u německé veřejnosti přítomný.

Pokud bychom se zaměřili na málo pravděpodobnou koalici SPD, Zelených a nové Levicové strany Oskara Lafontaine a Gregora Gysiho, tak potom by byli sociální demokraté a Zelení konfrontováni s partnerem, který odmítá zahraniční misi německé armády, požaduje zrušení NATO a jeho nahrazení systémem kolektivní bezpečnosti, který by se opíral o silnou roli OSN/OBSE.⁴⁾ Něco takového by zřejmě odmítli i Zelení, kteří například ve svém volebním manifestu označili transatlantickou spolupráci jako „přetrvávající pilíř německé zahraniční politiky“.⁵⁾ Při pohledu na další vývoj transatlantických vztahů by takováto koalice zřejmě znamenala největší problémy. Vzhledem ke složitému výsledku německých voleb se diskutuje také o možné „semaforové“ koalici sociálních demokratů, Zelených a liberálů, která by signalizovala lepší vztahy se Spojenými státy než případná levicová koalice, ale transatlantickým vztahům by přikládala menší význam než velká koalice.

Zbývá ještě poslední koaliční varianta, o níž se zatím diskutuje pouze okrajově a která bývá podle barev shodných s vlajkou ostrovního státu Jamajky označována jako „jamajková koalice“

(CDU/CSU-FDP-Zelení). V takovéto vládě by byly spory ohledně vztahu ke Spojeným státům spíše méně časté, protože nejenom volební program Zelených, ale zejména Joschka Fischer, v minulých letech konvertovali k opatrnému transatlantismu.

O německé zahraniční politice se nerozhoduje pouze v Berlíně

Přesto všechno je třeba konstatovat, že o zahraniční politice Německa jako středně velké mocnosti, se nerozhoduje pouze v Berlíně. Země je součástí Evropské unie a není představitelná žádná politická konstelace, která by se snažila udělat z NATO nefunkční organizaci. Kromě toho patří k premisám každého zodpovědného předsedy vlády, že se v oblasti zahraniční politiky nesmí izolovat. Každá vláda si rozmyslí, zda jako v případě Iráku, podstoupí riziko vyprovokovat supervelmoc v tak důležité otázce, aby pak se svým postojem nejenom neztrácela, ale aby neudělala škodu ve vztazích uvnitř Evropy, anebo, zda neudělá lépe, když se v případě vzniku konfliktní situace elegantně vzdálí, aby tím dlouhodobě nepoškodila transatlantické vazby. Poslední varianta by zřejmě představovala hraniční linii, až kam by se každá myslitelná vláda odvážila jít. Avšak ani pozitivní vývoj se nedá v žádném případě vyloučit; závisí ale nejenom na německé politice. I ve Washingtonu musí převládat přesvědčení, jak nedávno poznamenal bývalý šéf sekce plánování v americkém ministerstvu zahraničí, Richard N. Haas, že Spojené státy potřebují partnery a sólové akce představují málokdy nosná řešení.

peter.schmidt@swp-berlin.org

¹⁾ Viz rozhodnutí Spolkového správního soudu, BVerwG 2 WD 12. 4.

²⁾ CDU/CSU – Deutschlands Chancen nutzen. Wachstum. Arbeit. Sicherheit. Das Regierungsprogramm 2005–2009, Berlin 2005. (www.regierungsprogramm.cdu.de/download/regierungsprogramm-05-09-cducsu.pdf).

³⁾ FDP, Arbeit hat Vorfahrt. Deutschlandprogramm 2005 (files.liberal.de/fdp-wahlprogramm.pdf).

⁴⁾ Viz Die Linkspartei.PDS, Für eine neue soziale Idee. Wahlprogramm zu den Bundestagswahlen 2005. (sozialisten.de/download/dokumente/wahlprogramme/entwurf_wahlprogramm2005.pdf).

⁵⁾ Viz Bündnis 90/Die GRÜNEN, Eines für alle: Das GRÜNE Wahlprogramm 2005, Berlin 2005 (www.gruene-portal.de/userspace/gruene.de/PDFs/Wahlprogramm_2005.pdf).

⁶⁾ Richard N. Haas, Die USA brauchen Partner. Die Gelegenheit ist für die Großmächte und Europa günstig, die Probleme der Welt zu lösen, in: Der Tagesspiegel, 12. 9. 2005, str. B1.

Německé volby přišly v době diskuse o krizi německé domácí i zahraniční politiky. Týká se toto hodnocení také česko-německých vztahů? Dá se očekávat, že by v důsledku voleb došlo k dramatické změně v německém vztahu vůči malému, ale nikoli přehlédnutelnému sousedu?

Domníváme se, že se politika SRN vůči České republice nebude výrazně měnit, ať už bude v Berlíně ustavena na podzim tohoto roku jakákoli vláda. Ovšem i posuny v akcentech a rétorice, které lze očekávat v případě vítězství konzervativních stran, mohou vzájemné vztahy ovlivnit. Pozitivně by se mohla projevit očekávaná změna atmosféry (méně už podstaty) německo-amerických vztahů, na nichž záleží i české politice. Negativně se může naopak projevit posílení role CSU, kdy změna díky v otázkách minulosti může v České republice vyvolat ostrou reakci. CSU zároveň pěstuje regionální „euro-realistický“ image a ve vládě Helmuta Kohla brzdila reformu zemědělské politiky Evropské unie. Domníváme se ale, že strukturálně důležitějším faktorem než volby v SRN mohou být příští parlamentní volby v České republice, které rozhodnou o směřování české integrační a do jisté míry i bezpečnostní politiky. Míru česko-německé spolupráce nebo odcizení v dlouhodobém výhledu budou určovat především tyto faktory.

Česko-německé vztahy 1990–2005: spolupráce, diferenciacce

Jaká je realita vzájemných vztahů patnáct let po konci studené války? Měřeno pesimistickými obavami z „německé hegemonie“, „diktátu“ a „dominance“ odpovídá stav normalitě vztahů mezi asymetrickými demokratickými státy – se všemi možnostmi a riziky, jež obsahují.¹⁾ Vnímá to tak ostatně i česká veřejnost, která česko-německé vztahy hodnotí z osmdesáti procent jako dobré.²⁾ Zátěž česko-sudetoněmeckou agendou je v otázkách každodenního soužití omezená. Německo již nefiguruje ani mezi předpokládanými zdroji bezpečnostního ohrožení. Naopak, spojení v NATO umožnilo svého druhu revoluci: 52 procenta dotázaných řadí Německo mezi spojence, kteří by České republice poskytlí pomoc v případě napadení.³⁾ Novou normalitu vzájemných vztahů charakterizuje intenzivní spolupráce v mnoha oblastech politiky, hospodářství a kultury, zároveň ale také různorodost politických modelů a preferencí. Zároveň je pro česko-německé vztahy typický

Normalizace a evropeizace

**jako mantinely případné povolební změny
v česko-německých vztazích** VLADIMÍR HANDL

i nedostatek politických iniciativ a impulsů pro další vývoj bilaterálního partnerství. Ostatně inerce vzájemného nezájmu a neznalosti patří k tradici česko-německého sousedství.⁴⁾

Současnou vztahovou intenzitu lze nicméně označit za bezprecedentní. V době nejvýraznějšího ochlazení vzájemných vztahů v letech 1994–1996 se předsedové vlád obou zemí na bilaterální úrovni prakticky nesetkávali; v období od roku 2003 až do první poloviny roku 2005 proběhlo takových setkání celkem osm.

Neméně důležitá je decentralizace a „depolitizace“. Na počátku 90. let někteří pravicoví politici a radikální levice v Čechách odmítali spolupráci na jiné než státní úrovni a přeshraniční kontakty, jakož i regionální vazby na jednotlivé země považovali za zdroj ohrožení mezinárodněprávního statutu. Od konce 90. let se součástí normality vzájemných vztahů staly přímé kontakty řady ministerstev České republiky nejen se spolkovými partnery, ale i s ministerstvy na zemské úrovni, rozvíjí se praktická, nepolitická regionální a přeshraniční spolupráce.

I v ekonomické oblasti se atmosféra vzájemných vztahů posunula do roviny převážně nepolitické, reálnou otázkou se stalo spíše riziko přílišné závislosti na německém hospodářském cyklu. Podíl Německa na českém importu dosahoval 32,1 procenta a na českém exportu 37 procent.⁵⁾ Spolková republika Německo tak byla nejen největším vývozcem do ČR, ale také nejotevřenějším odbytištěm českého exportu. Dvanácté místo v žebříčku německých obchodních partnerů (asi 2,5 procenta německého vývozu a 3 procenta dovozu) řadilo Čechy přibližně na stejnou úroveň jako podstatně větší Polsko a gigantické Rusko.⁶⁾

Evropeizace

Otázka asymetrie potenciálů obou partnerů ztrácí svou kritickou váhu. Jednak Německo, oslabené momentálně nízkým růstem a vnitřním politickým napě-

tím, není vnímáno jako nebezpečná evropská supervelmoc. A hlavně, přijetí České republiky do NATO a EU, za něž se Německo důrazně zasazovalo, změnilo situaci, v níž se oba státy nacházely. Jak potvrzuje teorie: vývoj politických sítí, multilaterálních mezivládních a nadnárodních koalic relativizuje mocenskopolitickou asymetrii.⁷⁾ Jako ostatní střední a malé země Evropské unie ovšem musí Česká republika přesně definovat své priority a projevoval značnou aktivitu jak vůči SRN, tak ostatním zemím EU-25, aby jich dosáhla. Otázky integrační politiky zabírají naprostou většinu agendy bilaterálních česko-německých konzultací. Soužití v rámci EU znamená posilování přímých účelových („ad hoc“) kontaktů mezi jednotlivými institucemi, pracovišti, úředníky a experty. Podobně jako výše uvedená decentralizace a depolitizace představuje tato „de-formalizace“ významný prvek evropské normality.

Zároveň platí, že ať bude v SRN u vlády jakákoli koalice, budou existovat rozdíly v přístupech Prahy a Berlína k řadě otázek vývoje EU, např. souvisejících s váhou obou zemí v Unii, jejich postavením jako čistého plátce/příjemce evropských financí (ve střednědobém výhledu se ovšem Česká republika stane rovněž čistým plátcem a pohledy obou stran se sblíží), s hospodářskou strukturou (např. reforma zemědělské politiky), postavením v mezinárodních vztazích (zejména vazby na USA, Francii či Rusko) a v dalších oblastech. Nicméně, skutečnost, že obě země byly schopny o odlišnostech svých zájmů vždy otevřeně jednat, neodpovídá obavám z německého příkaznictví. Je to spíše slabost než síla německé politiky a omezené finanční možnosti, jež vedou Německo k důraznějšímu prosazování vlastních zájmů, a činí z něj konfliktnějšího partnera. Zvýšila se závislost SRN na Francii a stranou zůstaly vztahy s malými zeměmi Evropské unie. Konzervativní tábor se proto orientuje právě

na vyváženější politiku a zlepšení vztahů se sousedy; finanční omezení budou ovšem trvat i nadále.⁸⁾ Volby v SRN nebudou znamenat zásadní změnu ani pro EU, ani pro česko-německé vztahy, protože v Německu prointegrační konsensus sice zeslábl, ale existuje. V integrační oblasti je to spíše česká strana, kde příští parlamentní volby mohou rychle a podstatně změnit koordináty politiky, a tedy určit míru shody a odstupu ve vztazích se SRN. Do budoucna by měla česká politika, zejména kritici maastrichtského modelu integrace, mít připravenou politickou linii reagující na náznaky „de-evropeizace“ německé politiky. Do německých parlamentních voleb v roce 2009 mohou nastoupit radikálně konzervativní síly (např. částí CSU) a možná i radikální levice s programovými postuláty, požadujícími renacionalizaci částí integrační politiky. Mocenská asymetrie mezi Českou republikou a Německem by v důsledku renacionalizace Evropy a Německa stavěla českou politiku před otázku, na něž by jen s obtížemi hledala odpověď.

Bezpečnostní politika

V zahraniční a bezpečnostní politice pozorujeme spíše nízkou intenzitu vztahů než dříve prorokovanou podřízenost SRN. Ustálený institucionalizovaný mechanismus konzultací udržuje Česká republika jen ve vztazích s Velkou Británií. Česká politika tíhne spíše k atlantickému bezpečnostnímu pilíři a je nejednotná, pokud jde o vztah ke vznikající evropské bezpečnostní a obranné politice. V každém případě se dosud nevytvořil automatický konzultační/koordinační reflex, který by Českou republiku a Německo přivedl v krizových situacích k jednacímu stolu.

Vojenská bezpečnostní politika obou zemí se vyvíjela od vstupu do NATO spíše paralelně než v těsné spolupráci. Až v roce 2005 bylo v Afghánistánu čtyřicet českých vojáků připojeno k jednotce Bundeswehru ve Fajsbádu. V případě, že se Česká republika bude podílet v roce 2009 na výstavbě evropské battlegroup pod velením Bundeswehru, dá se předpokládat, že se propojení mezi českou a německou bezpečnostní politikou a vojenskými strukturami posílí. Jaké změny lze tedy očekávat od voleb v případě nástupu nové koalice? Vládní koalice vedená konzervativními stranami by jistě usilovala o zlepšení vztahů se Spojenými státy. Německý kancléř se v posledních letech postavil proti USA v předvečer války v Iráku (odmítl předem i případný mandát OSN), de facto podpořil francouzskou koncepci „evropské velmoci“, zdůrazňuje sblížení s prezidentem Putinem.

NĚMECKO PO VOLBÁCH 2005

Případný příchod konzervativních a liberálních stran do vlády by nicméně neznamenal odchod od Francie ani Ruska, ale snahu o lepší vybalancování německé zahraniční politiky. Nenaplnila by se ani očekávání z okruhu prezidenta Bushe: zejména ve vztahu k multilateralismu a k použití síly v mezinárodních vztazích se budou vlády Německa a USA nadále lišit. Německá politika se totiž přes výkyvy posledních let nadále pohybuje v rámci širokého konsensu, jenž zahrnuje posilování Evropské unie a reformu NATO, rozvoj kooperativních struktur bezpečnosti a přístup k použití síly jako poslednímu prostředku politiky. Do amerických voleb 2008 tak může jít spíše o zlepšení atmosféry

minulosti ovšem uzavřeny i přijetím České republiky do NATO a EU: všechny zásadní kroky, které Českou republiku uvedly do nové éry mezinárodních vztahů a daly jí nové místo a roli, již byly učiněny – za aktivní politické a po řadu let i finanční podpory ze strany SRN. Snaha poslanců CSU v Evropském parlamentu podmínit vstup České republiky do EU zrušením dekretů prezidenta Beneše sice ohrozila jednání, nicméně i CSU ve

zásadní asymetrii ve vnímání poválečného vysídlení německého obyvatelstva v Čechách a Německu. Pro většinu české politiky a veřejnosti šlo především o otázku národní/státní existence, a tedy téma vrcholně politické. Německá většinová společnost ale vedle odsouzení nacismu a války vždy za nepřijatelné považovala i z nich plynoucí vyhánění a nucené vysídlení německých obyvatel ze střední-východní Evropy. Jestliže česko-německá deklarace roku 1997 uzavřela politické aspekty této otázky (požadavky jednotlivců z řad sudetských Němců směřují do individuálních soudně-právních případů), pak německá veřejnost, pokud historickou záležitostí česko-německých vztahů vůbec vnímá, přistupuje k tématu v souladu s vlastní tradicí morálního vyrovnání s historií (*Vergangenheitsbewältigung*, tak trochu jako „know-how“ německé politiky 60.–80. let).

ve vzájemných vztazích než o nové sblížení v zásadních otázkách. Faktor podstatné změny tedy představuje spíše vývoj české politiky po volbách 2006. Důrazný příklon Prahy k atlantismu a odmítání evropské obranné politiky by podstatně modifikoval souvislosti a perspektivně i obsah česko-německé spolupráce.

Minulost navždy s námi?

Otázky minulosti byly v bilaterálních vztazích v politickém smyslu v zásadě uzavřeny česko-německou deklarací 1997 a jednostrannými prohlášeními, která ji stvrdila – tedy zejména postojem německé vlády, která označila majetkoprávní požadavky vyhnaných a vysídlených Němců za nepřijatelné a odmítla je podporovat.⁹⁾ K této pozici se posléze přihlásila i předsedkyně CDU Angela Merkelová. V širším smyslu byly politické otázky

své většině přijetí ČR do Evropské unie podporovala, jak potvrdila ratifikace přístupové smlouvy v německém Spolkovém sněmu. Vzhledem k takto evropeizovanému bilaterálnímu vztahu je případná změna v německé politice v důsledku voleb předem podstatně omezená. Žádná představitelná německá vláda nebude považovat za svůj politický program prosazení majetkových nároků sudetských Němců nebo zrušení dekretů prezidenta Beneše. To samozřejmě neznamená, že historická agenda ze vzájemných vztahů zmizela a nebude hrát žádnou roli. Dané otázky zatěžují například politické vztahy mezi Českou republikou a Bavorskem, a to bez ohledu na velmi živou spolupráci v mnoha oblastech.

Česká strana si musí ale být vědoma i dalšího aspektu historické agendy: zá-

V tomto smyslu německá politika očekává (v některých případech spíše požaduje) obdobný přístup od ostatních, tedy i od české strany. Posun německé politiky doprava by tento rozměr česko-německého vztahu jistě zvýraznil: volební program CDU-CSU obsahuje záměr vybudovat Centrum proti vyhánění. A CSU by zejména v nepříliš pravděpodobném případě, že by se ministrem zahraničí stal Edmund Stoiber, otevírala téma vztahu k dekretům prezidenta Beneše. Česká politika by s tímto posunem měla počítat a hledat možnosti aktivizace své pozice ve stylu nedávného vládního gesto uznání vůči

sudetoněmeckým antifašistům: hledat formulace, které nemění právní stav a neznamenaají nákladné, administrativně náročné kroky, které se ale zároveň vyslovují k morálnímu rozměru historických událostí, a to na obou stranách. Tato pružnější pozice by mohla České republice pomoci zbavit se image defenzivně nacionálně orientovaného partnera. Jako příklad takového postupu se nabízí, aby vedle odmítání projektu Centra proti vyhánění dala česká strana najevo větší vstřícnost vůči gdaňské iniciativě (vytváření sítě památných míst a výzkumných center, která by se problematikou tragických událostí 20. století, včetně války a vyhánění obyvatelstva, zabývala), z níž vzešla snaha vytvořit „Evropskou síť paměti a solidarity“ – ostatně, v dané oblasti v České republice odpovídající výzkumné a společenské aktivity již dlouho probíhají a aktuálně se plánuje vznik dokumentace osudů sudetoněmeckých antifašistů.

Podobně by bylo vhodné doplnit v politické rétorice nezpochybnitelnou právní pozici ve vztahu k dekretům prezidenta Beneše o zvyraznění morálního odstupu od odsunu/vyhánění a dobových právních aktů – podobně, jak to svým prohlášením 14. 3. 2003 učinil i prezident Klaus.

Větší pružnost v morálně-historických otázkách by měla umožnit české straně mimo jiné vstoupit do vnitroněmecké debaty v otázkách minulosti.¹⁰⁾ V německé debatě sice nebyl potlačen definiční prvek německé viny za válku a genocidu, ale paralelně se rozvíjí druhá debata, jejíž ústřední bod je pohled na Němce jako oběti. Tento proud představuje vcelku přirozené soustředění na dříve tabuizované emotivní téma. Přináší ovšem pro Českou republiku rizika: pokud se jí nepodaří do tohoto diskurzu vstoupit, může se v Německu ustálit negativní pohled na Českou republiku jako na „státního pachatele“, který si nárokuje uznání ztrát a lidského utrpení v letech 1938–1945, ale není schopen empatie, pokud jde o německé poválečné oběti.

Závěr

České politické strany, média a veřejnost se v zásadě shodnou na tom, že Česká republika má prioritní zájem na prosperujícím, hospodářsky dynamickém, sociálně solidárním a soudržném, mezinárodně angažovaném Německu, které je vnitřně demokratické a liberální a chová se stejně vůči svým vnějším partnerům. Neexistuje ovšem konsensus ohledně toho, jaké Německo Česká republika chce,

pokud jde o evropskou integraci, vývoj euro-atlantických, a zvláště německo-amerických vztahů.

Do povolební situace vstoupí česká politika v příhodné historické konstelaci. Zničující konflikt vzájemně se vylučujících politických představ německé (včetně sudetoněmecké) a české politiky, který dominoval česko-německým vztahům před sto lety, pominul. Jeho dozvuky představují právní a materiální nároky, vznášené některými sudetskými Němci a podporované částí konzervativních stran. I v případě posunu německé politiky doprava, a tedy blíže k nacionálně orientovaným silám, lze v této oblasti očekávat spíše změnu rétorickou, „virtuální“, než skutečně politickou. Ovšem zkušenost posledních patnácti let ukazuje, že virtuální realita se může stát velmi rychle realitou skutečnou prostě tím, že veřejná prohlášení zatíží atmosféru vzájemných vztahů. Česko-německé partnerství je totiž více než nerovnováhou mocenského potenciálu ovlivňováno asymetrií vnitropolitické instrumentalizace historických vztahů: ta je v Německu omezena na Bavorsko, kdežto v České republice zasahuje značnou část společnosti. Česká reakce na případný posun německé rétoriky by měla být i proto nehysterická a aktivní. V nejobecnější rovině platí, že bez větší pružnosti a aktivity, včetně systematické přítomnosti v německém společenském diskurzu, v médiích, v politických a akademických kruzích, bude Česká republika těžko čelit málo vnímanému: v německém povědomí se mohou ustálit negativní stereotypy ohledně vnímání českého souseda.

Praktická spolupráce mezi oběma zeměmi je převážně nepolitická a značně decentralizovaná, a je tedy málo ovlivňována politickou konjunkturou. Výsledky voleb v SRN mohou rovněž jen omezeně změnit zásadní směřování zahraniční politiky, protože jak v integraci, tak bezpečnostní politice přetrvává rámcový konsensus hlavních německých politických stran. Změna atmosféry německo-amerických vztahů v případě vítězství konzervativních stran by se ovšem na vztazích se současnou českou vládou měla projevit pozitivně, a to i proto, že nebude znamenat převzetí amerického politického stylu ve vztahu k multilaterálním institucím ani k použití ozbrojených sil. Pokud jde o integrační i bezpečnostní politiku, budou to spíše příští parlamentní volby v České republice, které mohou podstatně změnit přístup české vládní politiky v daných oblastech. Vzhledem k tomu, že obě strany vztah k evropské integraci, otázkám spojení a bezpečnosti vnímají nejen jako otázky politiky,

ale také ideologie a vlastní identity, bude výsledný česko-německý vztah těmito faktory na politické úrovni podstatně ovlivněn.

Dosavadní proces evropeizace české politiky otevřel před česko-německými vztahy zcela novou fázi vývoje. Zdá se ale, že jak česká, tak německá strana teprve hledají novou strategii a nemají ujasněnou představu o svých prioritách v rámci EU-25. Nikoli volby, ale případná „de-evropeizace“ politiky SRN, České republiky a Evropské unie by českou politiku postavila do zcela nové situace.

handl@iir.cz

¹⁾ Riekhoff, Harald/Neuhold, Hanspeter (eds): *Unequal Partners. A Comparative Analysis of Relations Between Austria and the Federal Republic of Germany and Between Canada and the United States*, Boulder etc., 1993.

²⁾ Výsledky z výzkumu veřejného mínění na webové stránce Sociologického ústavu, www.cvvm.cas.cz (10. 7. 2005).

³⁾ Gabal, Ivan/Helšusová, Lenka/Szayna, Thomas S.: *The Impact of NATO Membership in the Czech Republic: Changing Czech Views of Security, Military & Defence*, RAND Corporation, March 2002.: www.csrc.ac.uk/pdfs/G107-tss.pdf (10. 7. 2005), s. 36.

⁴⁾ Lemberg, H., *Deutsche und Tschechen in der gegenseitigen Wahrnehmung*, in: Hans Süßmuth (Hrsg.), *Deutschlandbilder in Polen und Rußland, in der Tschechoslowakei und in Ungarn* (Baden-Baden: Nomos, 1993), s. 207.

⁵⁾ Hřích, Jan: Vývoj ekonomické dimenze zahraniční politiky České republiky jako reakce na vývoj vnější pozice české ekonomiky, in: Pick, O./Handl, V., *Česká zahraniční politika. Úspěchy, problémy a perspektivy* (Praha: ÚMV, 2004), s. 157, 160 a 164.

⁶⁾ ČR zaujímala v roce 2004 11. místo jak v tabulce německých vývozu, tak dovozu. Na Polsko připadalo mezi exportéry do SRN 14. místo a mezi dovozci 10. místo. Rusko bylo třináctým největším exportérem do SRN a mezi dovozci zaujímalo 14. místo. Rangfolge der Handelspartner im Aussenhandel der Bundesrepublik 2004. Statistisches Bundesamt, Wiesbaden 2005, www.destatis.de/download/d/aussh/rangfolge04.pdf (3. 8. 2005).

⁷⁾ Vgl. Keohane, Nye, *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Boston (1977) in Riekhoff, Overview, in Riekhoff/Neuhold, *Unequal Partners*, s. 23.

⁸⁾ *Deutschlands Chancen nutzen. Wachstum, Arbeit, Sicherheit. CDU-CSU, Regierungsprogramm 2005–2009.*

⁹⁾ Schröder lehnt Forderungen der Vertriebenen ab, in *Die Welt*, 1. 8. 2004. Právní pozice viz Barcz, Jan/Frohwein, Jochen: *Gutachten zur Ansprache aus Deutschland gegen Polen im Zusammenhang mit dem Zweiten Weltkrieg*, Warschau/Heidelberg, 2004.

¹⁰⁾ Celoněmeckou debatu nelze směřovat s mnohem užší a uzavřenou vnitřní debatou sudetoněmeckou, která do značné míry recykluje historické obrazy studené války a dokonce 30. let; přesto nachází podporu bavorského státu. Viz některé doprovodné texty soutěžní hry bavorského ministerstva školství, „Die Deutschen und ihre östlichen Nachbarn“ online: URL: www.oestlichenachbarn.bayern.de/umsetzungalter3k2.htm (20. 7. 2005).

Turecké otázky v německých volbách

ZORA HESOVÁ

Během německé volební kampaně byla turecká otázka jedním z předních témat. Souvisí to s tím, že v žádné evropské zemi nemají dvě hlavní politické strany tak rozdílné názory na evropskou politiku vůči Turecku a nikde jinde nemá turecká otázka takový vnitropolitický význam. Turecká otázka se stala dokonce záležitostí osobního zájmu pro hlavní politické aktéry jak na straně vlády, tak na straně opozice. Politická konfrontace ohledně Turecka však nesouvisí pouze s diametrálně odlišnými názory na členství země v Evropské unii, ale je ji třeba chápat i v širším kontextu debat o imigraci a integraci cizinců do německé společnosti, tak jak probíhaly během uplynulých sedmi let, kdy Německu vládla koalice vedená sociálními demokraty.

Průběh kampaně a výsledky německých voleb byly proto s napětím očekávány jak v Ankaře, tak i v Bruselu. Vítězství kancléře Gerharda Schrödera by bylo interpretováno jako pokračování dosavadní evropské politiky; vítězství opoziční kandidátky Angely Merkelové by naopak znamenalo, že by nová německá vláda pravděpodobně začala v rámci Unie organizovat odpor vůči rozšiřování „mimo Evropu“.

Německá politická scéna: pro a proti

O dnešní pokrok ve vztazích mezi Evropskou unií a Tureckem se nezasloužil nikdo více než bývalý evropský komisař pro rozšíření a dnešní viceprezident Komise Günther Verheugen. Jeho vizí bylo využít evropskou perspektivu pro podporu politického vývoje Turecka směrem k evropským standardům a k ekonomické stabilitě, podobně jako se to podařilo v případě Rumunska a Bulharska. Během posledních pěti let bylo v Turecku dosaženo politických změn, které Verheugen nazývá „druhou revolucí od Atatürka“. Jako dlouholetý mluvčí SPD pro otázky zahraniční politiky dosáhl Verheugen toho, že rozšíření Unie o Turecko dostalo výraznou podporu u kancléře Schrödera, který jako jeden z prvních prolomil led a začal konkrétně hovořit o tureckém členství v Evropské unii. Na podzim 2004 byl Verheugen autorem tzv. zprávy o pokroku Evropské komise, na základě

kteří bylo v prosinci stanoveno datum zahájení rozhovorů o vstupu.

Na druhé straně spektra se profilovala rovněž Křesťanskodemokratická unie (CDU) jako důležitý aktér v evropské politice vůči Turecku. CDU členství Turecka v Evropské unii odmítá a zdůrazňuje princip otevřenosti rozhovorů, tedy fakt, že jejich samotné zahájení nezaručí výsledky. CDU postavila svou politiku na pojmu tzv. *privilegovaného partnerství*, vypracovaného vedoucím evropského výboru v Bundestagu Matthiasem Wissmannem, podle kterého by Turecko bylo zapojeno do všech důležitých oblastí politiky Společenství, ale bez přímého členství. Křesťanští demokraté argumentují tím, že přijetí Turecka by Evropě umožnilo vytvořit politickou unii a vedlo by k finančnímu a institucionálnímu „přetažení“ celého projektu. K tomu je ještě přidáván kulturní aspekt: Turecko je podle CDU příliš vzdáleno „společným evropským hodnotám“. Nadcházející rozhovory s Tureckem sice CDU už nezpochybňuje, ale důsledně odmítá myšlenku, že by se na jejich konci stalo Turecko plnoprávným členem Unie.

Turecko se samozřejmě s jakýmsi blížě nedefinovaným privilegovaným partnerstvím nespokojí a poukazuje na to, že s Unií už má privilegované vztahy, jako je celní unie. Vůdcové CDU/CSU Angela Merkelová a Edmund Stoiber se pro své jednoznačně negativní postoje vůči tureckému

členství v EU dostali do přímé a silně medializované kontroverze s tureckými politiky už během roku 2004, kdy měla Evropská rada rozhodnout o zahájení rozhovorů, které byly uloženy k ledu v roce 2002. Rozdílnost pozic mezi CDU a SPD pak kulminovala v únoru 2004, kdy pobývali jak kancléř Gerhard Schröder, tak i šéfka opozice Angela Merkelová na oficiálních návštěvách v Turecku. Zatímco Schröder v zápisu do návštěvní knihy v Atatürkově mauzoleu slíbil podporu Německa na cestě do EU, Angela Merkelová, která tam byla týden předtím a byla přijímána jako budoucí kancléřka, se svým návrhem privilegovaného partnerství neuspěla. Ministr zahraničí Abdullah Gül se na podzim 2004 v Berlíně ještě jednou neúspěšně pokusil křesťanským demokratům tuto myšlenku rozmluvit. Bezprostředně poté, co Evropská rada v prosinci 2004 rozhodla o zahájení rozhovorů, bavorský premiér Edmund Stoiber prohlásil, že po vítězství ve volbách Německo spolu s Francií „podniknou vše, aby zabránily plnému členství Turecka v EU“. Turecký premiér Recep T. Erdoğan se proti Stoiberově slovu tvrdě ohradil. Naposledy pak nazval Abdullah Gül začátkem září návrh privilegovaného partnerství v Turkish Daily News jako „nelegální a nemorální“.

Turečtí Němci a německá politika

Avšak i v rámci CDU se ozývají hlasy, které vidí věc jinak. Jedním z nich je Bülent Arslan, který je předsedou Tureckého fóra CDU. Podle jeho názoru je o rozšíření Společenství třeba diskutovat, ale nehodí se pro volební plakáty. Pokud by se stala turecká otázka předmětem volební kampaně, vedlo by to k zjednodušení celého problému a z debaty o budoucnosti Evropské unie a jejích institucí by se stala debata, zda Turecko kulturně patří do Evropy, či nikoli. Navíc je to zvlášť mezi Turky žijícími v Německu spojeno se silnými emocemi. Argument, že Turecko nepatří do Evropy, je zasahuje jako menšinu, která se na jednu stranu snaží integrovat do německé společnosti a na druhou stranu „do Evropy nepatří“. CDU se neobává případné negativní reakce turecké menšiny, protože jen malá část Turků má volební právo. V Německu dnes žije na 2 miliony tureckých občanů a asi 660 000 Turků, kteří přijali německé občanství. Jejich počet roste a je pravděpodobně větší, protože jako němečtí občané nejsou turečtí Němci zvlášť vedeni. Započítá-li se počet těch, kteří mají volební právo a účastní se voleb, odhaduje se po-

čet „tureckých“ hlasů od 350 do 450 tisíc, což je méně než jedno procento celkového voličstva. Platí ovšem, že pokud němečtí Turci volí, pak dávají převážně hlas sociálním demokratům. Podle průzkumů essenského *Centra pro turecká studia* hlasovalo v minulých volbách 60 procent Němců tureckého původu pro SPD, 17 procent pro Zelené, 12 procent pro CDU/CSU a 5 procent pro FDP.¹⁾ V roce 2002 se spekulovalo o tom, jestli právě tato voličská skupina nerozhodla volby ve prospěch SPD, protože výchozí rozdíl bylo právě to jedno procento. Podle posledních průzkumů před letošními volbami chtělo 77 procent volit SPD a 7,8 procenta Zelené.

Příklon Turků k sociálním demokratům je do jisté míry paradoxní. Turecká menšina jako taková totiž podle různých studií vyznává konzervativní společenské hodnoty a mezi Turky je i mnoho malých podnikatelů, kteří by měli patřit spíše do okruhu voličů CDU. Jako vysvětlení může sloužit skutečnost, že socializace Turků první generace v německé společnosti se odehrála z velké míry v odborech. CDU si pak Turky znepřátelila odmítavým postojem k liberalizaci imigračních zákonů. SPD plánovala v novele imigračního zákona umožnit v Německu narozeným Turkům ponechat si obě občanství, čemuž ale opoziční CDU/CSU v roce 2002 zabránila, protože měla většinu ve druhé komoře německého parlamentu, ve Spolkové radě. Přes špatnou hospodářskou situaci a velkou nezaměstnanost, která je mezi Turky dvakrát tak vyšší a jež vede k úbytku hlasů pro SPD i mezi tureckými voliči, lze přesto předpokládat, že převážná většina německých Turků dala i tentokrát hlas Schröderovým sociálním demokratům.

Nejen v imigrační a zahraniční politice byla dosavadní rudo-zelená koalice Turkům bližší. SPD a Zelení se také jako jediné strany otevřely politikům přistěhovaleckého původu. Obě strany měly jednu turecko-německou poslankyni v parlamentu, dlouholetý poslanec Cem Özdemir byl na zelené kandidátce zvolen i do Evropského parlamentu. CDU, CSU ani FDP turecké poslance nemají. Navíc je po celém Německu asi 50 tureckých Němců zastoupeno v zemských a městských parlamentech, čtyři sedí v berlínském senátu za SPD, Zelené a PDS. V letošních volbách kandiduje rekordní počet Němců tureckého původu, většinou ale na zadních pozicích nebo v obvodech, ve kterých nemají šanci na zvolení.

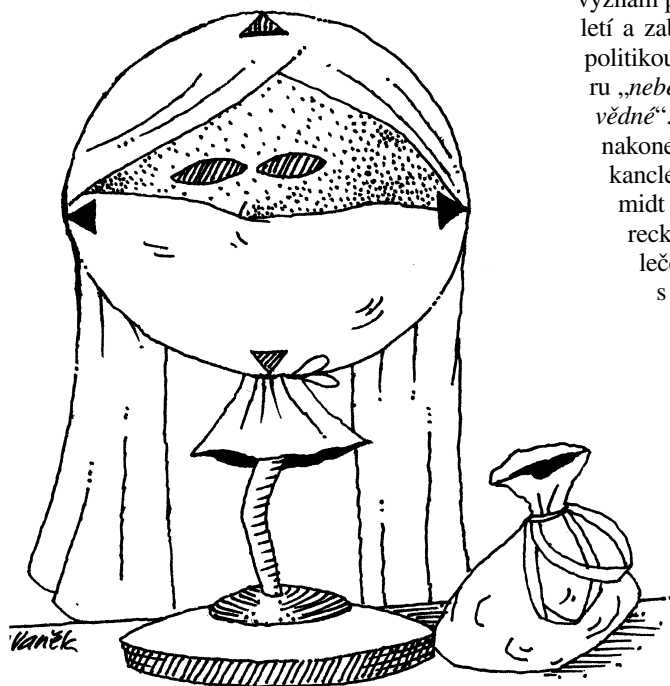
Turecko jako volební téma

Turecká otázka figurovala ve volebním boji hned za nezaměstnaností, reformami sociálního státu a daňového systému. CDU/CSU prohlásila vstup Turecka do Evropské unie za jedno z volebních témat už před volbami do Evropského parlamentu. Edmund Stoiber začal svou kampaň v červenci 2005 několika poznámkami o tom, že Turecko nepatří do Evropy. Populismu, který provázel debaty kolem imigračního zákona, se však volební tým Angely Merkelové vyhnul. V roce 1999 překvapivě vyhrál křesťanskodemokratický politik Roland Koch volby v Hesensku poté, co uspořádal petiční kampaň proti dvojité státní příslušnosti německých Turků. Minulý rok zvažoval místopředseda parlamentní skupiny CDU/CSU M. Glos spolu s E. Stoiberem a A. Merkelovou využít velký potenciál podobné kampaně proti vstupu Turecka do Evropské unie, ale narazili na odpor v CDU a na všeobecnou kritiku takové „xenofobní politiky“. Nakonec se CDU rozhodla, že na toto téma nepovede ani plakátovou kampaň. Zatímco při letošních volbách se A. Merkelová a nakonec i nevypočitatelný E. Stoiber ukázali být v turecké otázce zdrženliví, zemští premiéři Roland Koch a Jürgen Rüttgers tlačili na emocionalizační kampaně. Místo toho se CDU rozhodla dokázat, do jaké míry myslí svůj odmítavý postoj na poli zahraniční politiky

vážně. V listopadu 2004 uveřejnil Wolfgang Schäuble ve *Foreign Affairs* článek s názvem „*Stále ještě Evropská Unie*“, který obsahoval výzvu k určení hranic rozšiřování EU a opět zpochybnil příslušnost Turecka k Evropě, když přirovnal Turecko k Japonsku a Austrálii.

Hlavním aktem připravované zahraniční politiky CDU/CSU byl ale jednoznačně dopis A. Merkelové a E. Stoibera z 26. srpna deseti evropským konzervativním vládám, ve kterém navrhuje v nastávajících rozhovorech Turecku nabídnout jako výsledek jen ono „privilegované partnerství“, kritizují porušování lidských práv a tureckou kyperskou politiku. Dopis, který obdržel i Cyril Svoboda, byl odeslán krátce před neformálním setkáním evropských ministrů zahraničí ve Walesu, v němž se hlavně Velká Británie a Německo snažily obejít tvrdý postoj Turecka vůči Kypru jako překážky pro zahájení rozhovorů 3. října. CDU tak už před volbami dosáhla alespoň jednoho úspěchu, a to sice, že další rozhodnutí padnou až po německých volbách.

Zostřená volební debata v průběhu září, vedená přes více či méně bulvární deníky, byla nakonec vedena na úkor věci a jednalo se spíše o dva neustále se opakující monology bez styčných bodů. Zatímco CDU hovořila o nutnosti „doktríny rozšiřování“ a alternativních scénářů k členství Turecka, kritizovali ji hlavně Zelení pro nepochopení širších zájmů a souvislostí. Úspěch tureckých reforem a demokracie v sousední muslimské zemi bude mít podle Joschky Fischera velký význam pro bezpečnost ve 21. století a zabránit tomu krátkozrakou politikou by bylo podle jeho názoru „*nebezpečné, slepé a nezodpovědné*“.²⁾ Do chaotické debaty se nakonec znovu zapojil i bývalý kancléř za SPD Helmut Schmidt s názorem, že vstup Turecka do EU a otevírání Společenství zemi s tak

odlišnou kulturou a populačními přebytky je „nesmyslem“.³⁾ Schmidt překvapil už přibližně před rokem, kdy v týdeníku *Die Zeit* litoval, že v 60. letech vůbec existovala turecká pracovní imigrace do Německa. Tím se také celá debata vrátila na začátek: k otázkám imigrace a kulturní identity.

Šéfka Zelených Claudia Roth vyčetla křesťanským demokratům, že vedou kampaň na úkor přistěhovalců a vyvolávají předsudky proti muslimům. Tento dojem posílilo přivítání Günthera Becksteina, bavorského ministra vnitra, v berlínském Kreuzbergu, kdy musel před několika stovkami rozhořčených demonstrantů použít zadní vchod jednoho tureckého restaurantu. Že se na podpoře rozšíření Evropské unie o Turecko, proti kterému se dnes vyslovuje většina Evropanů, nedá jen prohrát, možná nakonec ukázal kancléř Schröder. Poté, co v předvolebních průzkumech SPD začala dramaticky dohánět CDU/CSU, kancléř Schröder navštívil 13. září sídlo Dodan Media Group u Frankfurtu a německé redakce dvou nejsilnějších tureckých deníků v Německu. V interview pro *Hürriyet*, *Milliet* a *Türk CNN* prohlásil, že rozhovory o přijetí budou dlouhé a složité, ale nakonec úspěšné. Taktická zastávka v mediálním konglomerátu Dodan měla několik významů. Bylo to první větší gesto zájmu německé politiky o tureckou menšinu: Poslanec za Zelené Cem Özdemir například před rokem neúspěšně veřejně vyzval kancléře k návštěvě turecké svatby, což mohlo být vnímáno jako důležité gesto pro ulehčení integrace sekulární turecké menšiny. Kancléř si nakonec v poslední chvíli vybral nejčtenější turecká média v Německu, která poté opravdu vyzvala turecké Němce k účasti ve volbách. Schröder ale poukázal také na to, že Turci nejsou jen nezaměstnaní, ale i důležitý prvek německého hospodářství. Jen Dodan Media investovala v Německu 37 mil. eur a turecké firmy zaměstnávají 300 000 osob. Právě u nich je spojení s Tureckem – jako v případě Dodan Media Group – velmi živé. Fakt, že Roland Koch kritizoval návštěvu jako zneužívání tureckého patriotismu, ukazuje jenom na to, nakolik je ještě německá politika v otázkách imigrace nesvá a jak daleká je ještě reálná vyhlídka tureckého členství v Evropské unii.

zorahes@centrum.cz

¹⁾ Frankfurter Allgemeine Zeitung, 7. 11. 2002.

²⁾ Bild, 15. 9. 2005.

³⁾ Die Zeit, 15. 9. 2005.

Němci

JIŘÍ SLÁDEK, BERLÍN

rozhodovali o tempu ekonomických reforem

Německý sociální stát zjevně vyčerpal své možnosti. Nezaměstnanost letos šplhala k rekordním číslům, chabá ekonomika marně čekala na oživení a německé firmy obtížně zápolily s tvrdou mezinárodní konkurencí. Reformní agenda, která by měla pomoci vrátit vitalitu ekonomice, se zcela přirozeně ocitla v centru předvolebních diskusí. Němci se především ptali, jaké je dědictví sedmi let vlády kancléře Gerharda Schrödera.

Bilance nevyzněla pro dosavadního sociálně demokratického kancléře dobře. Při začátku jeho vlády bylo bez práce 3,5 milionu lidí. Schröder sliboval změnu k lepšímu. Jenže: vývoj šel opačným směrem. Letos v únoru stoupl počet lidí bez práce na poválečný rekord, tedy přes pět milionů.

Vláda tišila rozladění voličů: hrozivá cifra zčásti padala na vrub novým statistikám, které zohlednily i příjemce sociálních dávek. Později míra nezaměstnanosti o něco klesla. Přesto před datem voleb 18. září přesahovala 11 procent. Pro srovnání: v sousední Francii klesla poprvé po letech pod 10 procent.

Německé podnikání svazovalo množství byrokracie a předpisů. „Kdybych se nenarodil v Německu, nikdy bych tady neprovozoval firmu, protože zákony obsahují takové množství regulací, že mění podnikateli život v peklo,“ tvrdí Ute Bergerová, majitelka menší firmy na vakuové technologie.

Tím výčet nepřijemných zpráv nekončil. Chabá ekonomika přešlapovala na místě, pro letošek se očekával nejvýše jednorozhodčí růst. Uvolnila se rozpočtová morálka. Berlín opakovaně porušoval závazná maastrichtská kritéria, která nutí země Evropské unie k nejvýše tříprocentnímu schodku veřejných financí.

„Pod působením kancléře Gerharda Schrödera se Německo stalo do sebe zahleděnou zemí, ochranářskou a nepřátelskou k úsilí Evropské komise liberalizovat volný pohyb zboží, služeb a pracovní síly,“ napsal komentátor listu *Financial Times*.

Německo tedy překračovalo normu, jejíž bylo dříve nejhlasitějším zastáncem. To bylo ale v 90. letech minulého století – z dnešního pohledu pro německé hos-

podářství idylických. Tehdy ještě táhla stavební výroba – těžící ze státních zakázek – východoněmeckou ekonomiku. Později přišlo vystřízlivění.

Penězovod ze západu na východ nesplnil očekávání

Mnozí Němci ze západu země dnes pokládají sjednocení země za hlavní příčinu selhávání dříve tak úspěšné ekonomiky, největší v eurozóně. 1250 miliard eur, které do loňského roku pumpoval štědrý penězovod do nových spolkových zemí, nepřinesl očekávaný užitek. Ekonomové dnes říkají, že peníze z Berlína měly proudit více do perspektivních firem než do plošných stavebních projektů, které v mnoha případech ani nikdo nevyužil.

Bylo by ale předčasné východoněmeckou ekonomiku odepisovat. Některá saská města, jako jsou Drážďany, Halle či Lipsko, si vedou dobře. Daří se jim lákat investory, v jejich okolí rostou nové výrobní linky. Jména přicházejících výrobců například zní: Volkswagen, Motorola, General Motors.

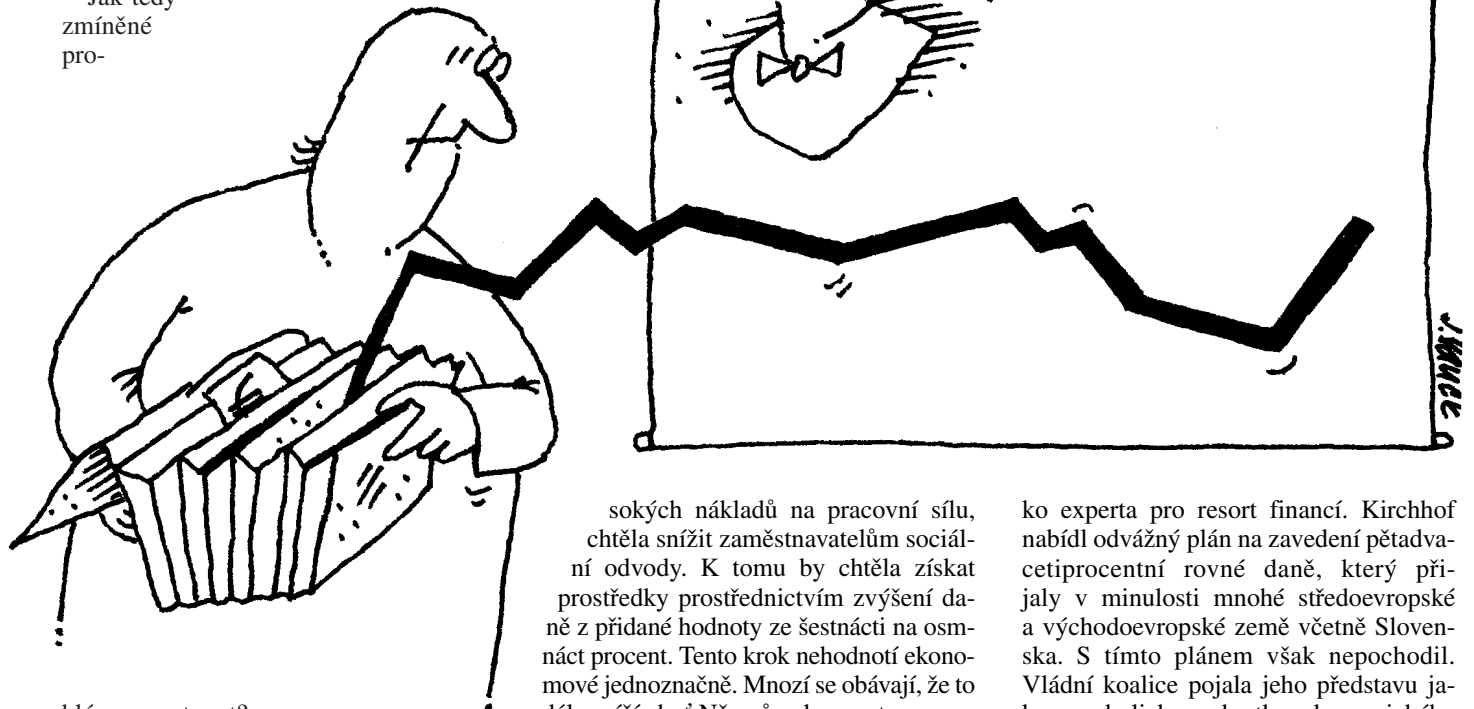
Firmy oceňují nižší náklady než na západě země. „Nemůžeme si stěžovat na podmínky k podnikání,“ říká Alexander von Witzleben, který stojí v čele výrobce optických přístrojů Jenoptik. „Pracovní doba je tady delší a mzdy nižší než na západě Německa i jinde v západní Evropě.“

Tyto „pozitivní ostrovy“ v moři východoněmecké beznaděje podporují víru, že i jiné východní spolkové země v budoucnosti chytanou svěží dech.

Němce zatím takové zprávy nepřesvědčily. Do budoucnosti se dívají s nedůvěrou. Podle průzkumů Demoskopického ústavu Allensbach zůstávalo 69 procent dotázaných přesvědčeno, že ani noví politici ve vládních křeslech nebu-

dou schopni nastartovat zdravý růst. Není tedy divu, že lidé neotvírají peněženky. Vyhledky ekonomiky sráží chabá spotřebitelská důvěra. Němci tradičně neradi riskují. „Jsme mistři světa v neustálém naříkání,“ míní Rainer Hecker, ředitel bavorského výrobce elektroniky.

Jak tedy zmíněné pro-

blémy rozetnout?

Volby měly – trochu zjednodušeně vzato – určit razanci reform. Jejich nutnost většina politiků nespochybovala. Šlo jen o to, jakým tempem se vydat k cíli.

Schröder vyzýval Němce k trpělivosti. Ujišťoval, že jeho reformní plány, známé pod názvem Hartz IV., přinesou užitek. Jen je třeba chvíli vyčkat. Kancléřův problém skutečně spočíval zčásti v tom, že negativní dopady reformních kroků, tedy zeštíhlení zbytnělého sociálního státu, zmrazení výše důchodů či zavedení poplatků za návštěvu u lékaře, se dostavily v očích voličů ihned. Snížily se příspěvky v nezaměstnanosti, lidem bez práce začal tvrdší život. Odmítnout nabízené místo už nebylo tak jednoduché. Trh práce se stal pružnějším. Pozitivní účinky na ekonomiku se ale projeví až s odstupem.

Druhou otázkou zůstalo, že vlažné reformy zůstaly někde na půli cesty. Ekonomové je oceňovali jako první krok správným směrem, který je ale třeba prohloubit. To se nestalo.

Šéfka křesťanských demokratů Angela Merkelová tvrdila, že chce reformy zrychlit. Sledovala především snížení vy-

sokých nákladů na pracovní sílu, chtěla snížit zaměstnavatelům sociální odvody. K tomu by chtěla získat prostředky prostřednictvím zvýšení daně z přidané hodnoty ze šestnácti na osmnáct procent. Tento krok nebyl ekonomově jednoznačný. Mnozí se obávají, že to dále sníží chuť Němců nakupovat.

Firmy by snížení nákladů uvítaly. Jejich postavení v globální soutěži bylo značně nevýhodné. Krátce před volbami oznámila firma Volkswagen, že jsou ohroženy tisíce míst. Ředitel koncernu Bernd Pischetsrieder zdůraznil nutnost urychlit snižování osobních nákladů, jinak hrozí převedením výroby do Portugalska. Němečtí dělníci jsou téměř nejdražší na světě, hned za Nory. Firmy tedy přesouvají investice do levnějších zemí, například do střední a východní Evropy. Odbory ale úspory odmítají.

„Je to neustálý boj, snažíme se snižovat náklady a zůstat konkurenceschopní,“ říká manažer Rainer Hecker.

Opozice chtěla snížit daně a oslabit vliv odborů

Zaměstnavatelům mohl vyhovovat i jiný návrh CDU: zrušit dohody s odborovými svazy na odborové úrovni a přesunout vyjednávání do podniků.

Dále Merkelová slibovala snížení daní a zjednodušení celé daňové soustavy.

Nejdále šel v zamýšlených změnách bývalý ústavní soudce Paul Kirchhof, kterého si Merkelová vybrala do týmu ja-

ko experta pro resort financí. Kirchhof nabídl odvážný plán na zavedení pětadvacetiprocentní rovné daně, který přijaly v minulosti mnohé středoevropské a východoevropské země včetně Slovenska. S tímto plánem však nepochodil. Vládní koalice pojala jeho představu jako symbolickou zkratku ekonomického konceptu CDU. Představovala na plakátech nemajetné mladé rodiny a studenty, které rovná daň poškodí. Merkelová byla zahrnuta do defenzívy. Od razantních Kirchhofových plánů se distancovala, prohlásila, že nemají s volebním programem strany nic společného.

Raději naslouchala jinému expertovi: Heinrichu von Piererovi, který působil v Siemensu, dříve byl rovněž ekonomickým poradcem Gerharda Schrödera. Není příznivcem velkých změn, reprezentuje model „porýnského kapitalismu“, tedy úzké vazby mezi politiky a vysokými manažery velkých společností, kteří pomáhají formovat vládní politiku. Příklon k jeho radám by znamenal, že to Merkelová nemyslí s reformami zase tak příliš vážně.

Přesto Němci pokládali Merkelovou za kompetentní osobnost k provedení reform. Nebyli si ale jisti, co mohou od ní čekat. „Je téměř snazší odhadovat její vítězství než sázet na to, co od ní v ekonomice očekávat,“ uvedl list Financial Times Deutschland.

V zásadě se čekalo: Pokud by získala nadpoloviční většinu ve Spolkovém sně-

mu, měla by volnější ruce k reformním plánům. Horší výsledek, a tedy případné sdílení moci se sociálními demokraty (SPD) by zřejmě reformy rozměnilo.

Ekonomové se přitom shodují, že skutečné zlepšení by přinesly mnohem hlubší změny, než jaké před volbami slibovali oba hlavní soupeři. „Vláda i opozice zůstávají se svými představami daleko za tím, co je zapotřebí k vyléčení bolavé ekonomiky a masové nezaměstnanosti,“ napsal ekonom Thomas Straubhaar z ústavu HWWA.

Svitá Německu na lepší časy?

Podle mnoha náznaků je přitom ke změně správný čas. Německo dlouhou dobu vykazovalo schopnost nabízet jen špatné zprávy. Když někde svítla v uplynulých měsících – předcházejících volebnímu datu 18. září – dobrá zpráva o zlepšujícím se stavu německé ekonomiky, vypadalo to až téměř podezřele. Svět i zbytek Evropy si na nemocnou německou ekonomiku zvykli.

Ted' je třeba upravit názor. Najednou už nikoho nepřekvapilo, že nezaměstnanost v srpnu už pátý měsíc klesala. Stále je vysoká, ale trend je nadějnější.

Obavy z levnější konkurence donutily zaměstnance německých firem k dříve nepoznané vstřícnosti. Souhlasí s prodloužením pracovní doby a někdy dokonce i snižováním platů. Německé firmy se tak stávají pružnějšími hráči na globálním trhu. Také proto se stalo Německo největším světovým exportérem.

„Je možné, že rostoucí export zažehl oživení celé ekonomiky,“ prohlásil opatrně Wolfgang Franz, šéf ekonomického ústavu ZEW. „Je ale stále brzy na to říkat, že Německo už čekají lepší časy.“ Nadějný náznak by ale musely potvrdit další statistiky.

Podobné zprávy sleduje Evropa s napětím. Zotavení Německa je důležitou podmínkou k oživení ekonomiky v celé eurozóně.

Jsou tu ještě četné překážky: vysoké ceny ropy, nepředvídatelný kurs eura, nejspíše výhledy globální ekonomiky, které mohou oživení oddálit.

Ekonomové už se k takové možnosti nestavěli tolik pesimisticky. Německo často srovnávali s jiným spícím obrem – Japonskem, které už se postavilo na nohy. Experti dávali Německu šanci na oživení ve čtvrtém čtvrtletí. Pro příští rok už odhadují o něco vyšší růst, okolo 1,5 procenta. Nadějnější zvěsti ale přicházejí příliš pozdě na to, aby se o ně Schröder mohl opřít ve volební kampani.

○

Jiri.Sladek@economia.cz

Redakce Mezinárodní politiky přináší na následujících stránkách zkrácené a upravené projevy předsedy vlády České republiky Jiřího Paroubka a ministra zahraničí Cyrila Svobody, které zazněly na pravidelné poradě českých velvyslanců 29. srpna 2005 v Praze.

Jiří Paroubek, předseda vlády ČR

Vážený pane ministře,

**vážené paní velvyslankyně
a páni velvyslanci,**

dámy a pánové,

jsem rád, že mám možnost se s Vámi setkat. Rád bych využil příležitosti, abychom si pohovořili o naší úloze v Evropě a ve světě v širších souvislostech. Zahraničněpolitické priority této vlády znáte, stejně jako její Programové prohlášení. K mezinárodním, především evropským otázkám se vyjadřuji často v médiích, takže mě postojte rovněž dobře znáte. Nebudu proto mluvit o všech prioritách. Naopak zmíním se o některých zdánlivě malých věcech, které však nabývají na významu.

Vláda se od počátku svého působení hlásí k označení proevropská a v tomto duchu též důsledně prakticky postupuje. Na tom nic nemění ani zpomalení procesu ratifikace ústavní smlouvy. Spíše naopak. Koneckonců toto zpomalení procesu ratifikace je, řekněme v kontextu s obdobným procesem na úrovni EU tak, jak byl projednán na zasedání Rady EU.

**Naše vztahy se sousedy jsou
tak dobré jako nikdy předtím**

Od nástupu do čela vlády jsem se setkal s představiteli všech sousedních zemí a tyto návštěvy potvrdily velmi dobrý stav vztahů s těmito zeměmi. Styky se sousedy máme dnes tak dobré jako nikdy v historii. I to je důvod, byť nikoli hlavní, proč jsme v roce 60. výročí ukončení druhé světové války učinili v minulém týdnu gesto především vůči německým antifacistům. Splatili jsme tím náš lidský a morální dluh vůči lidem, kteří v boji s fašismem stáli na naší straně, prokázali v kritické době věrnost Československé

republice. Je potřeba říci, že toto naše stanovisko získalo silnou společenskou podporu. (...)

Připomínám také – a s tím, se v našich médiích nesetkáte – že kvalitativního zlepšení doznaly naše styky se sousedy v posledních sedmi letech, kdy, řekněme, je tou hlavní vládní stranou sociální demokracie – ať už za menšinové vlády Miloše Zemana, nebo v současné koalici, a myslím, že si s panem ministrem velice dobře rozumíme v těch základních premisách zahraniční politiky.

O situaci v Evropské unii je možné aktivně debatovat v rámci Visegrádu. (...) Visegrád je jedním z instrumentů naší politiky i vůči Ukrajině – s vědomím, že sliby o vstupu této velké země do EU jsou, v tuto chvíli, podle mého názoru, předčasné. Taková diskuse může přijít vážně na pořad dne za 5–7 let a nejvíce pro její zahájení musí udělat sama Ukrajina stabilizací poměrů v zemi, a zejména ekonomickými reformami. (...)

Ještě ke střední Evropě – očekávám, že i příští českou vládu bude sestavovat představitel politické strany, mé politické strany – sociální demokracie. Musíme se proto včas připravit na možné nové rozložení sil v prostoru po letošních parlamentních volbách v Polsku a v příštím roce na Slovensku, v Maďarsku a v Rakousku.

Byl jsem také v Rusku, navštívil jsem Japonsko a Čínu, kde se nám po vstupu do EU otevírá nový prostor, který je v našem zájmu využívat. Rozhovory v Japonsku a v ČLR ukázaly, jak důležité je soustavně se věnovat posílení českého podílu na zvýšení efektivity multilateralismu, na reformě Rady bezpečnosti i celé OSN. (...) Prakticky se všemi svými partnery hovořím o naší kandidatuře do Rady bezpečnosti OSN

na léta 2008–2009. Je na místě, že tomu věnujete a budete věnovat pozornost i na této poradě.

Patnáct let po zániku bipolárního systému mezinárodních vztahů se svět nachází v poněkud komplikované situaci. Terorismus se stal morem, s nímž se dosud mezinárodní společenství jen obtížně vyrovnává. Tato vláda bere hrozbu terorismu velmi vážně a činí vše pro to, abychom se cílem něčeho podobného nestali. Věnujte, prosím, trvalou pozornost informační činnosti v tomto směru. A to i u zemí, které jinak nejsou našimi preferovanými relacemi – např. státy subsaharské Afriky.

Je zřejmé, že s terorismem se nelze vypořádat jen vojenskými prostředky. Že klíčová je výměna informací, zpravodajská činnost a sociálně-ekonomické podhoubí terorismu. (...)

Situaci neulehčuje fakt, že vojensky nejsilnější a ekonomicky nejvýkonnější demokracie světa – USA – není v jednoduché situaci. Nemalá část veřejnosti

muslimského světa je nalaďena více či méně protiamericky. Evropská unie v době, kdy je její úloha ve světě více než potřebná, prožívá velmi složité období, proces formování evropské diplomatické služby se fakticky zastavil. Velmi důležitým v boji s terorismem bude vývoj v Iráku. Přes výhrady, které je možné mít k motivaci a cílům amerického útoku na tuto zemi, se věci v Iráku musí dovést do konce. Opačný vývoj by měl těžko odhadnutelné ničivé důsledky pro západní demokracii. (...)

My bychom měli podle mého soudu v Iráku zůstat. Nevidím to jen jako symboliku, ale i jako aplikaci zásady, že naši zemi chráníme před terorismem nejen doma, ale i v zahraničí, tedy i v Iráku. Očekávám ovšem v tomto směru živou debatu, myslím na politické úrovni, ne tak ani mezi vámi.

Obrysy multipolárního uspořádání

Ve světě začínají vznikat kontury multipolárního uspořádání. USA a Evropa jsou už dnes globálními faktory, byť EU zaostává za svými možnostmi. Těžké světového dění se dynamicky přesouvá do Asie, kde zejména Čína i Indie vstupují stále více do hry jako noví globální hráči. Asijský rozměr mezinárodního dění je třeba dlouhodobě reflektovat a prakticky promítat do naší zahraniční politiky. (...)

Čím více se bude prohlubovat interakce mezi jednotlivými póly světové politiky, tím lépe. Klíčovou úlohu tu bude mít na dohlednou dobu transatlantický prvek, v institucionálním vyjádření pak Severoatlantická aliance.

Součinnost NATO a Evropské unie bude jedním z nosných faktorů transatlantismu a záleží na nás, jak účinně do formování těchto vztahů budeme umět vstoupit. Úsilí spolupracovat s USA se musí odrážet i v českém působení ve Společné a zahraniční politice EU, která se postupně

stává základním rámcem našeho působení ve světě.

Integrovaným prvkem růstu významu Evropy jako globálního faktoru je součinnost EU s Ruskem. Vztah EU – Rusko se postupně vyvíjí, prochází různými fázemi. Je v našem zájmu, aby tento proces pokračoval kontinuálně, rozšiřoval se a prohluboval se. Soudím, že k tomuto tématu máme v Evropské unii co říci, a je potřeba, aby to bylo vidět. Mimochodem – bylo by na místě, aby MZV uvažovalo o tom, aby na poradě velvyslanců v příštím roce vystoupil ruský ministr zahraničí.

Ve Společné zahraniční a bezpečnostní politice EU pro nás patří k nejdůležitějším západní Balkán. Důvody jsou zřejmé a není třeba je rozvádět. Zdá se, že Irák a obecně boj s terorismem Balkán částečně zastínily. To není dobré. Poměry v této části Evropy jsou složité a přes určitou stabilizaci situace se nedají jednoznačně charakterizovat jako příznivé. Chtěl bych také v nejbližších týdnech uskutečnit cestu na Balkán právě proto, abych českou veřejnost upozornil na tuto problematiku.

Rozšíření Evropské unie o Chorvatsko by se nemělo – byť „potichu“ – stát ručojmím potíží kolem ústavní smlouvy a diskusí o budoucnosti EU. S Chorvatskem je potřeba zahájit přístupová jednání co nejdříve. (...)

Ta země byla ve válce, a její začlenění do EU nelze vázat na jednoho zločnického generála, nebo i kdyby těch generálů bylo pět. (...)

Pokud chorvatská vláda slíbí, že bude hledat Gotovinu pod vodou i na suchu, dnem i nocí, myslím si, že je to stanovisko, ke kterému bychom měli přihlídnout. Naše zkušenost s válkou je naštěstí stará 60 let, chorvatská jen necelých 10 let. Těžko můžeme pochopit dosah a dopad této války na republiky někdejší Jugoslávie a jejich obyvatelstvo. Chorvatsko jasně vykročilo správným směrem a zasluhuje naši podporu.

V Kosovu máme největší vojenský kontingent v zahraničí. Jak jsem naznačil, budu hledat termín k tomu, abych tento kontingent v krátké době také navštívil. Naše politická úloha ale tomuto nasazení neodpovídá. Jistě, není jednoduché tuto úlohu zvýšit a vím, že se MZV o to pokoušelo. Je ale třeba pokračovat. Ministerstvo zahraničních vě-

cí začalo připravovat souhrnnější materiál o naší politice na Balkáně a čekám, že jej v krátké době dokončí. Silně pochybuji, že vyřešení statutu Kosova nutně zlepší plnění standardů, tedy elementárních požadavků, jako je bezpečnost nealbánských etnik, především Srbů, jejich návrat, umožní svobodu jejich pohybu atd. Řešení statutu Kosova má poměry v subregionu zklidnit, nikoli destabilizovat. (...)

Vyžaduje tedy dohodu Bělehradu s Prištinou posvěcenou Radou bezpečnosti OSN, jakkoli se to dnes zdá být nemožné. Napomoci dosažení této dohody je naším cílem.

Srbsko a Černá Hora jsou klíčem ke stabilnímu a demokratickému Balkánu – to je nutno mít na paměti.

Finanční perspektiva Evropské unie

Stručně k finanční perspektivě Evropské unie. Hlavní příčinou neúspěchu červnové Evropské rady (ER) byl postoj Velké Británie. Tony Blair přijel do Bruselu s cílem se nedohodnout. Spojit otázku britského rabatu s reformou Společné zemědělské politiky (SZP) na samotné ER totiž nic jiného neznamená.

Ne že by SZP reformu nevyžadovala, ale naléhat na to při rozhodujícím zasedání Rady, bez předchozího vážného varování, kdybych to tak měl říci, odsoudilo jednání k neúspěchu.

Upozorňuji, že uspokojivé řešení rozpočtu EU je pro Českou republiku významným prorůstovým faktorem ekonomiky. Kdybych vycházel z návrhu lucemburského předsednictví, nejenže v období 2007–2013 budeme poprvé a velmi pravděpodobně naposledy, čistým příjemcem. My ale bychom měli možnost získat zhruba 100 miliard korun ročně. Tyto peníze mohou samozřejmě české ekonomice zajistit hospodářský růst. Při použití těchto peněz by dosavadní růst, který může kulminovat někde mezi 4–4,5 procenta, mohl být ještě vyšší.

Budeme požadovat, aby k jednání byly předkládány takové otázky, které je reálné brzy vyřešit. Faktor času je velmi důležitý. Jde nám o dosažení politické dohody do konce britského předsednictví. (...)

Stěžejními otázkami v rámci finanční perspektivy pro nás zůstávají financování kohezní politiky a rozvoje venkova. Jejich

řešení je potřeba najít co nejdříve. Rozpočtové provizorium by znamenalo financování EU podle stropů pro rok 2006, navíc by musela být řešena otázka financování nadcházejícího rozšíření Evropské unie, což by znamenalo mnohonásobně nižší prostředky pro nás. To je zcela nepřijatelné. Kromě toho příslušná legislativa k čerpání prostředků EU je ve většině případů platná jen do konce roku 2006; tímto termínem je rovněž ohraničena možnost poskytování prostředků podle schválených operačních programů. Časový faktor stejně jako prioritní význam kohezní politiky představují silné a pevné zájmy Visegrádu.

Zahraniční politika jako věc praktická a hmatatelná

Naše veřejnost potřebuje vnímat zahraniční politiku jako něco pro sebe, něco praktického a hmatatelného, jako nic abstraktního. To se týká zejména naší účasti v Evropské unii. Proto má takový význam informační kampaň, která je již připravena a kterou spustíme v průběhu podzimu. Smyslem kampaně je vysvětlit lidem, že EU je tu pro ně, nikoli naopak. Taková diskuse musí probíhat veřejně mezi lidmi, s lidmi a pro lidi. Není smyslem naší vnitřní debaty diskutovat mezi politickými elitami. Dávám přednost něčemu úplně jinému. To může být jeden z prvků oné debaty s veřejností, ale rovněž veřejně – pokud o to ovšem je skutečný zájem.

Mezi otázky, o něž se veřejnost zajímá, patří z „unijní“ agendy též volný pohyb pracovních sil.

Naším záměrem je pokusit se do 30. 4. 2006 zredukovat počet států, které přechodné období na volný pohyb hodlají uplatnit v další tříleté periodě plošně vůči všem novým členským státům. (...)

Cíl dosáhnout zrušení přechodného období pouze pro občany České republiky určitě není snadno dosažitelný. Ale chceme se o to pokusit. Ani ne tak proto, že by platné omezení materiálně poškozovalo zájmy velké části české veřejnosti, v níž pohyb za prací není tradičně příliš zakotvený, ale spíše proto, že jde o nežádoucí psychologický efekt ČR jako člena Evropské unie „druhého řádu“. (...)

K tomu chceme využít jak politickou argumentaci (tzn. omezení jedné ze základních svobod EU), tak – a to především – údajů a statistických dat. Ta do-

kazují, že ČR nepředstavuje pro členské státy aplikující přechodné období žádné riziko. V případě států, které již deklarovaly prodloužení přechodného období (např. Rakousko), bude třeba přistoupit k uzavírání bilaterálních smluv, které by dopady přechodného období redukovaly.

Vláda tedy zamýšlí jednat o zrušení omezení bez ohledu na situaci v ostatních nových členských státech, jakkoli tento přístup nebude patrně pro některé státy patnáctky průchozí. Je tu i omezení ve Visegrádu dané Polskem jako hlavním zdrojem obav patnáctky. (...)

Zaměříme se na státy, kde je více pravděpodobné, že od aplikace přechodného období v příštím roce mohou ustoupit. (...)

I na státy, jejichž kladné rozhodnutí by mohlo vést k dominovému efektu. Například na podzim se počítá s mou návštěvou Francie u francouzského prezidenta Chiraka, dále Itálie a Nizozemska.

Diskuse o budoucnosti Evropské unie

S pomocí médií – zdaleka nejen českých – se vytvořila myšlenková šablona, že Evropa může být buď liberální, nebo sociální. Koncepčními antagonisty mají v tomto smyslu být prezident Chirac a premiér Blair. Přitom paradoxně dochází k tomu, že s tou sociální je spojován konzervativní gaullistický prezident, a naopak s tou liberální labouristický socialistický premiér. Tím jenom chci také podtrhnout to, že není možné černé ani bílé vidění světa, že je to mnohem složitější.

Já takové dělení nesdílím a ani si nejsem jist, že přesně odráží realitu. Této české vládě jde o silnou a také sociální Evropu. Opakuji: Jen hospodářsky silná, solidární Evropa může spoluvytvářet globalizaci, vtisknout jí potřebný sociální rozměr. (...)

Několik slov k otázkám, které výslovně nefigurují v Programovém prohlášení, ale jejichž význam roste. (...)

Mám na mysli srozumitelnost a efektivitu zahraniční politiky pro veřejnost. Lidé musí jasně vidět, že zahraniční politika se dělá pro ně, pro jejich blaho, prosperitu. Ideálním by byl praktický konkrétní výstup z každé zahraniční cesty či zahraniční návštěvy v Praze. Například zvýšení možností mladých lidí studovat v zahraničí, třeba cestou výměn apod.

Podstatnou složkou vztahů se souse-
dy, ale nejen s nimi, jsou kontakty krajů,
okresů, měst i obcí se zahraničními part-
nery v nejrůznějších oblastech. Tento roz-
měr naší zahraniční politiky je značně
rozsáhlý a celkově v něm ministerstvo
zahraničí hraje důležitou úlohu. I zde
však jistě lze nalézt další možnosti zlepšení.
Nemám na mysli zřizování „poboček“
MZV v krajích, ale trvalý kontakt MZV
s těmi českými subjekty, kde je to nejna-
léhavější. (...)

Důležitou složkou našeho mezinárod-
ního působení je vytváření podmínek
pro růst turistiky. A to jak našich lidí
směrem ven, tak zahraničních turistů
k nám. Mluvil jsem např. v červenci ve
Vídni o eventualitě „středoevropského
turné“ japonských a čínských turistů.
Kancleř Schüssel ten námět označil za
„zlaté vejce“. Snahu přitáhnout asijské
turisty, a nemyslím si, že se musíme jednat

vysloveně jenom o Číňany nebo Japon-
ce, velmi velkou úlohu může sehrát i vy-
tvoření přímé linky nebo přímých linek
Japonsko – Česká republika, ČLR –
Česká republika. Myslím, že to nám
může velice pomoci, ale velký potenciál
dřímá také v Indii. Jestliže z Indie
proudí do Evropy milion lidí ročně, je
to obrovský potenciál tamních středních
vrstev, který je možné využít. Samo-
zřejmě k tomu nestačí Česká republika
sama, musí spolupracovat například s Ra-
kouskem, ale i s dalšími středoevropský-
mi státy, což může být užitečné při účas-
ti na veletržích cestovního ruchu apod.
Snahu přitáhnout a získat turisty k nám
je samozřejmě nutné realizovat tak, aby
naše vízová politika současně adekvát-
ně reagovala na zejména bezpečnostní
a další souvislosti většího počtu turistů
u nás. (...)

Do této oblasti spadá i úkol pro vás
všechny zajistit konání Valného shro-

máždění Světové turistické organizace
v Praze v roce 2007. (...)

Čím dříve tyto lidé budou, kteří ovliv-
ňují situaci ve světovém turistickém ru-
chu, tím lépe. (...)

Ministerstvo zahraničních věcí by se
též mělo zamyslet, co lze udělat pro
zlepšení českého image v destinacích,
kde pověst našich turistů v důsledku
jejich nedisciplinovanosti a chování
není vždy nejlepší. S určitou starostí
jsem četl zprávy z Rakouska a Chor-
vatska, a myslím si, že bychom tady
měli hovořit, co můžeme v tomto smě-
ru dělat. Samozřejmě i třeba ve spolu-
práci s Czechturismem, s asociacemi
cestovních kancelářů, protože ono nám
to dělá ostudu, a to říkám velmi šetr-
ně. (...)

Dámy a pánové, děkuji Vám za pozor-
nost s tím, že otázky, o nichž jsem hovo-
řil, nebo je naopak nezmiňl, můžeme
teď probrat v diskusi.

○

Cyril Svoboda, ministr zahraničních věcí ČR

Vážené dámy, vážení pánové,

dovolte mi, abych vás po roce opět přiví-
tal na této poradě a vyjádřil naději, že
stejně jako v předchozích letech bude
i letos naplněna zajímavými a podnětný-
mi jednáními a že z ní vzejde užitek ne-
jen pro každého z vás osobně, ale i pro
českou diplomacii a naši zahraniční poli-
tiku.

Terorismus

Říkal jsem zde loni úvodem, že se
scházíme v nové situaci. Letos mohu
opakovat více méně totéž, bohužel však
v podstatně jiném kontextu. Před rokem
jsem měl na mysli naše stále ještě čer-
stvé plné členství v Evropské unii. Nyní
jsme již s jistotou nadsázkou zkušení ve-
teráni. Tím novem, o kterém zde chci
hned v počátku promluvit, je skuteč-
nost, že Evropa, již jsme se stali sou-
částí a jež se též stala částí nás, se pod

vlivem všudypřítomné hrozby terorismu
dosti výrazně proměňuje.

Náznaky nebezpečí a růstu teroristic-
kého podhoubí existovaly již mnoho let,
avšak bylo možno říkat si, že se nás tý-
kají nanejvýše jen zprostředkovaně. Do-
konce i útoky 11. září 2001 mnoho lidí
na našem kontinentu chápalo jako hroz-
nou věc, ale současně jako především
americký problém. Ti, kteří chtěli tento
problém vytěsnit, se snažili namluvit so-
bě a svému okolí, že jde o jev, který si
Spojené státy svým chováním ve světě
přivodily samy. V této logice se vynořila
koncepte partnerství namísto spojenec-
tví mezi Evropou a Spojenými státy.
Partnerství, které má znamenat jistý od-
stup od euroatlantického společenství,
což je podle mého názoru koncepte ne-
bezpečná.

První zásadní signál pro Evropu přišel
již před více než rokem v Madridu. Zdá

se však, že to byla až série výbuchů v Londýně a krátce potom pokus o jejich opakování, co řadě Evropanů konečně začalo ozřejmovat situaci. Evropa je také ohrožena. Současný stav je takový, že stále ještě neznáme úplný rozsah a míru ohrožení, ani nevíme, jak mu opravdu úspěšně a dlouhodobě čelit. Je však nesmírně důležité, že si konečně výrazněji uvědomujeme – a v nejednom případě vůbec připouštíme – fakt, že tu cosi takového skutečně je a že to vyžaduje hluboké a pravděpodobně i dosti bolestné změny mnoha aspektů našeho života.

Nejde jen o praktické záležitosti, jakými jsou bezpečnostní opatření, aktivity, kooperace a koordinace všech příslušných orgánů a institucí, posílení jejich pravomocí, ale i o sérii zásadních hodnotových výzev celému našemu způsobu života. Není to tak dlouho, co jsme získali plnou svobodu a vytvořili fungující demokracii. Uplynulo pouhých patnáct let a již musíme začít uvažovat, kde nalézt onu správnou rovnováhu mezi svobodou a bezpečností. Svět nebude bezpečnější, bude-li platit pravidlo, že svoboda jedince končí tam, kde začíná svoboda druhého. Štítem bezpečí a pavézou jistoty je řád hodnot a pravidel, které musejí reflektovat proměnu světa. Nelze se opírat o pravidla, která vznikla v době, kdy svět byl ohrožen jiným typem konfliktů, než hrozí dnes.

Nejen to, podíváme-li se na duchovní stav současné Evropy, můžeme dospět k názoru, že do jisté míry je i naší historickou povinností pokusit se společně vést tento proces promýšlení. Jednou z hlavních překážek, která našim přátelům v západní části kontinentu bránila a mnohým dosud brání uvědomit si míru hrozby, je skutečnost, že si již nedokáží připustit možnost existence zla, jež nemá jednoznačnou příčinu. Proto stále hledají nějaké konkrétní příčiny, které způsobily, že islamističtí teroristé náš svět tolik nenávidí a usilují o jeho rozvrat. Přitom jak známe z vlastní zkušenosti, každý totalitní režim alespoň v údobí svého růstu usiluje o prosazení své ideologie údajně absolutního a všeobecného dobra v celém světě. Zároveň je nutně ohrožován existencí otevřené, demokratické a prosperující společnosti. Ona proniká všemi možnými způsoby do totalitního uspořádání. Ona je trvalou hrozbou pro dnešní nedemokratické režimy, především ty, ve kterých

se prolínají moci duchovní a světská. Proto jsou její nositelé označováni za vnější nepřátele. Proto se totalitní vládcí snaží velmi obratně zneužít všech slabin demokracie a otevřenosti. Společně na ty demokraty, které se stejným úmyslem Lenin tak trefně popsal jako užitečné idioty.

Není občas snadné vysvětlovat přátelům ze západu naše zkušenosti s komunistickou totalitou, protože oni je neradi slyší. Ještě méně rádi si přiznávají, že by tyto zkušenosti mohly být právě tak autenticky evropské jako ty, které v sobě nesou oni. Že Evropa není jen kontinentem svobody a bohatství, jak si v posledních desetiletích navykli, ale i prostorem zločinů rádo by pozitivních ideologií či pragmatického ustupování hrozbám, které je nakonec stejně dostihnou. Zkrátka toho všeho, co jsme na vlastní kůži zažili my.

Bylo by občas možná lákavé odpoutat se od vlastní minulosti a přijmout plně víru, že svět se nezadržitelně stává lepším a bezpečnějším místem. To by však bylo asi to nejhorší, co bychom mohli pro Unii udělat. Jedna z nejnebezpečnějších skutečností, které mohou kterékoli lidské společnosti potkat, je zapomenout na to, jak hluboko může za jistých okolností klesnout a co všechno je může ohrozit. Náš současný problém terorismu musí tuto opatrnost ještě zdůrazňovat.

Opakuji, nebude to ani trochu snadné, musíme však jednat co nejrychleji a nerozhodněji. Nedokáže-li se totiž s problémem vyrovnat ta Evropa, která věří ve svobodu a demokracii, mohou nakonec přijít ke slovu ony síly, které se pokusí nás všechny o demokracii připravit. Neměli bychom si namlouvat, že démoni, kteří se v Evropě probudili před sedmi desítkami let, jsou již navždy a definitivně zlikvidováni.

Evropská unie

Evropská unie je v mém dnešním projevu od samého počátku tak či onak přítomna. Nyní bych se jí však rád věnoval hlouběji. Nemusím asi nikomu z vás připomínat, že dvojí „ne“ z Francie a Nizozemska narušilo schvalovací proces evropské ústavní smlouvy. Po celém kontinentu se od té doby ozývají hlasy, které mluví o krizi evropské integrace, již chtějí využít k oslabení Evropské unie či přímo jejímu zániku.

Proti tomu stojí fakt, že dějiny evropské integrace již zaznamenaly případy, kdy se ten či onen proces zdánlivě beznadějně zadrhl. Evropská unie měla i v minulosti vůli nalézt řešení, uklidnění a návrat do normálních kolejí v zájmu většiny zúčastněných. Stejnou vůli musí a bude mít i dnes.

Slovo krize je třeba uchopit v jeho klasickém řeckém smyslu jako nástupišť ke konečné katarzi. Evropská unie problémy má, o tom nemůže být sporu. Šokové, robustní rozšíření z minulého roku a potřeba tomu přizpůsobit a zmodernizovat evropské rozhodovací mechanismy vytvářené svého času pro daleko menší integrované uskupení, vynesly na povrch dlouhodobě neřešené otázky.

V průběhu procesu ratifikace lidé většinou nerozhodovali o vlastním textu smlouvy, vzali v úvahu jiné skutečnosti, daleko hlubší, které se týkají samotných základů Evropy a směru dalšího pohybu. O mnohém vypovídá fakt, že Francouzi a Nizozemci odmítli ústavní smlouvu z jiných, dokonce lze říci protichůdných důvodů. Odhlédneme-li od skutečnosti, že si při referendech mnoho voličů řešilo své spory s příslušnou národní vládou, lze zjednodušeně říci, že i přes rozdílnost argumentů a postojů bylo něco společného jak pro Francouze, tak i Nizozemce. Byla to otázka, jakou váhu a význam mají jejich země v dnešní integrované Evropě, a hlavně otázka politické a ekonomické ceny, kterou jsou občané ochotni obětovat společnému projektu po loňském rozšíření a před rozšířením budoucím.

Z čistě právního hlediska jsme nyní povinováni ratifikační proces dokončit a zabývat se ústavou v té podobě, v níž byla podepsána. I když dvě odmítnutí mají prakticky charakter veta, měli bychom se dozvědět i to, jak dalece rozšířený je tento názor a z čeho tedy vycházejí při dalších jednáních.

Evropská unie je životaschopná, probíhá-li procesy integrace a rozšíření. Jak jeden či druhý definitivně skončí, bude to počátek něčeho jiného. A to není to, o co usilujeme. Za posledních patnáct let se Unie soustředila na rozšíření a tomu přizpůsobila vše. Rozšíření je fakt, kterému každý Evropan rozumí, ale ne každý jej pozitivně sdílí. Rozšíření Unie znamená rozšíření demokracie, právního státu, stability a prosperity. Tento proces přináší ale i řadu skutečných či domnělých pro-

blémů. Mezi hlavními je pocit mnohých, že rozšíření znamená ohrožení jejich sociálního postavení. Odtud pramení odpor k liberalizaci pracovního trhu, omezení volného pohybu služeb, rozdílný přístup k paktu stability a růstu a podobně. Může vzniknout dojem faktické nerovnosti mezi členskými státy. Mluví se proto o vícerychlostní Unii nebo o vytváření tvrdého jádra. To jsou důsledky nedořešených problémů integrace. Ta může mít i jisté modalit, ale jedné možnosti je třeba jednoznačně zabránit, a tou je integrační spolupráce evropských států mimo Evropskou unii.

To je velká výzva, abychom se jako Unie soustředili na integraci. V dialogu s občany nelze uspět s abstraktní definicí pojmů nebo stanovením příliš ambiciózních cílů, aniž by byly vidět stejně konkrétní výsledky, jako je skutečnost rozšíření o nové členské státy. Byla by chyba, kdyby občané vnímali jako jediný hmatatelný výsledek Evropské unie společný trh. Evropská unie je a musí být také projekt politické integrace.

Vývoj nám velmi důrazně předvedl, že poznání a přijetí skutečné konstitutivní evropské identity není jen pouhým intelektuálním cvičením, ale i otázkou přežití Evropy a zachování evropského způsobu života, tak jak je známe. Proto musíme důsledně rozkrýt pozitivní kořeny, ze kterých Evropa vzešla a na jejich základě definovat to, co je evropské – především pak stanovit hranici pro to, co je ještě přijatelně evropské, a to, co už evropské není. Až z těchto úvah pak mohou vzejít možné varianty budoucího vývoje i možnost skutečně kvalifikovaně rozhodovat o tom, co dlouhodobě chceme. Avšak nejen to. Teprve taková Evropa bude opravdu respektovatelným a respektovaným partnerem jiných velkých zemí či uskupení v globalizovaném světě. V současnosti jsme bohužel až příliš často svědky toho, jak velký a silný partner může obrátně využívat všech pnutí a trhlin, kterých je sama sebe nechápající Unie plna. Dokladem může být neúspěch jednání s Teheránem o jaderném programu nebo nedořešená otázka zrušení čínského zbrojního embarga.

Společná zahraniční a bezpečnostní politika

V rámci společné zahraniční a bezpečnostní politiky (SZBP) Evropské

unie se nám v průběhu minulého roku podařilo najít ten správně vyvážený přístup mezi radikalismem, jdoucím proti všem, a pasivitou. Je to postoj odpovídající možnostem státu střední velikosti. Rok zkušeností nám také potvrdil správnost zvoleného přístupu – tj. toho, že jsme si vybrali některé konkrétní oblasti a některá svá témata a ta poté systematicky a konzistentně drželi a spoluvytvářeli. Díky tomu se naše politika stala věrohodnou, a především předvídatelnou, což naši partneři oceňují, i když, jak dobře víte, ne vždy vidí věci tímto způsobem jako my.

Mediálně nejvýraznější se stala naše principiální politika vůči Kubě, která přirozeně navázala na naše dlouhodobé aktivity v rámci Komise OSN pro lidská práva. Osvědčilo se nám být pevnými a předvídatelnými. Naše pozice je nejen všeobecně známa, ale podstatně se bere do úvahy při formulaci společné evropské politiky. Bylo by chybou měnit naši kubánskou politiku, oslabilo by to naše existující demokratické vazby a nové spojení bychom trapnou změnou nezískali.

Dalším naším dlouhodobým zájmem je Blízký východ. I zde se nám daří držet jasnou a racionální linii založenou na velmi dobrých vztazích s oběma stranami konfliktu. V posledních událostech v Izraeli a na palestinských autonomních územích vidíme naději nejen pro zúčastněné země a pro celý region, ale i pro Evropskou unii, která má nyní příležitost prokázat, že dobře vnímá citlivost situace a dokáže na ni adekvátně reagovat. Tak, aby se zvýšila její skutečná politická váha a z největšího donora finanční pomoci se stal i významný politický hráč. Chtěl bych poukázat též na obecné snahy prosazovat na Blízkém východě a potažmo v celém světě demokracii, neboť zkušenost ukazuje, že demokracie je systém, který je nejen nejpriznivější pro své občany, ale současně také nejbezpečnější pro své okolí. Dlouhodobé programy s tímto cílem připravily nedávno jak Spojené státy, tak Evropská unie. V rámci SZBP se nám daří prosazovat do evropských úvah princip dobrého vládnutí, který přispívá ke snižování mezinárodního napětí, ač ještě sám o sobě nenahrazuje demokracii, o jejíž šíření usilujeme.

Bilaterální vztahy

Skutečnost, že se plně podílíme na společné zahraniční a bezpečnostní politice EU, nijak neomezila bilaterální rozměr naší diplomacie. Lze dokonce říci, že naopak. Právě pochopení a vyzkoušení mechanismů, které jsou ve hře při vytváření společné politiky, nás přivedlo k uznání nutnosti hledat a vytvářet specifická spojení k prosazení a uspokojování našich národních zájmů.

Některé z těchto zájmů a potřeb jsou regionálně zakotveny, což se příznivě projevuje v rozvoji a posilování důležitých sousedských vztahů. Zejména jde o spolupráci v rámci visegrádského uskupení. Jiné výzvy, jako jednání o finanční perspektivě nebo dokončení ratifikačního procesu ústavní smlouvy, jsou jen další motivací pro účinnou koordinaci našich pozic.

Minulý rok byl – pokud bychom měli soudit podle mediálního obrazu – poněkud bouřlivý ve vztazích s německými mluvčími zeměmi. V každodenní politické a diplomatické realitě tomu tak však vůbec nebylo a myslím, že můžeme mluvit o dobře založených pevných vztazích, které plně vyhovují zájmům obou stran. I přes občasnou ostřejší rétoriku, která znívá z některých německých kruhů, si jsme jisti, že ať již dopadnou blízkí se německé volby jakkoli, na vzájemných vztazích se to nijak mimořádně neprojeví.

Dobře se také ujímá iniciativa vyrovnávání historického dluhu, jež máme vůči německým antinacistům, kteří zůstali věrni demokratickému Československu. Poslední vývoj ukazuje, že nás čekají větší problémy u nás doma než v samotném Německu. To však není ani tak záležitostí zahraniční politiky, jako spíše dlouho chybějícího vyrovnání s vlastní minulostí.

Musím zmínit i velmi dobré transatlantické vztahy a naše trvalé úsilí zmírňovat napětí mezi některými částmi Evropské unie a Spojenými státy. I v tomto případě se můžeme odvolat na naši historickou zkušenost a na naše chápání absolutní potřeby atlantické spolupráce, v neposlední řadě tváří v tvář hrozbě terorismu. V tomto smyslu je důležitá role NATO. Víťame dialog mezi Evropskou unií a NATO i na principu komplementarity, ale trváme na jednotě v akci.

Dámy a pánové, děkuji Vám za pozornost a těším se na naši debatu.

Ropovod Baku–Tbilisi–Ceyhan a nová kavkazská geopolitika

ONDŘEJ DITRYCH

Nový ropovod Baku–Tbilisi–Ceyhan (BTC), pojmenovaný podle metropolí kavkazských zemí, jimiž se vine jeho potrubí, a tureckého středomořského přístavu Ceyhan, kde svou podzemní pouť jím protékající kaspická ropa končí, je v mnoha ohledech mimořádným dílem. Od svého formálního uvedení do provozu – 25. května – proto poutá mimořádnou pozornost.

Potrubí o šířce přes jeden metr a celkové délce 1760 km prochází třemi zeměmi (445 km se nachází v Ázerbájdžánu, 245 km v Gruzii a 1070 km v Turecku). Proteče jím 1 milion barelů ropy denně (bpd) rychlostí 2 m/s. Pohánět ji bude celkem osm pump, které ji vytlačí v nejvyšším úseku až do 2800 m nad mořem.¹⁾ Ropa bude, přinejmenším zpočátku, pocházet z azerských polí Azeri, Širag a Gunešli o celkovém objemu 5,4 miliardy barelů (0,5 procenta světových ověřených zásob).²⁾ První tanker naplněný černým zlatem z těchto nalezišť opustí Ceyhan na konci letošního roku (dříve se potrubí nenaplní). Majitelem ropovodu, jehož stavba přišla přibližně na 3,4 miliardy USD, je BTC Pipeline Company, v níž hlavním podílníkem je British Petroleum (30,1 procenta), následováno Ázerbájdžánskou státní ropnou společností (SOCAR, 25 procent), Unocal (8,9 procenta), Statoil (8,7 procenta) a dalšími menšími akcionáři.³⁾

Transport ropy a zemního plynu klíčovým problémem regionu

Po více než desetiletí, od rozpadu sovětského bloku, stojí problém transportu ropy a zemního plynu z Kaspické pánve – mající nesnadný přístup k otevřeným mořím – na světové trhy v centru geoekonomických úvah. Snaha zvrátit monopolní postavení trasy z Baku do ruského Novorossijsku (Transněft) byla přitom vedena mnoha zájmy – ekonomickými (problémem novorossijského ropovodu jsou především vysoké přepravní sazby a nízká kvalita ropy, která jej opouští), geopolitickými, kapacitními i bezpečnostními (především s ohledem na turecké úziny,

jimiž denně proplouvají tankery převážející 3 miliony bpd – což je patrně strop možného provozu, nehledě na hrozby teroristického útoku nebo ekologické katastrofy). Při politické konstelaci bránící jinak zřejmě nejúspornější cestě vedoucí přes Írán – přestože též zde existují podobná rizika jako v případě Bosporu a Dardanel, neboť Hormuzskou úžinou je již přepravováno 17 milionů bpd z Perského zálivu⁴⁾ – byla nejprve uskutečněna nízkokapacitní trasa z Baku do gruzínského černomořského přístavu Supsa, a následně, po prodlevě vzniklé obavou z obrovské ceny a nedostatku protékající ropy, též velkokapacitní potrubí BTC. Kromě toho se v současné době pracuje na ropovodu spojujícím kazašská naleziště v Tengizu s Novorossijskem (Caspian Pipeline Consortium, CPC), podobně jako plynovodu vedoucího z Baku přes Gruzii do tureckého Erzurumu (South Caspian Pipeline, SCP) s počáteční provozní kapacitou 6 miliard m³ ročně, která je však rozšiřitelná v případě, že jím v budoucnu poputuje plyn z nalezišť v Turkmenistánu.

Prozatím neúspěšně se naproti tomu vyvíjí jednání o stavbě produktovodu vedoucího napříč Kaspickým mořem mezi turkmenským Atyrau a Baku (TransCaspian Pipeline), přestože Turkmenistán hledá cestu, jak přepravovat svá fosilní paliva na světové trhy jinudy než přes Rusko, jež je odkupuje za netržní ceny. Zvažovaná trasa přes Afghánistán (TAP) se potýká s mnoha překážkami (bezpečnostní rizika, nerozvinutá infrastruktura) a poté, co projekt opustila společnost

Unocal, není v dohledu žádný zahraniční investor.⁵⁾

Kaspické bohatství si pomalu razí cesty na světové trhy, které jej přijímají s otevřenou náručí. Přestože 1 milion bpd protékající BTC nepředstavuje více než 1,3 procenta současných světových dodávek, sám o sobě bude znamenat 25 procent z nárůstu očekávaného v letech 2005–2006.⁶⁾ Azeri, Širag a Gunešli nebudou potrubí plnit dlouhodobě, v budoucnu však ropovodem možná poteče ropa z naleziště Araz–Šarg–Alov (objem zásob není zjištěn, naleziště je předmětem sporu mezi Ázerbájdžánem a Íránem), nebo dokonce z obrovského kazašského pole Kašagan, kde se dosud netěží. Prezident Nursultan Nazarbajev při slavnostním otevření BTC jeho plánované využití pro kazašskou ropu potvrdil (přes Kaspické moře ji však buď budou muset přepravovat tankery, nebo bude protékat pro tento účel zbudovaným potrubím na mořském dně).⁷⁾

I při současné kapacitě je však pravděpodobné, že kaspická ropa bude mít na ropné trhy stabilizující účinek, zejména při současných stále rostoucích cenách, vzhledem k závažné stoupající poptávce a nejistotě vyplývající z možného uvalení mezinárodních sankcí na Írán, který v současnosti zaujímá čtvrtou příčku mezi světovými producenty (s 5,2 procenta podílu), kvůli jeho jadernému programu.⁸⁾

Na Kavkaze se střetávají zájmy postsovětských republik i vnějších mocností

Dalším plánem, na němž se zprovoznění BTC jeví jako událost mimořádného dosahu, je geopolitická mapa Kavkazu, na níž se setkávají zájmy jak zdejších postsovětských republik společně tvořících složitý bezpečnostní komplex (Arménie, Ázerbájdžán a Gruzie), tak vnějších mocností (Turecko, Írán, Rusko a Spojené státy). V celkovém hodnocení významu ropovodu by geopolitická dimenze neměla být ani přeceňována, neboť ekonomické zájmy byly patrně rozhodující, ani podceňována – například při jeho slavnostním otevření se Michail Saakašvili, gruzínská hlava státu, nezdráhal označit BTC za „geopolitické vítězství“.⁹⁾

Podle tradičního geopolitického vnímání je kavkazská mapa zobrazením pevně zakořeněné dichotomie a mocenského soupeření mezi Gruzii, Ázerbájdžánem, Tureckem a USA na jedné straně a Arménií, Ruskem a Íránem na straně druhé. Mnohem spíše je však dynamickou repre-

zentací vzájemně se protínajících sfér vlivu, kde vzájemná postavení jednotlivých aktérů procházejí mnoha změnami. Rusko a Írán již netvoří jednotnou frontu při sporu o rozdělení Kaspického moře, v němž menší země v zásadě usilovaly o dělení úměrné délce pobřeží, zatímco velké státy na severu a jihu prosazovaly rovný díl pro každého. Rusko uzavřelo smlouvy s Kazachstánem a Ázerbájdžánem na základě prvního principu (2002–2003) a hranice v severní části moře jsou dnes demarkovány (Rusko však nadále stojí za svým spojencem v zásadnější mezinárodní otázce zmíněného jaderného programu).¹⁰⁾ Turecko se posledním rok snaží o bližší spolupráci s Ruskem (projevem těchto snah jsou třeba loňská a letošní setkání na nejvyšší úrovni) za účelem vyvážení neustále rostoucího vlivu USA a patrně nechce vystupovat jako loutka vedená svým doposud nejsilnějším spojencem. Naproti tomu Ázerbájdžán usiluje o posílení pouta s Íránem, nacházejícím se pod silicím americkým a evropským tlakem (také ázerbájdžánská vláda je podrobována americké kritice ohledně zajištění transparentnosti blížících se parlamentních voleb) – slibuje si od tohoto sblížení patrně zlepšení své pozice ve vztahu k Arménii. Nakonec, všechny tři nezávislé kavkazské republiky se účastní programu NATO Partnerství pro mír od roku jeho založení (1994) a svorně usilují o posílení vazeb na Alianci.

Zmíněné skutečnosti však nebrání určení těch stran, pro něž je uvedení BTC do provozu geopolitickým ziskem, a těch, pro něž je ztrátou, přičemž vítězné a poražené země pozoruhodně věrně odpovídají zmíněným tradičním frontám a patrně tak dokládají stále převažující trend.

Na úrovni místních republik pro Ázerbájdžán a Gruzii znamená ropa, jež nemusí protékat přes ruské území, vyvážení se ze zájmové sféry ruského souseda a posílení vlastních zdrojů. Pro Arménii naopak BTC přináší bezprostřední hrozbu geoeconomické a politické izolace a oslabení mocenské pozice v letitém etnopolitickém konfliktu o Náhorní Karabach – díky silné podpoře Ruska získávala doposud navrch, v současnosti však dochází k mocenskému převážení. Připomeňme, že kromě tradiční silné vazby na Rusko, potvrzené smlouvou o rozmístění ruských jednotek (1997), stavějí Arménii proti Gruzii a Ázerbájdžánu především právě možné či vznesené územní nároky v sousedních republikách – v ázerbájdžánském případě se jedná o Náhorní Karabach, v gruzínském o Džavacheti.¹¹⁾

Ropovod otevírá cestu americkému a tureckému vlivu

Na úrovni vnějších mocností BTC otevírá cestu silnějšímu vlivu v Zakavkazsku a na konec i v celém nitru eurasijského kontinentu Turecku a Spojeným státům, neboť je doposud nejvýznamnějším úspěchem americké strategie vícecestného transportu kaspických zdrojů. Dalšími tureckými chapadly na Kavkaze jsou vedle plánované SCP také železnice a dálnice z Tbilisi přes Alkhalkalaki – významný dopravní uzel, který mají v příštích letech zcela opustit zde umístěné ruské jednotky – do Karsu.¹²⁾

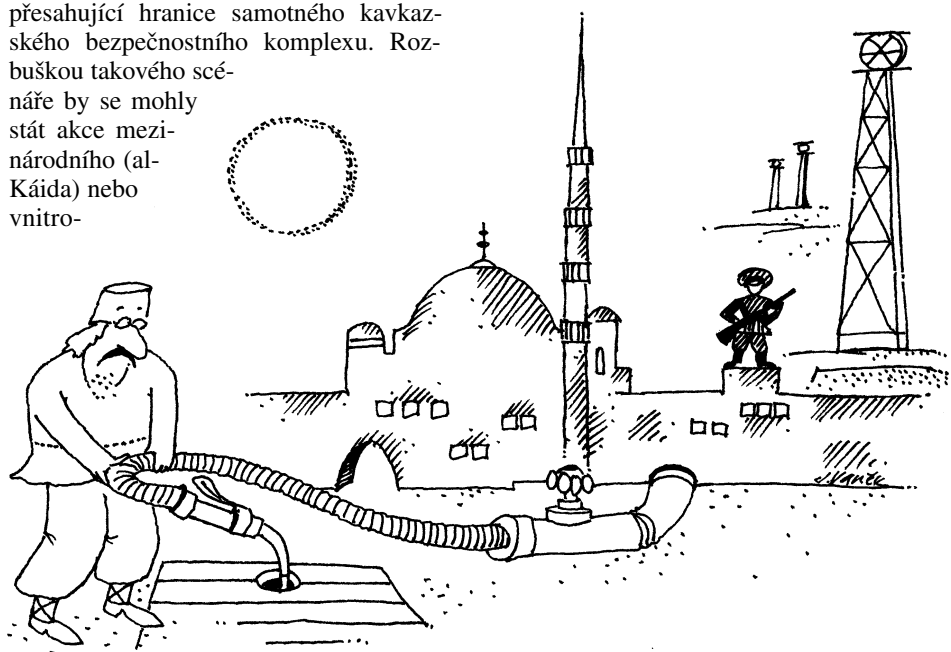
Írán, neúspěšně prosazující vlastní trasu, a Rusko naopak zdánlivě ztrácí. Zeslabení ruské pozice dokládá též probíhající stahování jednotek ze základů v Gruzii (Batumi, Akhalkalaki), ačkoliv přesun neprobíhá jen na ruské území, ale též do sousední Arménie.¹³⁾ Situace však není zcela jednoznačná: Rusko stále vyvíjí činnost v bezpečnostních otázkách (na palubě vlajkové lodi kaspické flotily se letos v červenci uskutečnila konference věnovaná kaspické bezpečnosti), nevzdává se ani na poli geoeconomického (jak dokazuje například červnová smlouva s Kazachstánem ohledně rovného podílu na ziscích z kazašského ropného naleziště Kurmangazy) a kromě toho posiluje svou pozici, na rozdíl od USA, v sousední Střední Asii.

Ropovod BTC se okamžikem svého zprovoznění stal významným činitelem na poli mezinárodní bezpečnosti v oblasti kolem Kaspického moře. Nahodání tohoto pilíře mocenské rovnováhy by přitom mohlo mít dalekosáhlé důsledky, přesahující hranice samotného kavkazského bezpečnostního komplexu. Rozbuškou takového scénáře by se mohly stát akce mezi národním (al-Káida) nebo vnitro-

státního (PKK) terorismu. Bezprostřednější hrozba se však nachází jinde – v etnopolitickém sporu o území Náhorního Karabachu a přilehlých okresů.

Konflikt rozpoutaný v roce 1988 si doposud vyžádal 30 000 obětí a přinutil přes jeden milion lidí opustit své domovy a zamířit do svých titulárních republik, kde doposud tvoří významnou politickou sílu (podle odhadů tvoří uprchlíci 12–15 procent dnešní ázerbájdžánské populace). Na základě průměří z roku 1994 kontroluje karabašsko-arménská armáda 17 procent území bývalé Ázerbájdžánské SSR, kromě samotné Karabašské autonomní oblasti ještě například část okresu Agdam (místo současných nepokojů) nebo Lačín (jediná přímá spojnice mezi Karabachem a Arménií). Dnes je nevyřešený karabašský konflikt přes zdánlivý pokrok v jednání o jeho vyřešení patrně největším bezpečnostním rizikem v celém Zakavkazsku.

Nový kurs naznačují jednání, která loni a letos proběhla na ministerské a prezidentské úrovni (ministři zahraničí se sešli kromě jiného též loni v srpnu v Praze). V tradičně nesmiřitelném střetu koncepcí horizontálního a vertikálního řešení (přítomnost/nepřítomnost azerské svrchovanosti v budoucím politickém statutu Náhorního Karabachu), idejí svrchovanosti/územní nedělitelnosti státu a národního sebeurčení a postupu řešení konfliktu vše naráz/krok za krokem se totiž otevřel manévrovací prostor, když Arménie – patrně s ohledem na změněnou geopolitickou situaci – přiznala ochotu ustoupit od jedno-
rázové dohody k postupnému řešení, což
by s veškerou pravdě-

podobností znamenalo odstoupení přinejmenším některých okresů, aniž by bylo předem dohodnuto konečné postavení Náhorního Karabachu. Pravděpodobnost, že budou politické reprezentace v současnosti ochotny ustupovat, však snižuje vnitropolitická situace na obou stranách – pozice ani Ilhama Alijeva, ani Roberta Kočarjana se v současnosti nezdá neotřesitelná, přičemž karabašská otázka představuje v obou republikách klíčové politické téma.¹⁴⁾

Hranice kontroly mezi karabašskou a ázerbájdžánskou armádou (dohodnuta průměrně z roku 1994) je dnes místem stále častějších a intenzivnějších šarvátek. Z hlediska bezpečnosti BTC má přitom zásadní význam, že prochází pouze 30 km od Jevlachu. Tímto městem na ázerbájdžánské straně hranice totiž již brzy proteče první milion barelů kaspického černého zlata, jež si bude denně razit cestu z azerské metropole na světové trhy.

○

oditrych@centrum.cz

¹⁾ www.caspiandevlopment.andexport.com/asp/btc-keyfacts.asp, 15. srpna 2005.

²⁾ Na konci roku 2004 dosahovaly ověřené zásoby velikosti 1,2 bilionu barelů, přičemž 0,89 bilionu (74,9 %) z nich se nacházelo v členských zemích OPEC. BP Statistical Review of World Energy 2005, dostupné na www.bp.com/.

³⁾ Jonathan Elkind, „Economic Implications of the Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline“, The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Oil Window to the West, eds. Frederick Starr a Svante Cornell, www.silkroadstudies.org/btc-3.pdf, 15. srpna 2005.

⁴⁾ Svante Cornell, Mamuka Tsetereli a Vladimír Soror, „Geostrategic Implications of the Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline“, The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline, www.silkroadstudies.org/btc-2.pdf, 15. srpna 2005.

⁵⁾ Ibid.

⁶⁾ Elkind, cit.d.

⁷⁾ Cornell et al., cit.d.

⁸⁾ První tři místa zaujímají Saúdská Arábie (13,1 %), Ruská federace (11,9 %) a USA (8,5 %). BP Statistical Review of World Energy 2005.

⁹⁾ „Caspian Basin Leaders Hail Opening of Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline“, Eurasianet.org, 25. května 2005, www.eurasianet.org/departments/business/articles/eav052505.shtml.

¹⁰⁾ Oksana Kim, „The Caspian Sea Still Undefined“, UN Chronicle Online Edition, www.un.org/pubs/chronicle/2004/webarticles/081304-caspian-sea.asp, 23. srpna 2005.

¹¹⁾ Srov. Svante Cornell, Small Nations and Great Powers: A Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus (London: Routledge Curzon, 2003), 53.

¹²⁾ Podle Cornell et al., cit.d.

¹³⁾ Srov. Samvel Matirosjan a Alman Mir Ismail, „Armenia and Azerbaijan Differ over Russian Base Pull-Out“, Eurasianet.org, 28. června 2005, www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav062805.shtml, 23. srpna 2005.

¹⁴⁾ K předchozímu srov. například Emil Danielian, „International Mediators See New Opportunity for Karabakh Settlement“, Eurasianet.org, 18. dubna 2005, www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav041825.shtml.

Chudí Jihoameričané chtějí podíl na moci i bohatství

MARTIN EHL

Ničení ropovodů v Ekvádoru, blokády silnic v Bolívii, demonstrace v Peru. A ropná krize po hurikánu Katrina se stoupajícími cenami benzínu, svržení prezidentů po masových demonstracích, chystané volby a široká lidová hnutí. To všechno smíchané v jeden obraz představuje poněkud surrealisticky problémy tří andských zemí, které na sebe letos v létě přitáhly krátkodobou pozornost médií a dlouhodobě jsou díky svým zásobám ropy a plynu v hledáčku nadnárodních společností i energetických plánovačů.

Společným rysem těchto zemí je boj s chudobou, rostoucí vliv hnutí původních a nejméně chudých obyvatel a zároveň růst důležitosti těchto států jako vývozců ropy a plynu. S tím se mísí slabost a nestabilita státních institucí, které nejsou schopny po vlně demokratizace na přelomu osmdesátých a devadesátých let minulého století zajistit dlouhodobý rozvoj. Například Bolívie má sice druhé největší zásoby ropy a plynu na jihoamerickém kontinentu po Venezuele (AP, 2005a), ale zároveň podle žebříčku Rozvojového programu OSN *Human development index* je nejchudší zemí Jižní Ameriky. Na přelomu osmdesátých a devadesátých let se stala laboratorní tržní reformy, které sice přinesly politickou svobodu, ale nebyly schopné vyřešit nahromaděné problémy, jako je budování infrastruktury či spravedlivější rozdělení zisků z těžby nerostů. Pětašedesát procent obyvatel proto nadále žije na hranici a pod hranicí chudoby.

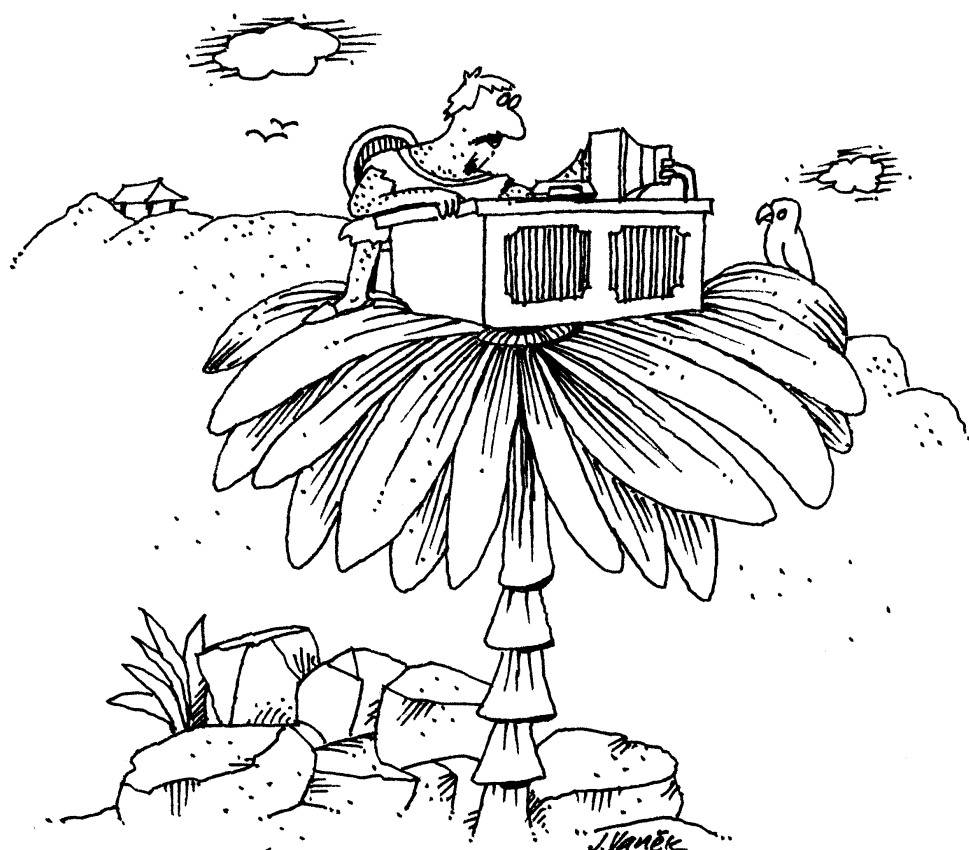
Nová sociální hnutí přebírají roli hlavních opozičních sil

Demokratizace ovšem přinesla růst vlivu různých uskupení, která se nejčastěji schovávají pod nálepku „sociální hnutí“. Může jít jak o zájmové skupiny, jako jsou pěstitelé koky v Bolívii, kteří tvoří hlavní základnu asi nejsilnějšího levicového seskupení MAS, nebo to mohou být normálně volení zástupci odlehklých regionů, kteří se jen domáhají svých práv jako v případě srpnové dvoutýdenní stávky a nepokojů v ekvádorských regionech Orellana a Sucumbíos, kde v čele protestů stáli starostové a zastupitelé z místních parlamentů. Požadavky těchto hnutí by se daly jednoduše shrnout pod slogan:

Chceme více peněz z nerostů, které tu těžíte, a větší podíl na moci.

Zatímco v Ekvádoru se nejprve v dubnu vyměnila vláda při víceméně tradičních protestech a souboji mezi různými politickými silami o vliv, srpnové protesty už vyšly z provincií a více zdola a hlavním požadavkem bylo více investic z ropy a plynu těžených v obou provinciích pro místní obyvatele. A protože vláda byla přitlačena ke zdi, neboť vývoz ropy, která tvoří čtyřicet procent ekvádorského exportu, se prakticky zastavil, musela podepsat s protestujícími regiony dohodu, že ropné společnosti vybudují v těchto odlehklých amazonských regionech 260 kilometrů asfaltových silnic a že místní orgány dostanou 16 procent z daně (jejíž výše je 25 procent) vybrané za prodej vytěžených nerostů (EFE, 2005).

V Bolívii se zástupci původních obyvatel, kteří zároveň tvoří nejchudší vrstvy, domáhají většího podílu na těžbě z ropy a plynu už několik let, a přispěli k pádu dvou prezidentů v posledních třech letech. Na letošní 4. prosinec jsou plánovány volby, po kterých se očekává, že se úplně změní poměr sil v zemi. Tradiční strany, zastupující kreolskou či míšeneckou menšinu, která ovládá bolívijskou ekonomiku, úplně propadnou. O vítězství se nejspíše popere zmiňované uskupení pěstitelů koky Hnutí pro socialismus (MAS) v čele s Evo Moralesem, jenž je také horkým prezidentským favoritem, s dalším Hnutím beze strachu (MSN), které má v programu boj proti chudobě a korupci a které před rokem v místních volbách skončilo druhé. Nezanedbatelným faktorem jsou také rolnické odbory CSUTCB navázané na tradiční hornické odbory. Svou hlavní

základnu mají v chudinském satelitním městě metropole La Pazu El Altu a v jejich čele stojí další významný vůdce chudinských městských protestů Felipe Quispe. Jednou z hlavních a účinných zbraní těchto hnutí jsou blokády nepočetných silnic, především hlavního města La Pazu, které leží ve výšce 4000 metrů nad mořem a kvůli řídkému vzduchu tam nemohou být použity vrtulníky.

Pěstitelé koky, které ovšem nelze jednoduše spojovat s drogovými mafiemi, jak to dělá například americká administrativa (ICG, 2005: 17–20), požadují především zastavení likvidace kokových plantáží. Koka se pěstuje pro domácí i zahraniční legální použití (například vývoz kokového čaje do Číny roste) a je nezbytnou součástí života Indiánů, jimž často nahrazuje potravu a dodává energii. Nelze ani samozřejmě vyloučit vliv drogových mafií, protože Bolívie se stává po Kolumbii druhou největší producentkou zemí kokové pasty, která je ale z velké části určena pro domácí jihoamerický trh (ICG, 2005: 9–11).

Ve sporu v Bolívii jde v první řadě o podíly z těžby ropy a plynu, kterou chce MAS znárodnit. Příčinou pádu prezidenta Carlose Mese v červnu tohoto roku bylo právě prosazení zákona o větším zdanění ropných společností, které jsou všechny ze zahraničí, neboť Bolívie nemá dostatek ka-

pitálu na rozvoj vlastní těžby. Podle MAS a dalších radikálů bylo zvýšení navrhované Mesou a členy tradičních politických stran nedostatečné a nebyly záruky, že zisky půjdou na budování infrastruktury a podpůrné programy pro nejhudší. Nyní prozatímní vláda prezidenta Eduarda Rodrígueza vyjednává s ropnými společnostmi o zvýšení daně z osmnácti na dvaatřicet procent (AP, 2005b).

Další linií sporu v Bolívii je snaha dvou jižních nízko položených provincií, kde se nachází většina zásob plynu a ropy, posílit svou nezávislost na centru. Letos v únoru provincie Santa Cruz, jejíž stejnojmenné hlavní město je centrem bolívijského hospodářství, vyhlásilo autonomii a chce prosadit v tomto smyslu ústavní změny. Indiáni z hor, vedení MAS a dalšími sociálními hnutími, proti tomu ale protestují, neboť to v jejich očích znamená omezení možnosti využít zisky z těžby nerostů pro rozvoj chudých horských andských oblastí (velmi často se zmiňuje například plynofikace). Někteří pozorovatelé dokonce hovoří o možnosti, že by se Bolívie mohla i kvůli tomuto sporu rozdělit, stejně jako jsou četnější zprávy o tom, že roste rasové napětí mezi indiánskou většinou a kreolskou menšinou (ICG, 2004).

Třetí země, která v této souvislosti na sebe přitahuje pozornost, je Peru. Jeho

prezident Alejandro Toledo se dostal k moci ve volbách v roce 2001 po vyhnání předchozího autoritářského vládců Alberta Fujimoriho. Je napůl Indián, bývalý ekonom Světové banky, takže do něho obyvatelé vkládali velké naděje na rozvoj. Nyní se ale jeho podpora pohybuje kolem deseti procent, je jedním z nejméně oblíbených politiků. Nemá sice zatím opozici ve formě nějakého silného jednotného sociálního hnutí, jako je MAS v Bolívii, ale nešikovností, zkorumpovaností a dalšími chybami si proti sobě poštval většinu politických hráčů. Nezvládl například privatizaci elektrických sítí v několika odlehlých regionech (Economist, 2002), kde se proti němu zvedla lidová vlna odporu. Masová emigrace Peruánců pokračuje i přes překvapivě rostoucí ekonomiku, jen v roce 2004 odešlo do Chile a dalších zemí včetně USA 302 tisíce Peruánců (AP, 2005c). Peru jen pomalu hledá svoji roli na ropném trhu, aby ze svých zásob, které jsou zatím jen ve stadiu rozvoje, získalo také nějaký podíl. Podle vlády rostou prokázané zásoby ropy i plynu, problém však je, jak dostat zásoby z vnitrozemské těžební oblasti Camisea na trh. Plynovod vede k pobřeží a do Limy, není však napojen na jihoamerickou síť, kde by si našel odbytiště například v Chile nebo Argentině (Economist, 2005).

Pěstitelům koky nejsou nabízeny alternativní rozvojové programy

Spory se sociálními hnutími a boj o zdroje nerostných surovin v poslední době poněkud zastínil otázku drog a jejich vývozu z andských zemí. Zatímco Ekvádor je oblíbeným překladištěm a zpracovatelským místem, Bolívie i Peru v rostoucí míře využívají drogové mafie jako zdrojů kokové pasty na kokain i máku pro opium. Podle zjištění Mezinárodní krizové skupiny však stále větší podíl drog z těchto dvou zemí míří na domácí jihoamerický trh, nikoli do USA. Programy nabízející alternativní plodiny nebyly úspěšné, neboť nic nezaručí například v Bolívii úrodu dvakrát až třikrát do roka a vysoké výkupní ceny jako koka (ICG, 2005:10, 19–23). Boj proti drogám zůstává jednou z priorit místních vlád, kterou jsou na tento cíl schopny získat ze zahraničí, hlavně z USA a Evropské unie, značné prostředky. Ty ale nejsou na místě vhodně využity, většinou se jedná hlavně o likvidaci kokových plantáží, a nikoli o nabídku alternativních rozvojových programů. Boj proti drogám tak přispívá k radikalizaci

sociálních hnutí a do jejich řad nahání nové a nové členy.

Nepokoje ve všech třech andských zemích ukazují na několik nových prvků v rozvoji těchto zemí. Jednak je to vlivem demokratizace rostoucí vliv a síla sociálních hnutí, hájících práva nejchudších obyvatel, kteří jsou většinou zároveň potomci původních Indiánů. Tato hnutí se s čím dál větší silou hlásí o svůj podíl na bohatství jednotlivých zemí a buď sama dávají vzniknout novým vůdcům (Bolívie – Evo Morales), nebo je politici využívají jako podpůrné síly ve svůj prospěch (do exilu vyhnaný ekvádorský prezident Abdala Bukaram, který z Panamy ovládá druhou největší ekvádorskou politickou stranu a statisíce hlasů chudých).

Druhým důležitým prvkem je rostoucí význam ropy a plynu jako komodit na trhu, kde cena obého roste a venezuelský populistický prezident Hugo Chávez dává příklad, jak použít „ropnou zbraň“ jako politický nástroj v souboji se Spojenými státy. Přítomnost venezuelských politických poradců je prokázána jak v Bolívii, tak v Ekvádoru, kde má Chávezova populistická, antiamerická „bolívarovská revoluce“ mezi chudými velkou odezvu.

Třetím rysem je slabost státních institucí a jejich neschopnost spravovat země i s bohatými zdroji, které jsou k dispozici. To sice není v Latinské Americe velká novinka, nicméně s rostoucí silou demokracií podpořených sociálních hnutí a s požadavky na obhajobu hospodářských zájmů v globalizované ekonomice nabývá fakt špatné, zkorumpované a nekompetentní vlády na mnohem větším významu. Kombinace těchto tří faktorů by mohla zásadním způsobem nepříznivě ovlivnit rozvoj všech tří zemí. První zkouškou budou prosincové volby v Bolívii.

martinehl@yahoo.com

Zdroje:

AP, 2005a: Bolivia se debate entre la pobreza i el mercado. *The Miami Herald*, 23. 8. 2005

AP, 2005b: Gobierno de Bolivia negociará cambio de contrato noc petroleras. *The Miami Herald*, 24. 8. 2005

AP, 2005c: Sigue emigración de miles de peruanos. *The Miami Herald*, 23. 8. 2005

EFE, 2005: Gobierno ratifica acuerdo y niega motivos nueva huelga noreste. *EFE*, 28. 8. 2005

Economist, 2002: Arequipa's anger, Peru's problem. *Economist* 20. 6. 2002

Economist, 2005: Gas ring. *Economist*, 20. 8. 2005

ICG, 2004: *Bolivia's divisions: Too deep to heal?* International Crisis Group. 6. 7. 2004, Crisisweb.org

ICG, 2005: *Coca, drugs and social protest in Bolivia and Peru*. International Crisis Group. 3. 4. 2005, crisisweb.org

Dvojí občanství: Důsledky průniku německého občanství do českých zemí

V období druhé světové války došlo k průniku německého (tehdy „říšského“) občanství do českých zemí. Právní předpisy Německa a Československa, upravující státoobčanské záležitosti, se tak vzájemně překřížily. Jedním z následků tohoto stavu je do dnešních dní přetrvávající nárok na dvojí občanství pro mnohé občany České republiky. Tisíce našich občanů si po roce 1989 výkon německého občanství skutečně obnovily a dnes zcela legálně vlastní dva pasy.

FRANTIŠEK EMMERT

České země byly během okupace rozděleny na dvě části. Sudety a Těšínsko byly připojeny přímo k Velkoněmecké říši, zatímco vnitrozemí se ocitlo v pozici protektorátu, kam však svrchovanost státní moci Německa zasahovala také. Německé okupační úřady udělily „říšské“ občanství prakticky všem obyvatelům českých zemí německého původu a také velké části Čechů, zejména na severní Moravě, a rovněž českým příslušníkům smíšených rodin. Udělení tohoto občanství proběhlo buď kolektivně, nebo pomocí různých forem dodatečného přihlášení.

Po květnu 1945 bylo více než 94 procenta držitelů „říšského“ občanství odsunuto do Německa nebo Rakouska.

Přibližně 200 tisíc Němců a příslušníků smíšených rodin však smělo v obnoveném Československu zůstat a společně s nimi i naprostá většina Čechů z Hlučínska a Těšínska. Obnova československé státní příslušnosti u těchto osob pak měla různé formy s různými důsledky pro jejich postavení ve vztahu k Německu i k obnovenému Československu.

Ke způsobu nabytí „říšského“ občanství během okupace a rovněž i ke způsobu poválečné obnovy československého občanství se totiž i dnes přihlíží v nejrozličnějších restitučních sporech, při započítávání důchodu a v jiných soudních či správních záležitostech nebo také při vyřizování německého občanství po předcích či německého důchodu. Jedná se tedy o téma dosud aktuální.

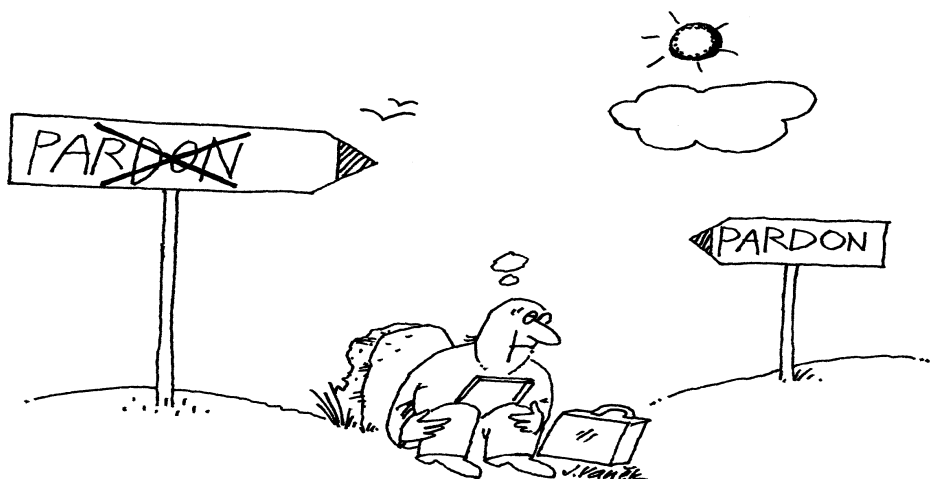
„Říšské občanství“ za okupace

V důsledku anexe Sudet byly v říjnu 1938 zahrnuty do státoobčanského svazku s Německem přes tři miliony tehdejších

československých občanů. Říšské občanství obdržel v podstatě každý, kdo se při posledním československém sčítání lidu v roce 1930 přihlásil k německé národnosti. Smíšené rodiny byly většinou zahrnuty mezi německé – zvláště, pokud otec nebo manžel byli Němci. V duchu norimberských zákonů však byly z nároku na říšské občanství předem vyloučeny všechny osoby židovského původu. Češi v obsazených Sudetech i nadále zůstávali státními občany Československé republiky (později Česko-Slovenska) a ve svých vlastních domovech se náhle ocitli v pozici pouhých „cizinců“. Naopak na Hlučínsku, které před rokem 1918 patřilo k Německu, bylo „říšské“ občanství místním Čechům vnucováno jakožto bývalým občanům tzv. „staré říše“ (Hlučínsko bylo před rokem 1918 součástí Německé říše).

Protože záležitosti kolem státního občanství obyvatel Sudet byly dost nepřehledné, konalo se v květnu 1939 nové sčítání lidu, které však proběhlo jen jako soupis německého obyvatelstva. (Obdobný soupis v podobě zvláštních dotazníků zjišťujících národnost proběhl později také na území protektorátu a na Těšínsku.)

Situace ve druhé Česko-Slovenské republice (30. 9. 1938 – 15. 3. 1939) zůstávala nezměněna. Všichni její obyvatelé bez ohledu na svou národnost (českou, německou, židovskou či slovenskou) zůstávali jejími občany. Zdejší Němci se tedy neocitli v postavení cizinců jako Češi v Sudetech. Změny přišly až v březnu 1939 se vznikem protektorátu. Všichni Němci v českém vnitrozemí se tehdy rovněž stali „říšskými“ občany, zatímco Češi automaticky nabyli občanství *Protektorátu Čechy a Morava*, které nahrazovalo

předchozí československé občanství. Protektorátní příslušnost nabyli také všichni Češi v obsazených Sudetech.

Těšínské Slezsko se naproti tomu 30. září 1938 stalo součástí Polska.

Zvláštní situace na Těšínsku

V září 1939 však bylo i Těšínsko připojeno přímo k Německu. Zdejší Němci se obratem stali „říšskými“ občany. Záležitosti státního občanství ostatních obyvatel byly definitivně vyřešeny až v březnu 1942, kdy čeští i polští obyvatelé dostali možnost přihlásit se ke „slezské národnosti“ a podepsat takzvanou *Volkslistu III*, která z nich udělala německé občany „tzv. na odvolání“. Přijetí tohoto občanství bylo vynucováno pod silným nátlakem a hrozbou nucených prací či vystěhování do protektorátu. České národní cítění bylo v tomto regionu brutálně potlačováno všemi prostředky (například zde vůbec nefungovaly české školy).

Úplně jasno do státoobčanské agendy v českých zemích mělo v roce 1942 vnést zavedení tzv. přihlašovacích karet „říšských“ občanů, které byly jakýmsi dalším soupisem zdejších německých občanů. V té době jejich celkový počet převyšoval 3,5 milionu.

S výjimkou zvláštní situace na Hlučínsku a Těšínsku však nebyl na české obyvatele v Protektorátu Čechy a Morava ani v Sudetech vyvíjen nátlak, aby svou národnost a státní občanství během okupace měnili. Faktem zůstává, že národnost dodatečně změnil jen velmi malý počet z nich a nejčastější formy kolaborace Čechů s okupačním režimem měly zcela jinou podobu než klasické přihlášení se k německé národnosti.

Dekrety prezidenta republiky

Po obnovení Československé republiky v roce 1945 (obnovení pouze faktickým, právně samozřejmě existovala i během války) se všichni předváleční

českoslovenští občané opět stali občany, protože veškeré právní kroky ve státoobčanských záležitostech (např. samotná existence tzv. protektorátní příslušnosti) učiněné v době nacistické okupace byly prohlášeny za neplatné od samého počátku. Obratem však byl počet československých občanů silně zredukován o obyvatele Podkarpatské Rusi (stali se občany SSSR), a především o osoby německé a maďarské národnosti, které byly československého občanství dodatečně zbaveny na základě ústavního dekretu prezidenta republiky č. 33/1945 Sb.

Podle paragrafu 1 ztratili československé občanství všichni, kteří obdrželi německé nebo maďarské občanství podle právních předpisů nepřátelských států z dob okupace, a to k datu, kdy toto cizí občanství nabyli. Sudetští Němci a smíšené rodiny k 10. říjnu 1938, Němci z vnitrozemí k 16. březnu 1939 a němečtí obyvatelé Těšínska k 26. říjnu 1939.

Podle dekretu č. 33 ztratili československou státní příslušnost dokonce i ti Němci, kteří během okupace německé občanství nepřijali, ale při československém sčítání lidu v roce 1930 se přihlásili k německé národnosti. Ti přestali být československými občany k 10. srpnu 1945, kdy dekret nabyl účinnosti.

Československého občanství byli zbaveni také všichni Češi, kteří se během okupace pokusili svou národnost změnit na německou, i když třeba bez úspěchu.

Výjimky dekretu

Paragraf 1 zněl přísně. Hned v paragrafech 2 a 3 zmíněného dekretu však byly vyjmenovány četné výjimky. Dekret se podle § 2 nevztahoval na Němce, kteří bojovali v československých zahraničních jednotkách, prokazatelně a významnou měrou se podíleli na zahraničním nebo domácím odboji, aktivně působili v partyzánském hnutí nebo byli z jedno-

značně politických důvodů během okupace vězněni.

Podle § 3 se dekret nevztahoval také na osoby české národnosti, které byly za okupace „donuceny“ k nabytí říšského občanství. To se týkalo především rodinných příslušníků ve smíšených rodinách, zejména českých manželek Němců, a dále převážně většiny českých obyvatel Hlučínska a Těšínska. V období mezi 10. srpnem 1945 a 10. únorem 1946 bylo většině z nich vystaveno takzvané *Osvědčení o národní spolehlivosti*, které se odvolávalo právě na § 3 zmíněného dekretu. Toto osvědčení potvrzovalo jejich přetrvávající československé občanství i během okupace. Podle § 3 dekretu č. 33/1945 Sb. o něj totiž nikdy nepřišli. Nemuseli tudíž později žádat o jeho znovunabytí. Současně byli vyňati z odsunu a ani jim nebyl vyvlastněn majetek. Někteří však o něj přišli už před nabytím účinnosti dekretu.

Děti z českých rodin na Hlučínsku a Těšínsku nebo ze smíšených rodin, kde matkou byla Češka, a které se narodily během okupace jako „říšští“ občané a byly zapsány do německé matriky, se na základě *Osvědčení o národní spolehlivosti* rovněž staly bez větších problémů československými občany se zpětnou platností od narození. V roce 1945 jim například byly vydány nové československé rodné listy.

Obnova občanství ČSR po roce 1945

Po definitivním skončení odsunu německého obyvatelstva v prosinci 1946 nadále zůstávalo v českých zemích přibližně dvě stě tisíc Němců a příslušníků smíšených rodin, kteří už neměli být odsunuti. Zatímco české manželky a děti většinou získaly potvrzení o zachování československé státní příslušnosti během okupace (zmíněné *Osvědčení o národní spolehlivosti*), jejich němečtí manželé a otcové, a dále také svobodní Němci a Němky, byli naproti tomu československého občanství zbaveni na základě dekretu č. 33, přestože nakonec nebyli odsunuti. Československé úřady na ně pohlížely jako na takzvané „německé bezdomovce“, neboli jako na osoby německé národnosti bez jakékoli státní příslušnosti (německý stát v té době fakticky neexistoval).

Byla jim dána možnost, aby si požádali o znovunavrácení československé státní příslušnosti. Pokud se žádostí úspěšili, museli složit státoobčanský slib a opět se stali československými občany.

Mnoho Němců si však tuto žádost vůbec nepodalo a velký počet žádostí byl také zamítnut s odvoláním na „státní nespolehlivost“ dotyčných žadatelů. Ministerstvo vnitra udávalo jako nejčastější důvod členství v masových organizacích, jako byly Hitlerjugend, Sturmabteilung, Říšský svaz motoristů a podobně. Proto byl 24. dubna 1953 vydán zvláštní zákon č. 34/1953, podle kterého se všichni Němci, kteří ztratili československé občanství podle dekretu č. 33, ale nakonec nebyli odsunuti, opět stali československými občany, a to k 7. květnu 1953. Toto udělení československého občanství proběhlo kolektivně bez podávání jakýchkoli jednotlivých žádostí. Němci tedy nemuseli skládat ani žádný státoobčanský slib. Další vyřizování již podaných žádostí o navrácení československého občanství se tak rovněž stalo bezpředmětným.

Mnoho Čechů má stále nárok na dvojí občanství

Akt udělení německého občanství během okupace byl po roce 1949 víceméně akceptován v právním řádu Spolkové republiky Německo. Důvodem byly jinak těžko řešitelné problémy s miliony uprchlíků německé národnosti, a to nejen z Československa, ale také z dalších východoevropských zemí. Právě poválečný problém se začleněním patnácti milionů uprchlíků do německé společnosti je příčinou, proč Německo dodnes uplatňuje v zákonu o státním občanství princip *ius sanguinis* (tedy po rodičích, nikoliv podle místa narození).

To znamená, že mnozí z těch, kteří během okupace jakoukoliv formou získali německé občanství (například skrze *Volksliste III.*) a po roce 1945 zůstali v Československu, mohou z pohledu dnešních spolkových zákonů dodnes zůstat německými občany, a to i přesto, že o tom nevědí a nemají tedy německé doklady. Jejich přetrvávající německé občanství totiž nezaniklo. Podle dalších právních úprav toto občanství po nich dokonce mnohdy dědí i jejich děti a vnoučata, přestože se samy již narodily po válce v Československu nebo v dnešní České republice. Tito občané ČR tak mají nárok na dvojí občanství, které je v tomto případě zcela legální v obou státech, a německé si dnes mohou obnovit prostřednictvím takzvaného zjištění.

Příslušný správní úřad ve Spolkové republice Německo „zjišťuje“ na základě předložených podkladů, zdali žadatel německé občanství zůstal i po roce

1945 zachováno a nebo zdali ho při narození zdědil po jednom z rodičů, přestože třeba ani rodič o přetrvávání svého německého občanství dosud nic netušil (poválečná generace). Žadatel proto neprochází žádnou jazykovou zkouškou z němčiny ani ústním pohovorem, a navíc neztrácí české občanství. Všechny tyto záležitosti však nevyřizuje německé velvyslanectví v Praze, ale přímo příslušný spolkový správní úřad v Německu. Velvyslanectví žadatele nijak nezastupuje a ani nevystupuje jako prostředník v těchto záležitostech. Jediným uceleným zdrojem informací v češtině k podávání těchto žádostí jsou internetové stránky www.webpark.cz/europass.

Kdo všechno v České republice zůstává německým občanem...

Osobám, které po válce získaly *Osvědčení o národní spolehlivosti*, zůstalo z pohledu dnešních spolkových zákonů německé občanství zachováno a platí dodnes. Při podání žádosti o toto osvědčení se totiž nežádalo přímo o československé občanství, ale pouze o jeho potvrzení. Velká část hlučínských a těšínských Čechů stejně jako českých manželek Němců tak i po válce zůstala německými občany, aniž by to samozřejmě tušila.

Německé občanství zůstalo zachováno také těm Němcům, kteří československé občanství získali kolektivním udělením podle zákona č. 34/1953.

Německé občanství naopak ztratili ti, kteří v letech 1946–53 získali československé občanství na vlastní žádost a skládali státoobčanský slib. K datu jeho složení totiž z pohledu spolkových zákonů přestali být německými občany. Německé občanství ztratily také Němky, které se před 1. dubnem 1954 provdaly za Čechy bez ohledu na to, zda jim podle jiných norem zůstalo německé občanství zachováno či ne.

Vzniká tak trochu absurdní situace, kdy německé občanství zůstalo zachováno spíše Čechům než Němcům.

Podle dalších úprav spolkového zákona o občanství je navíc umožněno, aby se německé občanství dědilo po rodičích i u osob narozených v cizině, a to třeba i přes více generací a dokonce i v případě, kdy dotyčné osoby ani nevědí, že jsou německými občany. Německé občanství se například automaticky dědí po otci. Děti narozené po 1. 1. 1975 ho však mohou nabýt i po matce.

○

emmert@centrum.cz

Ještě na počátku 90. let nebyl terorismus považován za hrozbu, hovořilo se o něm jako o riziku. Náhled se zcela zásadně změnil po teroristických útocích dne 11. září 2001. Po krutých úderech na „vzdáleného nepřítele“ bylo jen otázkou času, kdy přijde řada na jeho evropské spojení. Předpokládalo se, že úder by se mohly zaměřit na ty země, jejichž političtí vůdci se nejvýrazněji zařadili po bok amerického prezidenta George W. Bushe.

Madrid 2004

Nebláhá očekávání se poprvé naplnila dne 11. března 2004 v Madridu, kde se projeví některé základní rysy strategického uvažování globálního terorismu. Především to byla volba data – přesně dva a půl roku po 11. září 2001. Navíc to bylo v době vrcholící volební kampaně, kdy se nabízela jedinečná příležitost, jak potrestat premiéra Aznara a jeho politickou stranu. Tento záměr vyšel v plném rozsahu – Lidová strana prohrála volby, k moci se dostala levice – PSOE, jejíž předseda a volební lídr měl ve svém volebním programu slib, že stáhne španělská vojska z Iráku. V Madridu se projevila i cynická volba cíle a smyslu celé akce – místo s vysokou koncentrací lidí, které zaručuje vysoký počet obětí.

Znovu se potvrdilo i to, že terorismus je nepřímá strategie zaměřená na nátlak na země Západu, že se vyznačuje plánováním násilných akcí politického zaměření proti cílům nevojenského charakteru. Výstižné hodnocení základních rysů soudobého terorismu přinesla rezoluce Rady bezpečnosti č. 1566 z 8. října 2004. Podle ní je aktem terorismu „každý kriminální akt spáchaný se záměrem způsobit smrt nebo vážná zranění s cílem vyvolat v zasažené společnosti pocit strachu ... a nutit vlády nebo mezinárodní organizace k nějakým opatřením, nebo je naopak od některých opatření či činů odrazovat“.

Další pokrok při definování terorismu přinesl dokument OSN z prosince 2004. Skupina tzv. šestnácti moudrých zdůraznila, že terorismu se v dnešním světě „daří všude tam, kde je bezprávie, ponížení, chudoba, politický útlak, extremismus a nedodržování lidských práv. Stejně tak se mu daří tam, kde probíhají regionální konflikty a zahraniční okupace.“¹⁾

Evropská fronta globálního terorismu

JAN EICHLER

Londýn 2005

Londýnské úderý se zaměřily na nejblíže spojenece tzv. vzdáleného nepřitele, na zemi, která má v okupovaném Iráku druhý nejsilnější kontingent. Jejich smyslem bylo potrestat premiéra Blaira za jeho nasazení, s jakým se postavil po bok G. W. Bushe – v době příprav operace Irácká svoboda měl dokonce nelichotivou přezdívku „Bushův ministr zahraničí“. Londýnské atentáty zasadily vážný úder dlouhodobě uplatňované politice multikulturalismu, která spočívala v tom, že Velká Británie přijímala přistěhovalce z islámských zemí a dávala jim možnost usilovat o společenskou integraci. Zároveň s tím tolerovala jejich víru a zvyky a nebránila činnosti jejich náboženských komunit. Červenec 2005 ale ukázal, že tato benevolentnost byla zneužita a že v zemi „se hluboce zakořenila obskurantistická interpretace islámské víry“.²⁾

Gilles Kepel, přední francouzský odborník na problematiku islámu, z této skutečnosti vyvozuje, že se v samých základech otřásla „politika Londonistánu, spočívající na předpokladu, že islámští duchovní ve svých kázáních sice štekají, ale nekoušou, a že jejich činnost nejenže

nenaruší fungování multikulturní

společnosti, ale že navíc udrží pod svou kontrolou radikální proudy islamismu“.³⁾

Původci teroristické hrozby v Evropě

Útoky v Madridu, a zejména pak v Londýně ukázaly, že rozhodování se odehrává na nejvyšších úrovních sítě globálního terorismu, ale pro uskutečnění smrtelných úderů (nejčastěji sebevražedných) se vybírají dobrovolníci, kteří se s nejvyššími pohlavary vůbec neznají. R. Leiken a S. Brooke z Nixon Center ve Washingtonu tyto dobrovolníky dělí do dvou základních skupin.⁴⁾

Tou první jsou tzv. outsiders, tedy muslimové, kteří po tisících přijíždějí do evropských zemí s cílem získat povolení k trvalému pobytu. Ještě širší je základna druhé skupiny – nazývané insiders, tedy synů, nebo dokonce vnuků těch, kteří se do Evropy přistěhovali z různých zemí islámského světa. Farhd Khosrovkahar, profesor Vysoké školy sociálních studií v Paříži (EHESS), v této souvislosti upozorňuje,⁵⁾ že jednou ze základních příčin soudobého terorismu je silně zakořeněný pocit ponížení v islámském světě, jehož symboly jsou americká podpora Izraele, vojenské operace v Afghánistánu a okupace Iráku. K tomu se přidává vážná proměna v západoevropských společnostech – radikalizují se synové, nebo dokonce vnuci těch muslimů, kteří do Evropy přišli na počátku

60. let, když bylo potřeba levné a nekvalifikované pracovní síly.

Dnes ale muslimové trpí vysokou nezaměstnaností a žijí na okrajích měst, v prostředí vyznačujícím se chudobou, násilím a vysokým stupněm nebezpečí. V takovém prostředí se islám stal náboženstvím utlačovaných a vyloučených, a zároveň s tím i nástrojem k náboru do extremistických a teroristických organizací. Jeho přitažlivost je navíc zesílená tím, že vystřídal zkrachovalá utopická hnutí ze 60. a 70. let – komunismus, trockismus a maoismus. Islám se tak v západní Evropě stal nástrojem k mobilizaci mladých lidí, kteří propadli pocitu křivdy a beznaděje.

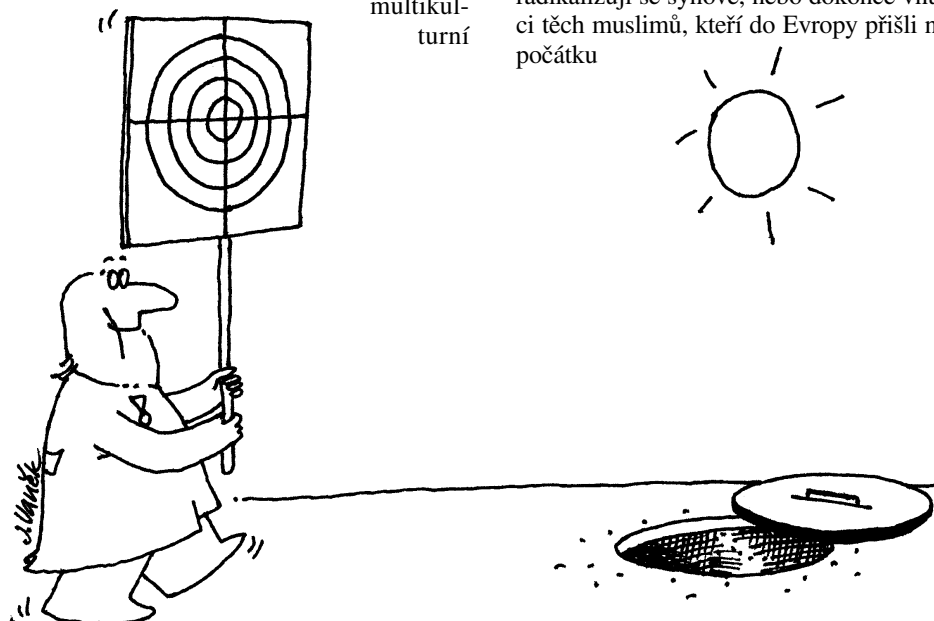
V řadách outsidersů i insidersů teroristé nabírají dva druhy lidí pro budoucí akce. První z nich tvoří vysoce vzdělaní muslimové pro odbornou práci, přičemž velmi často jde o zcela nenápadné mladé lidi, od nichž by to nikdo z jejich okolí nečekal. Ve druhém okruhu jsou málo vzdělaní lidé islámského vyznání, z nichž mnozí mají i kriminální minulost a jsou použitelní k destruktivním činnostem vyžadujícím velký cynismus, bezohlednost a surovost. Obě skupiny vytypovaných lidí jsou připravovány v podmínkách nejpřísnějšího utajení a jsou vystaveny stupňovanému náboženskému a psychologickému zpracování.

Komunikační strategie terorismu

Při útocích v Madridu stejně jako v Londýně se potvrdilo také to, že terorismus má čtyři hlavní složky:⁶⁾

- odesílatel poselství (transmitter), kterým je vždy terorista nebo teroristická organizace;
- adresát (target), kterým je ten, jehož rozhodování chtějí teroristé ovlivnit;
- poselství (message), kterým je způsobení škod na majetku, nebo dokonce ztrát na životech a zdraví bezbranného civilního obyvatelstva;
- reakce zastráhaného (feedback).

Také v případě Madridu a Londýna byla v plném rozsahu dodržena základní zásada teroristických útoků: Ten, komu je poselství adresováno, tedy vydíraný a zastráhaný subjekt, nemůže nikdy být obětí teroristického útoku.⁷⁾ Vždy je to trojúhelník, nikdy to není přímka. Oběť je vždy nástrojem nátlaku na toho, kdo se musí rozhodnout, jak se má po teroristickém úderu zachovat. Kdyby teroristé zabili přímo Aznara nebo Blaira, udělali by z nich mučedníky. Společným cílem obou bezohledných teroristických útoků bylo

donutit dvě významné západoevropské země ke změně jejich přístupu k muslimskému světu, a zejména pak ke stažení vojsk z okupovaného Iráku. Proto byly naplánovány a uskutečněny s cílem dosáhnout co nejvyššího počtu obětí na straně bezbranného a zcela nevinného civilního obyvatelstva.

Sebevražedné atentáty

Madrid i Londýn potvrdily trvalou závažnost hrozby sebevražedných atentátů, na jejichž uskutečňování se hlásí zejména ti, kteří podlehli pocitu naprosté bezvýchodnosti. Jsou hnáni především touhou pomstít smrt svých blízkých nebo ponížení celého islámského světa dlouhodobou okupací Iráku. Důležitým motivem sebevražedných atentátníků je také to, že se stanou uctívanými hrdiny a mučedníky. Sebevražedné atentáty nepotřebují žádný únikový plán a jsou velmi málo nákladné. RAND Corporation varuje, že sebevražedné útoky se vyznačují vysokým počtem mrtvých, který je čtyřikrát vyšší než v případě klasických teroristických útoků.

Velmi zajímavé teoretické hodnocení globálního terorismu a sebevražedných atentátů přinesl Ulrich Beck. Vychází ze skutečnosti, že schopnost kteréhokoli státu čelit hrozbě spočívá nikoli na jeho síle (force), ale především na jeho moci (power). V případě globálního terorismu ale nastává zásadní změna – „odhodlanost použít vlastní život jako zbraň zcela znehodnocuje nástroje síly státu tvář v tvář teroristům, a ti tak získávají nekonečnou převahu a tím pádem i obrovskou moc“. Uplatňuje se přitom hra s nulovým součtem: náhlý nárůst své moci teroristé dosahují při souběžném výrazném oslabení moci zasažených a překvapených států, které je tím větší, čím katastrofičtější jsou důsledky jejich úderu a čím vážnější je jejich celosvětový dopad.⁸⁾

Válka proti globálnímu terorismu...

Doposud se vyhranily dva základní přístupy: válka proti terorismu a boj proti terorismu. Na válku se orientuje Bushova administrativa. Klade důraz na vojenské nástroje a metody boje, díky nimž lze velmi rychle a účinně ničit armády diktátorských států a v návaznosti na ně pak tyto režimy bez problémů svrhávat. Tento přístup má bezesporu několik silných stránek. Je to především využívání vojenských schopností armády USA, která je nejmodernější armádou světa.

Nesporný úspěch americké armády v Iráku však měl i svou stinnou stránku

a paradoxní výsledek: právě z vojenského hlediska se válka proti terorismu ukázala jako strategická chyba, protože otevřela tzv. druhou frontu boje s globálním terorismem.⁹⁾ Do Iráku se stáhli násilníci a extremisté z jiných zemí z islámského civilizačního okruhu a pod vedením al-Zar-káviho tam rozpoutali dlouhodobou opo-třebovací vzbouřeneckou válku (insurgency war).

Zároveň s tím válka v Iráku vyvolala i vzestup terorismu na severní polokouli. Christophe Chaboud, velitel protiteroristických jednotek ve Francii, říká, že tato „válka se stala ústřední otázkou, protože spustila logiku totálního boje proti Západu“.¹⁰⁾ Právě Madrid 2004 a Londýn 2005 označil za její konkrétní projevy a dodal, že by mohly následovat další metropole, včetně Paříže, která by mohla „být potrestána“ za to, že je strategickým spojencem alžírské vlády.

K velmi znepokojivým závěrům došel na základě hodnocení negativních dopadů války proti terorismu také Lawrence Friedman – varoval, že al-Káida by v krajním případě mohla rozpoutat gerilovou válku na celosvětové úrovni, jejímž cílem by bylo potrestat Ameriku za to, jak se vměšuje do záležitosti řady islámských zemí.¹¹⁾

A již vzpomínaný U. Beck uvádí, že „válka proti terorismu“ je v rozporu s civilizačním posláním státní síly (decivilisation of state force). Její novum spatřuje v elasticitě koncepce nepřítele a v jejím radikálním rozšíření až na úroveň teroristického nepřítele. Jejím výsledkem je to, že „nikoli vyhlášení války ze strany nepřátelského státu, ale jednostranné vyhlášení tzv. ohroženého státu rozhoduje o tom, kdo bude příštím nepřítelem a proti komu bude směřovat vojenská intervence“.¹²⁾

...nebo spíše boj proti terorismu?

Naproti tomu Javier Solana již v dubnu 2004, šest týdnů po Madridu, ve svém vystoupení na Brookings Institution vysloveně vyhlásil, že pojem válka proti terorismu nepoužívá a raději volí „boj proti terorismu“, protože proti terorismu nelze vojensky vyhrát. Boj proti terorismu je dlouhodobé působení, při kterém se v největším možném rozsahu používají nevojenské prostředky a nástroje, zejména pak politické, diplomatické a ekonomické. Hlavní důraz se klade na skutečně preventivní působení, na odstraňování těch negativních jevů, kterými teroristé zdůvodňují své útoky, a tím získávají sympatie, nebo dokonce podporu muslimů žijících v politické i hospodářské bídě a zakoušejících pocity křivdy a ponížení.

Vojenské zásahy se v rámci boje proti terorismu nevyklučují, ale počítá se s nimi jako s nejkrajnějším řešením.

Pilíře boje proti globálnímu terorismu

Velmi promyšlený nástin hlavních rysů úspěšného boje proti terorismu zveřejnil Adam Roberts, profesor mezinárodních studií na Oxford University. Uvádí je v následujícím pořadí:¹³⁾

- základem musí být důvěra veřejnosti v rozhodovací proces;
- s tím nedílně souvisí i důvěra veřejnosti v údaje zpravodajských služeb, z nichž vycházejí důležitá politická rozhodnutí;
- každá operace v rámci boje proti terorismu musí respektovat právní rámec;
- pevnou součástí boje proti terorismu musí být řešení těch problémů, ze kterých terorismus jako takový vyvěrá.

Důraz na „boj proti terorismu“ je zakončen také v bezpečnostní strategii Evropské unie, kloní se k němu i tzv. americká intelektuální levice a další. Na rozdíl od koncepce „války proti terorismu“ se „boj proti terorismu“ zaměřuje na postižení základních kořenů a příčin současného globálního terorismu a na preventivní strategii.

Také tento přístup má své slabé stránky. I pro něj je nevýhodou neurčitost současného globálního terorismu, jeho charakter nestálého, věčně se pohybujícího mraku či mlhoviny. Ani tento přístup nepřináší okamžitá řešení, vyžaduje delší čas a velké investice, a to jak při hledání kořenů současného terorismu, tak i při hledání preventivních nevojenských řešení. Zároveň s tím má přístup Evropské unie i své silné stránky. Není přímou odpovědí na nepřímou strategii, je méně kontroverzní, nevede k takové radikalizaci a koncentraci násilníků a extremistů na jednom místě jako vojenské akce. Neomezuje se na pouhé následky a vnější projevy globálního terorismu, jde po jeho kořenech a základních příčinách, zaměřuje se na hledání dlouhodobých východisek a řešení. Ke kladům patří i to, že se neomezuje na úder proti vrcholu pyramidy, ale směřuje na základnu této pyramidy, bez které by vůdcové a aktivní kádry byli téměř bezmocní.

Změni se strategie USA?

Otevření evropské fronty globálního terorismu zesiluje vnější tlak na strategii USA. Její administrativa se musí vyrovnávat s neustále narůstajícím počtem svých zabitých a zraněných vojáků, se zvyšujícími se náklady války v daleké zemi a se sí-

lící mezinárodní kritikou. Pod vlivem těchto skutečností by mohlo dojít k posunům ve strategii USA, a to ještě v době druhé Bushovy administrativy. Tyto posuny by mohly vést k odklonu od pravicového idealismu typického pro G. W. Bushe v době jeho nástupu na samém počátku 21. století a mohly by vést k většímu realismu. Půjde především o pochopení nezbytnosti řady kompromisů a jednání, a to nejen s partnery, ale i s tzv. obtížnými státy, jakými v očích Spojených států jsou nejen ČLR či Rusko, ale ve stále větší míře také Francie, či dokonce SRN.

Blízko k pravdě by mohl být Gideon Rose, editor čtvrtletníku *Foreign Affairs*, který předpovídá, že nedojde k zásadním změnám cílů a zájmů, ale že se prosadí klidnější a uvážlivější způsoby pro jejich dosahování. Očekává, že v americké politice se prosadí lidé, „kteří budou více než na materiální převahu spoléhat na váhu legitimnosti podnikaných akcí a před ideologickými přístupy budou upřednostňovat zvažování poměru mezi náklady a přínosy a dobré výsledky před dobrými záměry“.¹⁴⁾ Rose uzavírá optimistickým očekáváním, že v USA se prosadí orientace na klidnější politiku bez dramatických vizionářských kampaní nebo nových válek. Nelze než si přát, aby se jeho očekávání naplnila v co možná největším rozsahu a aby se transatlantické vztahy i v boji proti hrozbě terorismu nesly v rámci nastíněném na istanbulském summitu v roce 2004.

eichler@iir.cz

¹⁾ A more secure world: our shared responsibility. Report of the High – level Panel on Threats, Challenges and Changes, s. 45.

²⁾ Rieff, David. The dream of multiculturalism is over. *The New York Times*, 23. 8. 2005.

³⁾ Kepel, Gilles: Fin du Londonistan, fin du communautarisme? *Le Monde*, 22. 8. 2005.

⁴⁾ Leiken R., Brooke, S. Al Qaeda's second front: Europe. *International Herald Tribune*, 15. 7. 2005.

⁵⁾ Khosrokhavar, Farhad: L'islam devient un signifiant, une forme qu'on peut remplir avec la matière que l'on veut. *Le Monde*, 26. 7. 2005.

⁶⁾ Henderson Harry: *Terrorism*, s. 18.

⁷⁾ Tamtéž.

⁸⁾ Beck, Ulrich: *War Is Peace: On Post – National War*. In.: *Security Dialog*, Vol. 36/1, s. 21–22.

⁹⁾ Clarke, Richard: *Against All Enemies – Inside America's War on Terror*. New York, Simon and Schuster, 2004.

¹⁰⁾ *Le Monde*, 12. 7. 2005.

¹¹⁾ Freedmann, Lawrence: *The Third World War? Survival*, Vol. 43, No. 4, Winter 2001–02, s. 81.

¹²⁾ Beck, Ulrich: *War Is Peace: On Post – National War*. In.: *Security Dialog*, Vol. 36/1, s. 24.

¹³⁾ Roberts, Adam: *The "War on Terror" in Historical Perspective*. *Survival*, Vol. 47, No. 2, Summer 2005, s. 125.

¹⁴⁾ Rose, Gideon: *The Bush administration gets real*. *The New York Times*, 19. 8. 2005.

Diplomatické aktivity Jana Masaryka a jeho podíl na vzniku OSN po 2. světové válce

V letošním roce si světová veřejnost připomněla významný mezník poválečné zahraniční politiky.

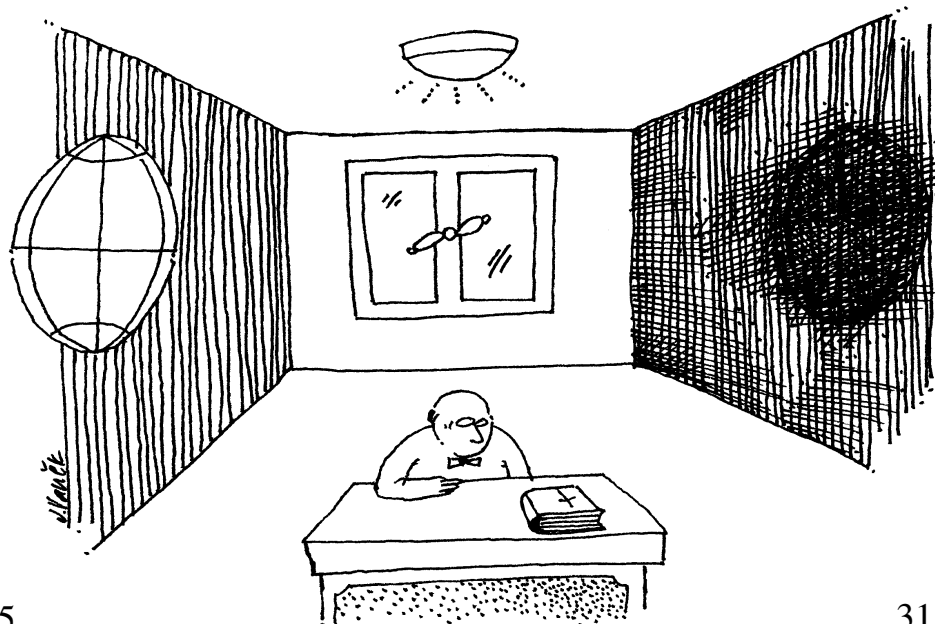
PAVEL CARBOL

V rozmezí dubna až října 1945 vznikla Organizace spojených národů. Velmi aktivně do vzniku této organizace zasáhl tehdejší československý ministr zahraničních věcí Jan Masaryk a jeho nejbližší spolupracovníci.

Jan Masaryk byl idealista, který věřil, že osvobozené Československo se zapojí do demokratického řetězu států, jenž bude „obepínat svět“ a stane se mostem mezi Východem a Západem. Tuto jeho vizi podněcovaly aktivity velmocí směřující ke vzniku nadnárodní organizace, jež by pečovala o mír a rozvoj světa. Již v srpnu 1941 uzavřeli Roosevelt a Churchill Atlantickou chartu, v níž byl označen i konečný cíl války – svoboda všech národů! Dne 1. ledna 1942 se ve Washingtonu sešli zástupci 26 států a podepsali společné prohlášení Spojených národů – tzv. Washingtonskou deklaraci. Dále se o Spojených národech diskutovalo na schůzce ministrů zahraničních věcí USA, SSSR a Velké Británie v Moskvě v říjnu 1943. Pro ustavení OSN však měla stěžejní význam až schůzka z podzimu 1944, která se konala v Dumbarton Oaks. Čína, SSSR, Velká Británie a USA vypracovaly základní ustanovení Charty OSN. Hlasovací pra-

vidla pro Radu bezpečnosti byla dohodnuta na Jaltské konferenci v únoru 1945. Masaryk v OSN viděl lék na válečné rány a možnost demokratické prezentace názorů všech států, i těch rozlohou nevelkých.

V dubnu 1945 odjel osobně do San Franciska na zakládající konferenci OSN a jako jediný člen vlády Národní fronty odložil toužebně očekávaný návrat do vlasti. Jeho názory na poválečné dění by odpovídaly dnes hojně skloňovanému termínu „globalizace“. Domníval se, že dojde k situaci, kdy vývoj a krize v jedné části světa bude ovlivňovat dění i v jeho ostatních částech. Spojené státy pokládal za vedoucí sílu nového světa, která ponese největší míru odpovědnosti. Vzhledem k demokratickým tradicím a vojenské i ekonomické síle to považoval za přirozené. Také si plně uvědomoval nejen roli vojenských faktorů v poválečném světě, ale zejména roli vědeckotechnického pokroku a úlohu ekonomiky. Doufal, že válka

definitivně zničila koncepci národní izolace a zesílí tendence k různým formám mezinárodní spolupráce. Domníval se, že jedinou šancí na zajištění nezávislosti ČSR je přátelské dorozumění mezi Západem a Východem. Mnozí přátelé jej viděli jako jediného diplomata, který umí Západu „vyložit“ Východ a Východu zase Západ.

Dále je důležité zmínit fakt, že si jako jeden z prvních uvědomil (jak potvrzují již jeho válečné projevy) dosah vzniku jaderných zbraní. Právě atomová hrozba vnesla do mezinárodních vztahů zcela nové dimenze. V tomto je třeba dát Masarykovi plně za pravdu. Dokladem toho je skutečnost, že studená válka zůstala našťastí jen válkou studenou.

Masaryk chtěl zabránit rozdělení světa

Jako politik malé země v nesnadném geopolitickém postavení nemohl přijmout ideu spolupráce světa rozděleného do vojensko-politických bloků. Československo by tak nemělo šanci na nezávislou politiku. Hledal cesty, které by zabránily rozdělení světa, a Organizace spojených národů pro něj byla největší nadějí. Masarykovým snem bylo spojení československých státních zájmů se zájmy evropskými.

Zahajovací zasedání konference proběhlo 24. dubna 1945 v budově sanfranciské opery, zúčastnilo se jej 1301 delegátů, poradců a technických sil. Naše delegace v čele s Masarykem měla 15 členů. Prostřednictvím svých delegací se konference účastnilo celkem 50 zemí. Technický chod konference zajišťovaly čtyři organizační komise a také celá první schůze byla věnována organizačně-technickým záležitostem. Zprávu z průběhu ustavující konference písemně zpracoval pro naše ministerstvo zahraničí delegát Ján Papánek. Předsedajícím byl zvolen Američan Alger Hiss (řádným generálním tajemníkem se stal až v roce 1946 Nor Trygve Lie). Mezi USA a SSSR došlo k prvním diplomatickým konfliktům – právo veta a pozvání některých států. Vedly se rovněž diskuse o sídle OSN. Uvažovalo se o Ženevě, Vídni, Quebecu, Bruselu, Paříži a Praze. Jan Masaryk na samotných zasedáních rychle získával sympatie všech zúčastněných. V paměti mnohých byly vzpomínky na likvidaci ČSR v roce 1938 a jeho tehdejší postoje. Uznání si vysloužily i válečné aktivity československé exilové vlády. Z těchto a dalších důvodů se Jan Masaryk stal jednou z předních osobností konference. Odměnou mu bylo zvolení do čtrnáctičlenného výkonného (přípravného) výboru, který připravoval první Valné shromáždění OSN. Byl rovněž zván k užším poradám o konkrétních otázkách.

Jan Masaryk se rovněž účastnil schůzí všech delegací, kde se dolaďovaly organizační problémy z průběhu zasedání. Během konference přednesl dva zásadní projevy. V úvodním projevu 28. dubna 1945

poděkoval SSSR za nedávné osvobození Brna a všem velmocím za válečnou podporu. Vzpomněl také osobu amerického prezidenta F. D. Roosevelta, který zemřel těsně před koncem války. Zdůraznil naši snahu spolupracovat se SSSR i západními demokratiemi. Druhý, závěrečný projev, ze dne 26. června 1945, kdy byla podepsána Charta OSN, varoval před možnými válečnými konflikty. Chartu v něm označil za jeden z nejdůležitějších dokumentů v lidských dějinách. Potvrdil rovněž správnost přenesení největší odpovědnosti za světové dění na velmoci. Chartu podepsalo 51 států a OSN oficiálně vznikla 24. října 1945 – po ratifikaci Charty velmocemi se tento den slaví jako Den OSN.

Spor o složení polské delegace

V San Francisku však naše delegace musela spolknout jednu hořkou pilulku, která vrátila Jana Masaryka do tvrdé reality. Problémem se stalo pozvání oficiální polské delegace na ustavující konferenci. Západní velmoci chtěly pozvat vládu, která by reprezentovala všechny demokraticky smýšlející politické proudy. Sověti trvali na pozvání tzv. „lublinské vlády“, která byla sestavena v prosovětské linii. Den před zasedáním, které se mělo konat v této sporné záležitosti, byl Masaryk pozván na konzultaci k Molotovovi, který postavil Masaryka před hotovou věc, že právě on musí navrhnout pozvání lublinské vlády a dodržet tak všechny dohody o vzájemné podpoře. Musel tak, ač nerad, splnit sovětskou žádost, nebylo jiné východisko. Tímto utrpělo svědomí a prestiž nejen Jana Masaryka, ale i celé československé delegace.¹⁾

Celkově mohla být čs. delegace se svou účastí spokojena. Trapnou situaci s pozváním lublinské vlády si naši delegáti vynahradili například žádostí o fungování regionálních smluv v případě ohrožení bez souhlasu Rady bezpečnosti, která byla přijata. Aktivně a úspěšně se také zasazovali o posílení autority Hospodářské a sociální rady a Mezinárodního soudu. Během pracovních schůzek, večerí atd. navázali rovněž cenné kontakty s představiteli tisku apod.

Pod vedením Jana Masaryka se účastnila delegace ČSR i 1. zasedání Valného shromáždění OSN – první část se konala v Londýně mezi 10. 1. a 14. 2. 1946. Druhá část byla uspořádána v prozatímním sídle v newyorské čtvrti Flushing Meadows mezi 23. 10. až 16. 12. 1946. Zasedáním předcházelo množství schůzek přípravné komise, která dolaďovala řadu technicko-organizačních podrobností. Mezi návrhy kandidátů vhodných na úřad generálního tajemníka se ocitlo i jméno Jana Masaryka, navržen byl i na předsedu Valného shromáždění OSN. Jeho kandidatury se však vytratily v nejistotě okolo československé schopnosti udržet nezávislost na SSSR. Londýnská část zasedání vyhovova-

la Masarykovi lépe, ve Velké Británii se diplomaticky skvěle orientoval a některé schůze čs. delegace se konaly v jeho soukromém bytě. Opět apeloval na snahy, které by zabránily dalším válkám. Cestu prozíravě viděl v kontrole prostředků vhodných pro vedení války, ale také v kontrole vědy před jejím zneužitím. Jako příklad mírového využití nebezpečných surovin uvedl příklad Jáchymova a tehdy probíhajícího lékařského výzkumu tamějšího uranu. Navrhoval rovněž zřízení kontrolního orgánu OSN v každém členském státě. Československá delegace získala cenné dvouleté členství v Hospodářské a sociální radě.

Mezi první a druhou částí Valného shromáždění OSN v létě roku 1946 stál Masaryk u zrodu organizace WFUNA-World Federation of United Nations Associations (česky Světová federace Sdružení pro Spojené národy). Cílem této nevládní organizace bylo úsilí uvádět v praxi zásady Charty OSN. Jan Masaryk se stal prezidentem tohoto sdružení a podle své teze, že „vyhrát mír bude těžší než vyhrát válku“ začal popularizovat OSN. Pobočky WFUNA byly zřizovány po celém světě. U nás vznikla Československá společnost pro mezinárodní styky a ucházela se o přízeň veřejnosti. Masaryk natočil projev pro filmový žurnál a jeho aktivity podpořila řada známých osobností. V následujícím roce 1947 uspořádal Masaryk v Mariánských Lázních Valné zasedání WFUNA. Není nepodstatné připomenout, že činnost této organizace bojkotoval Sovětský svaz.²⁾

Československou delegaci na druhé části 1. zasedání Valného shromáždění OSN, tentokrát v New Yorku a za přítomnosti prezidenta USA Trumana, vedl rovněž osobně Jan Masaryk. Zasedání se konala na různých místech města, což komplikovalo průběh. Přijaty byly další státy. Naši delegáti se zapojili do práce všech podvýborů. Kritizovali jsme hlavně možnou spolupráci s organizacemi, v nichž se angažovalo Frankovo Španělsko. Masaryk podporoval svou autoritou snahu Židů po vlastním státě. Darem od finančnicka Rockefellera se podařilo získat na Manhattanu pozemek pro výstavbu stálého sídla OSN. Stínem na newyorském zasedání byl fultonský výrok Winstona Churchilla o železné oponě, která byla v diplomatických vztazích stále patrnější.

Masarykovo loučení se světovou diplomacií

V září až listopadu 1947 se konalo druhé zasedání VS OSN v New Yorku. Jan Masaryk vedl opět československou delegaci. Byla to jeho poslední cesta do USA a pozice diplomatů byla poznamenána naším odmítnutím Marshallova plánu po nátlaku Moskvy. Poprvé při návštěvě USA nebyl Masaryk přijat prezidentem ani ministrem zahraničních věcí. Bylo to jakési předčasné loučení Jana Masaryka a jeho

spolupracovníků se světovou diplomacií. Celá československá delegace se aktivně účastnila jednání všech výborů a podílela se na tvorbě všech schválených dokumentů. Řešila se otázka rozdělení Palestiny, korejský problém atd.

ČSR se také dostala do nelehké diplomatické situace. Polsku skončil mandát v Radě bezpečnosti a při volbě nástupnického státu dostala ČSR 10 hlasů. Problémem bylo, že jsme vůbec nekandidovali. Západ uznával nárok slovanských států na ono místo, ale nechťel podpořit Ukrajinu – kandidáta SSSR. Situaci zachraňoval v rozpravě Masaryk, když veřejně potvrdil náš nezáměr o Radu bezpečnosti, abychom neblokovali jednání. Stali jsme se zkrátka pro Západ nepřijatelnějším státem z vytvořeného sovětského bloku a spolupracovali s nejprestižnějšími americkými médii. Ministr Masaryk nadále apeloval na velmoc, aby zachovávaly společný postup při řešení problémů.³⁾

Pochopil, že prakticky realizovat jeho ideje o OSN již nebude možné. Vrátil se zpět do vlasti, i když mu bylo nabídnuto místo generálního sekretáře OSN s ročním příjmem 200 tisíc nezdaněných švýcarských franků. Později, v době únorové krize v roce 1948, odmítl rovněž tajnou cestou zaslany vzkaz Paula Henriho Spaaka, že ho oficiálně pozve k nutnému jednání do Belgie. 10. března 1948 byl populární ministr nalezen mrtev na nádvoří Černínského paláce a definitivně skončily snahy o vlastní diplomacii ČSR. Jeho spolupracovníci byli v krátké době odvolávání ze svých funkcí.

Západ vzal na vědomí osud Jana Masaryka a svůj hold mu vzdal praktickým činem. V roce 1949 založili Churchill a Marshall v Americe nadaci Jana Masaryka pro studenty a k podpoře vzájemného poznávání mezi národy – iniciovali také postavení památníku Jana Masaryka v Ženevě.⁴⁾

Jan Masaryk se podílel kromě vzniku OSN i na celé řadě dalších aktivit – náš stát stál u zrodu Mezinárodního měnového fondu a Mezinárodní banky pro obnovu a rozvoj. Osobně se angažoval při uvádění „amerických“ organizací do své vlasti, jakými byly YMCA, YWCA a Rotary club se spoustou sportovních, ale i ekonomicko-kulturních prvků do té doby u nás neznámých. Zasloužil se o zřízení první školy s anglickým vyučovacím jazykem v Praze a později i v jiných městech.

Má proto určitě smysl si diplomatické aktivity Jana Masaryka připomínat a hlásit se k nim i v současnosti.

Carbol.uc@atlas.cz

¹⁾ AMZV Praha, Fond – GS 1945 – 1954, A – kabinet, pozůstalost Jana Masaryka, karton č. 76.

²⁾ Tamtéž: karton č. 38.

³⁾ Tamtéž: karton č. 78.

⁴⁾ Sum, A.: Osudný krok Jana Masaryka, nakl. Elefant, Příbram 1996, s. 29.

Mýtus čínského ekonomického zázraku a jeho dekonstrukce

Joe Studwell: *The China Dream, The Quest for the Last Great Untapped Market on Earth*, Grove Press, New York, 2002, 2003, 380 stran, uvedená cena za paperback 15 USD.

Prudký ekonomický vzestup v komunistické reformní Číně vyvolal v 90. letech na západě vzrušení srovnatelné s bájnou zlatou horečkou. Toto dobové opojení postupně začíná korigovat kritická reflexe, zejména co se týče reálného zhodnocení vynaložených investic do ČLR a skutečné kapacity „obrovského“ čínského trhu. Vzhledem k davovému efektu, který zachvátil také české kapitány průmyslu, není od věci pokusit se o vystřízlivění, a zatím účelem představit také některou z publikací, které nahlíží čínský ekonomický rozlet kriticky a jinak než jen ze zorného úhlu vybraných makroekonomických údajů.

Vedle notoricky známých bestsellerů v sinoskeptickém duchu, jakým byl například *The Coming Collapse of China* (2002) Američana čínského původu Gordona Changa (Mezinárodní politika 9/2003, str. 37–38), patří k fundovanějším dílům tohoto tematického okruhu právě *Čínský sen – The China Dream* (2002) Joea Studwella, bývalého dlouholetého dopisovatele *the Economist* a *Financial Times*. Studwell strávil v Hongkongu a v Čínské lidové republice deset let v rozmezí 1990–2000, specializuje se na ekonomickou tematiku, v současnosti řídí odborný časopis *China Economic Review*.

Čínský sen sice už není hitem letošní sezóny, nicméně zájem o knihu vedl k jejímu dalšímu vydání hned o rok později, a protože k nám do Čech přicházejí informace s jistým zpožděním, určitě si ještě zaslouží pozornost. Třeba již jen z toho důvodu, jak pokorně a usilovně naše politické špičky dobývají přízeň v Pekingu, v naději na vybojování místa ve frontě na licence a objednávky. Až tedy zase vycestuje jedna z příštích českých vládních delegací do Číny, doprovázená několika letadly – plně obsazenými našimi byznysmeny – Studwellův čtivý výtvar by bylo vhodné si přibalit do příručního zavazadla pro dlouhý let přes kontinent a řadu časových pásem.

Čínský sen není teoretizujícím dílem, místo toho oplývá množstvím konkrétních příběhů o byznysu v Číně, vyprávěných kultivovaným novinářským stylem. Úvod knihy autor soustřeďuje směrem k tématu, jak tato zajímavá země budí pozornost a jak snadno o ní vznikají mýty. Líčení počátku čínského opojení na západě si Studwell vychutnává: jaké nadšení vzbudilo otevření čínské eko-

nomiky okolnímu světu v 90. letech, jak bujely lobbistické a poradenské skupiny – jak na čínské straně, reprezentované nezřídka rodinnými příslušníky prominentních funkcionářů – tak jejich protějšky na Západě – v čele s lobbistickými celebritami formátu Henryho Kissingera, či exprezidenta George Bushe staršího. Odhady možností v Číně se navzájem přebíjely, jak třeba v možném počtu prodaných automobilů (500 milionů, pomyslná sedmiproudá dálnice ze Zeměkoule na Měsíc jimí zaplněná), tak v neodvratnosti prvenství Číny coby světové vůdčí velmoci a k tomu s největším trhem na planetě. Atmosféru triumfalismu úvodní části nazvané „*The making of a miracle*“ Studwell staví do porovnání s realitou v následných částech číslo 2 „*Miracle deconstructed*“, a 3 „*Reaching for reality*“.

Mnohomluvnost Studwellových vyprávění a upřenost na peníze lze považovat za ideální způsob, jak evokovat čínský svět, který je právě těmito atributy typický. Vedle velkého množství empirického materiálu, obsaženého i v bohatém poznámkovém aparátu uspořádaném podle kapitol, se autor odvolává také k řadě odborných monografií, vztahujících se k tématu – viz tematicky členěnou bibliografii v příloze. Tematické vyhledávání v knize umožňuje jmenový a pojmový rejstřík na konci.

Za pozornost stojí například autorovo připomenutí amerického ekonoma Paula Krugmana, který navzdory převládajícím dobovým názorům stál proti hlavnímu proudu. Učinil tak zejména ve své známé stati „*The Myth of Asia's Miracle*“, publikované v roce 1994 ve *Foreign Affairs*, kde zpochybnil všeobecné nadšení z nástupu asijských tygrů. Krugman vycházel z analogie se Sovětským svazem, který na konci 50. a počátku 60. let vykazoval růst HDP 6–7 procent, dvakrát více než USA, kde se začalo spekulovat, za kolik let sovětská ekonomika americkou předežene. Neudržitelnost trvalého vysokého růstu v SSSR, stejně jako později v asijských zemích (kromě případu Japonska), odvozoval Krugman z oddělení dvou růstových faktorů, tj. z výše vstupů a z růstu efektivity, přičemž za rozhodující považoval ten druhý.

Když musela již v první polovině 90. let čínská vláda omezovat nadměrné úvěrové aktivity státních bank, potenciální velkoodběratelé se dostávali do potíží. Nadšení zahraničních investorů v ČLR pak začalo být konfrontováno s tím, že skutečný odbyť zboží nesplňoval jejich očekávání. Omezená solventnost čínských subjektů a slabá

koupěschopná poptávka čínského obyvatelstva postavila zahraniční firmy do situace, kdy se realizace zamýšlených projektů lecdy zdržovala, nebo dokonce úplně rušila.

Studwell prezentuje víru v čínský ekonomický zázrak nikoliv jako zlovolné spiknutí čínských vládců, kteří zmanipulovali zahraniční investory. Naopak – byli to cizinci sami, kdo si vytvořili vybájenou představu o možnostech čínské ekonomiky, která předstihovala reálné kapacity. Číňané pak zájem zahraničních bankéřů a průmyslníků pochopitelně neodmítali.

Na množství konkrétních případů o konkrétních investorech a jejich projektech autor vytváří rozsáhlou mozaiku plnou faktů, i lecdy dramatických příběhů, které dohromady kreslí zajímavý a plastický obraz života a podnikání v Číně. Kdo něco takového sám neviděl a nezažil, třeba nebude Studwellovi věřit.

Zajímavým a snad i nečekaným momentem všech čekání na licenci, budování továren, vyjednávání s bankami a úřady, školení místního personálu, lobbování, uplácení, handrkování, stěhování atd., je nepřítomnost politických událostí a jejich minimální souvislost s konkrétními situacemi. Pokud v honbě za lukrativními zakázkami velcí hráči, jako jsou Boeing, General Motors, Volkswagen, Daimler-Benz, Siemens, Goldman Sachs a mnoho dalších, lobbovali, pak se třásl hrůzou, aby jejich národní vlády neměly nějaký politický spor s Pekingem – v době, když už několik let v Číně investovali do reklamy, úplatků, záloh, nábory pracovních sil, nákupu pozemků a zařízení, či pronájmu předražených kanceláří. Velké lobby tak samy a předem vykonávaly tlak na vlastní vlády, které pak musely v politických sporech s čínskou vládou ustupovat. Peking se tak ocitl v pohodlné situaci, kdy zástupci zahraničních investorů a obchodníků prosily a nabízely víc, než mohly dostat, a kdy čínský režim získal automaticky a bez vynaložení vlastní energie převahu, kterou by si politiky jinak nemohl vynutit. Zahraniční firmy přitom obvykle nepřiznaly, že menší úspěch jejich počínání v Číně měl věcné ekonomické příčiny, a nikoliv politické, čímž se přizíval obecně sdílený mýtus, že politika byla v byznysu s ČLR důležitá.

Českému čtenáři kniha nabízí poutavé vyprávění, pro zájemce o podnikání v Číně je také zajímavým zdrojem informací a vodítkem, které umožňuje srovnání vlastních příležitostí s osudy velkých a bohatých zahraničních firem, které „dobývají“ čínský ekonomický prostor. Fenomén čínského snu i v konfrontaci s realitou funguje samočinně, magicky. Všichni jeho existenci spoluvytvářejí tím, že v něj prostě věří.

Není ale vlastně Studwell příliš negativistický? Snad, vždyť každý výrazný autor musí upoutat pozornost a nabízet neotřelé názory. Zahoďme tedy po přiletu na krásném šanghajském letišti knihu do koše a vzhůru do kasina čínského ekonomického zázraku!

Rudolf Fürst

furst@iir.cz

O kultuře vzpomínání v bývalých zemích s nacistickou diktaturou

Christoph Cornelißen/Lutz Klinkhammer/Wolfgang Schwentker (ed.): Nationale Erinnerungskulturen seit 1945 im Vergleich. Deutschland, Italien und Japan seit 1945. Frankfurt a. M. 2004, 368 str.

Vzpomínkové kultury dřívějších zemí tvořících koalici agresorských států, které vyvolaly druhou světovou válku nebo se do ní s fašistickou ideologií připojily, tedy Německo, Itálie a Japonsko, se ještě nikdy nestaly předmětem komparativního vědeckého zpracování. Toto konstatování z úvodu knihy jen dokumentuje, jak naléhavé a na výsost žádoucí téma institucionální, politické a společenské vyrovnávání se s minulostí je. Ambiciózním způsobem se ho zmocnili historikové, politologové a sociologové ze tří kontinentů pod vedením autorského kolektivu německých historiků v čele s Christphem Cornelißenem, hostujícím profesorem na Karlově univerzitě v Praze. Jejich cílem bylo zabývat se politicko-společenskými rámcovými podmínkami vzpomínání a s tím spojeného zapomínání od roku 1945 ve třech zemích, Německu, Itálii a Japonsku.

Společným teoretickým rámcem autorů příspěvků sborníku je teorie kolektivní paměti a kolektivního vzpomínání vytvořená v 30. letech dvacátého století francouzským sociologem Maurice Halbwachsem, podle níž bere každý jedinec v procesu vzpomínání ohled na společenské a historické okolnosti, které se nacházejí mimo jeho individuální rámec a jsou určovány daným kulturním a sociálním společenstvím, v němž jedinec žije. Kromě toho se prožité historické události nestávají automaticky vzpomínkami, ale jsou do vzpomínek transformovány selektivním způsobem. I přesto to neznamená, že se obyvatelé sociálních společenství stávají monolitními kohortami s identickými vzpomínkami. Cílem zkoumání kolektivní paměti by mělo být pokusit se najít a pojmenovat jednotlivé typy divergentních zkušeností a vzpomínek v rámci daného kulturního společenství.

V Německu, Itálii a Japonsku, tedy v zemích, v nichž vznikala již od 20. let minulého století fašistická nebo extrémně nacionálně vyhrčená hnutí, vedoucí k ustanovení represivních totalitních režimů, sledujeme v poslední době několik do jisté míry ambivalentních postojů. Na jedné straně jsme svědky rozsáhlých současných debat o do té doby neslýchaných historických událostech jako například genocidě na židovském obyvatelstvu nebo svržení atomové bomby na Hirošimu a Nagasaki. To kromě denacifikace politických kultur vede (nejen) v těchto zemích k ja-

kémusi univerzálnímu charakteru vzpomínání, k univerzální dimenzi a institucionalizaci vzpomínání doprovázeného kromě tradičních pietních aktů pořádáním výstav, zřizováním památních míst, ustanovováním státních svátků atd. Na straně druhé ovšem zůstává vzpomínání na diktaturu a válku nejen v těchto třech zemích nadále silně ukotveno v kontextu národních diskursů o minulosti a v mezích antinomíe pachatelů a obětí, vítězů a poražených. Uctívání padlých v zemích-obětí je samozřejmě, jinak je tomu u zemí-pachatelů a uctívání jejich mrtvých. Dodnes se především pamětníkům a aktivním bojovníkům proti bestialnímu hitlerovskému režimu přiči představa, že agresori uctívají oběti, které válečným běsněním trpěly. Kultura vzpomínání v Německu, Itálii a Japonsku je proto mimořádně citlivým komplexem mentálních individuálních a kolektivních operací.

V prvních poválečných letech až zhruba do konce 50. let nestály v popředí veřejného nebo „pouze“ individuálního vzpomínání ani masový shoa, ani oběti totality a její aktivní odpůrci. Ve středu zájmu kultury vzpomínání byly vlastní oběti bezprostřední minulosti. To neovlivnila ani bilance obětí z napadených zemí, která několikrát převažovala nad vlastními oběťmi. Ovšem i v tomto ještě „živém“ období byly Německo, Itálie a Japonsko přinuceny k posuzování a odsuzování vlastní minulosti, a to v důsledku nátlaku vítězných mocností. Jednalo se především o politické soudní procesy s patřičným zájmem médií, veřejně účtující s odcházející diktaturou a jejími vůdčími symboly (Norimberský proces, Tokijský a Jokohamský proces). Tyto procesy se podle jednoho z autorů statí amerického historika Davida Cohena uchovaly v povědomí řady občanů Japonska, naproti tomu však paradoxně dochází k zapomínání na některé události, například na bezpříkladné napadení Číny a jihovýchodní Asie, a na některé z pachatelů, vedoucích osobností režimů. Z tohoto hlediska se potvrzuje nezastupitelný faktor těchto veřejných a mediálně ostře sledovaných líčení demonstřujících konec diktatur. Jiné je to podle zjištění historika v Německu, kde se zdá, že válečné zločiny jsou obsaženy ve veřejném vzpomínání, v zapomnění však upadají tisíce procesů vítězných mocností s představiteli režimu na různých úrovních. Výjimku představuje pochopitelně norimberský proces a jeho symbolická role stejná jako v případě japonských procesů. Jsme zde ovšem svědky odlišného akcentování veřejného vzpomínání, které se konstruuje v rámci politického a společenského vývoje a pod-

léhá různým proměnám. Tato výše zmíněná variabilita kolektivní paměti v rámci jednotlivých zemí potvrzuje účelovost a proměnlivost vzpomínání a zapominání. Ještě k norimberskému procesu: Christoph Cornelißen, Lutz Klinkhammer a Wolfgang Schwentker docházejí k závěru, že proces paradoxně znamenal dělicí linii v kolektivní paměti, to když odlišil mezi Hitlerem a jeho nelidskou politikou na straně jedné a nacismem oklamanými občany-Němci na straně druhé. Důsledkem tohoto rozdílného označení viníků a „ulehčení nevinným“ bylo to, jak podotýkají historikové, že celá řada exnacistů mohla nadále nestřeženě působit na veřejných pozicích. Pozoruhodné bylo z tohoto pohledu postavení Itálie. S jejími vůdčími osobnostmi nebyly vedeny podobně rozsáhlé a mediálně sledované politické procesy. Vzpomínky na agresivní expanzivní politiku vůči Besarábii a dalším koloniím a italská specifika fašismu jako by byly absorbovány antifašistickým bojem a podílem Italů při osvobozovacích bojích po boku mocností v posledních letech války.

Ovšem zpět k Německu, jemuž je v knize s více než dvaceti příspěvky strukturované do šesti tematických bloků věnováno nejvíce pozornosti. Éru Adenauera tedy charakterizoval společenský akcent na vzpomínání na vlastní oběti a poměrně úzké zorné pole v kontextu historických událostí. Přesto se jednalo o období, v němž proběhly stěžejní soudní denacifikační procesy s politiky, příslušníky wehrmachtu, podnikateli, doktory aj. To se ovšem, podobně jako druhá vlna těchto procesů na konci 50. let v čele s osvětelským procesem, otisklo pouze ve velice omezené míře do historické paměti občanů, jak se konstatuje v knize. Zatímco Evropa slavila konec války, Německo oslavám jen tiše sekundovalo. Když německý Bundestag poprvé v roce 1970 oficiálně připomněl a uctil 8. května konec války, ozývaly se z řad opoziční CDU/CSU protestní hlasy vůči spolkové vládě o „zrádcích“ a o tom, že není možné slavit

porážku národa. To pochopitelně nepůsobilo příznivě na ostatní evropské země, které ne vždy měly pro tyto svébytné postoje Němců pochopení. Postoje západních Němců vůči ostatním zemím Evropy byly ještě několik let rezervované, a to i přes jejich zapojení do integračního procesu západní Evropy. Zatímco podle agentury EMNID jich ještě v roce 1951 pouze 8 procent odpovědělo kladně na dotaz, zda mají dojem, že patří do společenství západních zemí a nejsou již nahlíženi jako „nepřátelé ze včerejška“, bylo to na konci 50. let již 30 procent. U příležitosti 20. výročí konce války, v roce 1965, navíc prohlásil předseda SPD a starosta Západního Berlína (pozdější kancléř) Willy Brandt, že Němci jsou již „napraveným národem“, a vyzval k ukončení „reznice a ohlazení se zpátky“. To je podle německého historika Edgara Wolfruma také to, co si přejí dnešní Němci. Významným elementem německého posuzování minulosti byl od samého počátku antikomunismus. Spolková republika se vůči NDR jasně vymezila, komunistický režim Waltera Ulbrichta považovala většina západních Němců za horší než nacistickou diktaturu. Důkazem toho je stanovení svátku německé jednoty na 17. června, tedy na den, kdy se roku 1953 uskutečnily v ulicích Berlína a dalších měst východního Německa masové demonstrace proti komunistickému režimu.

Detailnímu zkoumání jsou v jednotlivých příspěvcích dále podrobeny další fáze německého vyrovnávání se s minulostí, především etapa konce 60. let, kdy se řada mladých liberálů a sociálních demokratů veřejně ptala, jestli se v Německu až moc nehovoří o selhání Němců a nezastírá se tím jejich vina. To tvořilo společně s vysíláním americké série dokumentů „Holocaust“ z druhé poloviny 70. let a tomu následující veřejné diskusi a s historickým sporem (Historikerstreit) v 80. letech další impulzy k veřejnému vzpomínání na historické události první poloviny 20. století.

V knize je dále věnována pozornost odlišnému vnímání událostí druhé světové války v NDR, distancující se všemi silami od nacismu a holocaustu, který již ve své první fázi vymezování se různými způsoby vůči Židům byl podle ideologických brýlí tamního komunismu spojován s kapitalismem. Kromě toho byl ražen silný hegelianský přístup komunistů, optimistický, orientovaný na budoucnost a opřený o filozofii komunismu a zdůrazňování komunistických tradic, v jehož rámci nebylo místo pro vzpomínky na shoa, jak o tom píše historik a znalec německých moderních dějin Jeffrey Herf z Marylandu. Pozorujeme-li vývoj politiky vzpomínání a posuzování dějin ve všech třech zemích, je byt s různými časovými rozmezími patrné jejich směřování k tomu, že skončení války bylo osvobozením a pozitivním jevem, a to i přesto, že se to v mnoha případech neobešlo bez bombardování měst včetně civilního obyvatelstva, excesů jak mezi vojáky, tak občany (rabování, znásilňování atd.). Osobní vzpomínky přecházejí do pozadí, ať už jejich redukci ve prospěch nového kolektivního vědomí, nebo zmenšujícím se počtem pamětníků a ustupujícím moderním historicko-kolektivním představám. I přesto zůstává vzpomínání na události spojené s válkou balancováním mezi individuálními prožitky a kolektivním, institucionálním vědomím.

Třebaže kolektiv autorů publikace nepostupoval při zpracovávání vědeckých cílů empiricky, je publikace nejenom významným zdrojem informací o kolektivní paměti a kultuře vzpomínání v bývalých zemích s nacistickou diktaturou, ale také hodnotným pokusem o komparaci jednotlivých pozic a specifík veřejného vzpomínání. Její přínos navyšují rozsáhlé historické pasáže i schopnost komparace s dostupnými empirickými výstupy předních institutů veřejného mínění v jednotlivých zemích.

Lukáš Novotný

novotny.l@centrum.cz

VÝBĚR Z NOVINEK KNIHOVNY ÚMV

33 D 52 080
BACK
Back from the Peak, Growth in Transition Countries Returns to Standard Rate of Catching-up: Special Issue on Economic Prospects for Central, East and Southeast Europe / Leon Podkaminer, Gábor Hunya et al. – 1st ed. – Vienna: Vienna Institute for International Economic Studies, 2005. – 4, 107 s.: gr., tab. – (WIIW Research Reports; No. 320). – Pozn.-Příl.

31 52 044
BUCHANAN, Patrick J.
Smrt Západu: Jak vymírání obyvatel a invaze přistěhovačů ohrožují naši zemi a civilizaci / Patrick J. Buchanan. – 1. vyd. – Praha: Mladá fronta, 2004. – 400 s. – (Myšlenky; Sv. č. 16). – Pozn.-Rej.
ISBN 80-204-1103-8

34 52 061
DWA
Dwa państwa – trzy narody: Ustroje polityczne Polski i Czechosłowacji (1918–1939) = Dwa štáty – tri národy = Politické systémy Polska a Československa (1918–1939) / Red. Jacek Adamczyk. – 173 s. – Warszawa: Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, 2004. – 173 s. – Pozn.
SBN 83-88909-21-5

32 52 068
ETNICKÉ
Etnické menšiny a česká politika: Analýza stranických přístupů k etnické a imigrační politice po roce 1989 / Miroslav Mareš, Lubomír Kopec, Pavel Pečinka, Věra Stýskalíková. – 1. vyd. – Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. – 139 s. – (Politologická řada; Sv. č. 20). – Bibl.-Pozn.
ISBN 80-7325-050-0

32 D 52 057
EU
The EU – US Cooperation: Transatlantic Dialogue Third Conference Warsaw 2003 / Edited by Lawrence S. Graham, Ryszard Stemplowski. – 1st ed. – Warszawa: Polish Institute of International Affairs, 2003. – 131 s.: fot. – Pozn.
ISBN 83-918046-5-8

34 52 000
FROMMER, Benjamin
National Cleansing: Retribution Against Nazi Collaborators in Postwar Czechoslovakia / Benjamin Frommer. – 1st ed. – Cambridge: Cambridge University, 2005. – 15, 387 s.: mp. – Bibl.-Pozn.-Rej.
ISBN 0-521-00896-4

32 52 052
FÜR
Für ein anderes Europa: Linke Parteien im

VÝBĚR Z NOVINEK KNIHOVNY ÚMV

Aufbruch / Hrg.: Michael Brie, Cornelia Hildebrandt; Text: Fausto Bertinotti, Peter Birke, Vladimír Handl At al. – 1. Aufl. – Berlin: Dietz, 2005. – 442 s.: tab. – Pozn. ISBN 3-320-02066-8

52 071
GELLNER, Ernest André
Nacionalismus / Ernest Gellner. – 1. vyd. – Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003. – 133 s. – Pozn. ISBN 80-7325-023-3

52 077/1 PK
32
GONĚC, Vladimír
Od malé Evropy k velké Evropě: Dějiny rozšiřování Evropských společenství/Evropské unie 1950–2002 / Vladimír Goněc; 1. díl. – 1. vyd. – Brno: Brněnské centrum evropských studií, 2002. – 258 s. – Pozn. ISBN 80-210-3016-X

52077/2 PK
32
GONĚC, Vladimír
Od malé Evropy k velké Evropě: Dějiny rozšiřování Evropských společenství/Evropské unie 1950–2002 / Vladimír Goněc; 2. díl. – 1. vyd. – Brno: Brněnské centrum evropských studií, 2003. – 235 s. – Chron.-Pozn.-Rej. ISB

52 074
94
HLADKÝ, Ladislav
Bosenská otázka v 19. a 20. století / Ladislav Hladký. – 1. vyd. – Brno: Masarykova univerzita, 2005. – 388 s.: mp. – (Monografie; Sv. č. 12). – Bibl.-Pozn. ISBN 80-210-3674-5

52 045
34
KAM
Kam kráčíš, Evropská unie? Sborník z mezinárodní vědecké konference pořádané Vysokou školou veřejné správy a mezinárodních vztahů v Praze, o. p. s. ve spolupráci s Českou společností pro politické vědy, Ústavem mezinárodních vztahů, Friedrich-Ebert-Stiftung

27. listopadu 2004 / Editoři: Michal Klíma, Jan Bureš. – 1. vyd. – Plzeň: Čeněk, 2005. – 174 s.: tab. – Bibl.-Pozn. ISBN 80-86898-30-X

52 075
KAPLAN, Karel
Těžká cesta: Spor Československa s Vatikánem 1963–1973 / Karel Kaplan. – 1. vyd. – Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001. – 177 s. – (Historia ecclesiastica; Sv. č. 9). – Pozn.-Přil.-Rej. ISBN 80-85959-83-6

52 059
35
KRYTERIA
Kryteria bezpieczeństwa międzynarodowego państwa / Red.: Sławomir Dębski, Beata Górka-Winter. – 1. vyd. – Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 2003. – 279 s. – Bibl.-Pozn. ISBN 83-918046-0-7

52 069/1 PK
32
MALÍŘ, Jiří
Politické strany: Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861–1938; 1. díl / Jiří Malíř, Pavel Marek a kol. – 1. vyd. – Brno: Doplněk, 2005. – 1021 s. – Bibl.-Pozn.-Rej. ISBN 80-7239-178-X

52 069/2 PK
32
MALÍŘ, Jiří
Politické strany: Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1938–2004; 2. díl / Jiří Malíř, Pavel Marek a kol. – 1. vyd. – Brno: Doplněk, 2005. – 1030–1826 s. – Bibl.-Pozn. ISBN 80-7239-179-8

52 046
32
MORE
More than a Dwarf?: "Fornet" Essays on Europe's Foreign Policy, Security and Defence / Edited by Krassimir Y. Nikolov. – 1st ed. – Sofia: Bulgarian European Community Studies

Association, 2004. – 296 s.: tab. – Bibl.-Pozn. ISBN 954-9543-05-6

52 006/1
34
POLITICAL
Political Structures in Central and South-Eastern Europe 1918–2001 / Edited by Ioan Scurtu; Vol. 1. – 1st ed. – Bucharest: University of Bucharest; Romanian Cultural Foundation, 2003. – 327 s.: mp., tab. – Přil.-Rej. ISBN 973-577-352-X

52 043 PK
33
PRŮVODCE
Průvodce fondy EU pro neziskové organizace / Rose Omondi, Cecilia Liljegren aj. – 1. vyd. – Praha: Nadace rozvoje občanské společnosti, 2005. – 224 s.: tab. – Pozn. ISBN 80-902302-5-3

52 076
32
RYBÁČKOVÁ, Jiřina
Svět zvaný Amerika: O volbách a nejen o nich / Jiřina Rybáčková. – 1. vyd. – Praha: Epocha, 2004. – 446 s.: fot. – Pozn.-Rej. ISBN 80-86328-62-7

De 52 073
32
SARTORI, Giovanni
Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci: Esej o multietnické společnosti / Giovanni Sartori. – 1. vyd. – Praha: Dokořán, 2005. – 134 s. – Bibl. ISBN 80-7363-022-2

52 060
33
SYSTEM
System gospodarczy krajów Ameryki Łacińskiej / Urszula Żuławska. – 1. vyd. – Warszawa: Uniwersytet Warszawski, 2004. – 233 s.: gr., tab. – Bibl.-Pozn. SBN 83-89502-80-1

52 072 PK
32
VESELÝ, Zdeněk
Dějiny české politiky v dokumentech / Zdeněk Veselý. – 1. vyd. – Praha: Professional Publishing, 2005. – 764 s.: fot. – Bibl.-Pozn.-Rej. ISBN 80-86419-89-4

AUTOŘI TOHOTO ČÍSLA

PhDr. Mgr. Pavel Carbol, nar. 1975; vystudoval historii a základy společenských věd na Pedagogické fakultě Ostravské univerzity a Filozofické fakultě Ostravské univerzity, rigorózní řízení proběhlo na Ústavu českých dějin UK. Působí na Gymnáziu a SOŠ ve Frýdku-Místku a Filozofické fakultě Ostravské univerzity. Je členem výboru Společnosti Edvarda Beneše a členem Czechoslovak Government in Exile Research society. (str. 31)

Bc. Ondřej Ditrych, nar. 1982; studuje politologii se zaměřením na politickou geografii a geopolitiku na Fakultě sociálních věd UK a anglistiku/amerikanistiku na Filozofické fakultě UK. V současné době absoluuje studijní stáž na universitě ve švédské Uppsale a přidruženém Silk Road Studies Program. Zabývá se mezinárodní bezpečností a řešením konfliktu v oblasti Kavkazu a Střední Asie. (str. 22)

František Emmert, nar. 1974; studuje žurnalistiku a evropská studia, právo a mezinárodní obchod na MU v Brně, pracoval jako redaktor v Českém rozhlase, ČTK a denících Rovnost a Slovo. V současné době je redaktorem pro populární naučnou literaturu v knižním nakladatelství Cpbooks. (str. 26)

Uwe Müller, nar. 1955; vystudoval bohemistiku a východoevropské dějiny v Halle, Krasnodaru a v Praze. Působil nejprve v Ústředním historickém ústavu Akademie věd NDR, poté jako lektor v jednom vydavatelství v Praze. V roce 1991 založil německy psaný týdeník Prager Zeitung a dodnes je jeho šéfredaktorem. (str. 4)

Mgr. Lukáš Novotný, nar. 1979; studuje na Západočeské univerzitě v Plzni a Univerzitě Bayreuth. Od roku 2003 je doktorandem oboru politologie na Technické univerzitě v Chemnitz a spolupracovníkem na česko-německém projektu „Historické mezníky v identitách regionu pohraničí – sebedefinice a vzájemné vní-

mání Čechů a Němců v přímém sousedství“ Centra pro aplikovanou politickou vědu Univerzity Ludwiga Maximiliana v Mnichově a Sociologického ústavu Akademie věd České republiky. (str. 34)

Prof. Dr. phil. Peter Schmidt, nar. 1946; je vědeckým pracovníkem Stiftung Wissenschaft und Politik v Berlíně a honorárním profesorem na univerzitě v Mannheimu. Zabývá se euroatlantickými vztahy, zahraniční a bezpečnostní politikou Evropské unie a problematikou řešení mezinárodních krizí. (str. 6)

Jiří Sládek, nar. 1963; je novinář, zabývá se západní Evropou. Od roku 2002 pracuje v zahraničním oddělení Hospodářských novin. V letech 1997 až 2001 působil v zahraničním oddělení MF Dnes. Dříve publikoval rovněž v Respektu a Denním Telegrafu. (str. 14)

Údaje o ostatních autorech tohoto čísla viz MP 1– 9/2005